जस्तो लक्षण भीष्मले हित हुने * गर्नू भयो वर्णन ।
छन् सारा ति विराटका नगरमा * भन्दैछ मेरो मन ॥
सोही कारणले म भन्दछु छिटै * त्यो देशमा गैकन ।
ल्याउँ हामिहरू हरेर नृपको * शेखी तथा गोधन ॥७६॥
चिन्नेछौं सहजै ति पाण्डवहरू * त्याहाँ रहेछन् भने ।
देख्छु लाभ ठूलो दुवै तरहले * हामीहरूको हुने ॥
यस्मा के छ विचार मान्य जनको* शिक्षा मलाई दिनोस् ।
के गर्दा हित हुन्छ हामिहरूको * सोचेर भन्नूहवस् ॥७७॥
श्री दुर्योधनको कुरा सुनिसकी * राजा सुशर्मा त्यहाँ ।
लागे भन्न कुरा सुयोधनजिको * इच्छा बुझी मन् महाँ ॥
पाई कीचकको सहाय नृपले * व्यर्थै लड़ाई गरी ।
दिन्थे दुःख असाध्य राज्यभरिको * सर्वस्व मेरो हरी ॥७८॥
मर्दा कीचक दक्ष बाहु नृपको * भाँची गए झैं भयो ।
हे राजन् ! यदि हेतु मत्यपतिको * सम्पूर्ण शेखी गयो ॥
द्रोणी, द्रोण र भीष्म, कर्ण, कृपजी* छन् मान्य जो कौरव ।
सल्लाहा सबको मिले त अहिले * मौका छ राम्रो अब ॥७९
धावा मत्स्यपुरीमहाँ अब छिटै * हामीहरूले गरौं ।
राजालाई जितेर राज्यभरिको * सम्पत्ति, गाई हरौं ॥
राजाका सब सैन्यलाइ बलले * आफ्ना वशैमा गरी ।
इच्छा माफिक संधिपत्र गरुँला * हामीहरू त्यो घरी ॥८०
जाला दुःख त्रिगर्तको यति गरे * फेरिन्छ साटो पनी ।
यस्मा कौरवको पनी हित हुने * मौका छ राम्रो भनी ॥
येती बात भनी भए चुप जसै * राजा सुशर्मा त्यहाँ ।
बोले कर्ण सहर्ष सम्मति दिई * तिन्ले भनेको महाँ ॥८१

हे राजन् ! सब यी सभासदहरू * सल्लाह मान्छन् भने ।
गर्दा युद्ध यहाँ प्रसस्त धनको * देखिन्छ वृद्धि हुने ॥
दुःखी पाण्डवको वृथा हजुरले * के मिल्छ खोजी गरी ।
ठूलो जङ्गलमा कतै तिनिहरू * ठान्छु गएहुन् मरी ॥८२
मान्नूहुन्छ भने लड़ौं बरु गई * हामीहरू ये घरी ।
श्री दुर्योधन, कर्णको सुनि कुरा * खुशी भए बेसरी ॥
भाईलाइ भने तयार गर लौ * सेना तिमीले सब ।
धावा दक्षिणबाट गर्न अहिल्यै *जाउन् सुशर्मा अब ॥८३॥
भोली दक्षिणबाट हामिहरूले * सम्पूर्ण सेना लिई ।
तिन्का गाइहरू हरेर सहजै * ल्याऊँ सबैले भई ॥
श्री दुर्योधनले प्रसन्न मनले * आज्ञा दिए यो जब ।
धावा गर्न हिंडे त्यसै दिन छिटो * राजा सुशर्मा तब ॥८४
गाई दक्षिणतर्फ मत्स्य-पतिका * जो राखिएका थिए ।
पौंची त्यै दिनमा त्रिगर्तपतिले * सम्पूर्ण लूटी लिए ॥
भोलीपल्ट पुगेर कौरवहरू * चौतर्फ घेरा दिए ।
गाई उत्तरका ति मत्स्यपतिका * सम्पूर्ण हर्दा भए ॥८५॥
मर्दा कीचक वीर मत्स्यपतिले * सन्ताप माने पनि ।
मान्थे ती भर खूब पाण्डुसुतको * मेरा हितैषी भनी ॥
तेह्रौं वर्ष गरेर पूर्ण खुशिले * बस्थे त्यहाँ पाण्डव ।
आई सोहि बखत् त्रिगर्तपतिले * गाई हरेथे सब ॥८६॥
यो संचार लिई पुगे नृपकहाँ * दुःखी गोठाला जब ।
लागे भन्न रिसाई मत्स्यपतिले * गर्छू लड़ाइँ अब ॥
जाउन् वीरहरू छिटै समरमा * सेना तथा नायक ।
शेखी झार्दछु त्यो त्रिगर्तपतिको * आफैं बनी रक्षक ॥८७॥

सुशर्माभाई जितेर गाईहरू फिराउनु :—

आज्ञाले नृपको भए सकल ती * तैयार सेना जति ।
भाइ भूपतिका शतानिक थिए * योद्धा प्रतापी अति ॥
कान्छा श्री मदिराक्षलाई नृपले * डाकेर सोही घरी ।
लागे भन्न तिमीहरू दुइ जना * अत्यन्त चाँडो गरी ॥८८

जानू पर्छ लड़ाइँमा मसँग लौ * आफ्नू तयारी गर ।
बाँडी सैन्यहरू पठाउनुभयो * तत्काल चारै तिर ॥
तन्तीपाल र वीर ग्रन्थिक तथा * यी कङ्क औ वल्लभ ।
हे भाई ! सुन चार वीरहरु छन् * हाम्रा हितैषी अब॥८९॥

चारोटा हय श्रेष्ठ देउ अहिल्यै * यी चारलाई पनि ।
जानेछन् रणमा सशस्त्र खुशिले * मेरा सँगैमा यिनी ॥
यस्तो श्री मदिराक्षले नृपतिको * आज्ञा सुनेथे जब ।
बाँडेथे रथ शस्त्र अस्त्र बलिया * चारै जनामा सब ॥९०॥

आफ्नू देहभरी ठूलो कवचले * रक्षार्थ राम्रो कसे ।
पैह्री वस्त्र लिएर शस्त्र रथमा * यी चार चार भाई बसे ॥
राखी शस्त्र समस्त दिव्य रथमा * बस्ता भए भूपति ।
जान्छु लड्न भनी ससैनिक हिंडे * आनन्द मानी अति ॥९१

सेना हजार दस मै गजमा सवार ।
हिंड्थे अगाडितिर लड्न भई तयार ॥
योद्धा रथी सकल आठ हजार वीर ।
हिंड्थे असंख्य सब पैदल वीर धीर ॥९२॥

निस्के बाहिर भूपती समरको * शोभा फिंजाई जब ।
पृथ्वी कम्प गराइ सैनिकहरु * लागे पछाडी सब ॥

भेट्टाए सबले लखेटि दिनको * तेस्रो प्रहर्मा त्यहाँ ।
फर्के शब्द सुनी त्रिगर्ततिरका * सेनाहरू छिन्नमहाँ ॥९३॥
थाले लड्न त्यहीं दुवै तरफका * योद्धा रिसाई कन ।
लागे गर्न कती प्रहार बलले * थाले कती गर्जन ॥
केही वेर त धर्म-युद्ध हुनगो * पैह्ले लड़ाईं महाँ ।
थाले गिर्न कती दुवै तरफका * सेना मरेका त्यहाँ ॥९४॥
योद्धा पैदल पैदले सँग भिड़े * मार्ने इरादा गरी ।
त्यस्तै वीर रथी रथीसँग महाँ * लड्दा भए बेसरी ॥
पैह्लेको युगमा भयो जसरि त्यो * संग्राम देवासुर ।
त्यस्तै युद्ध भयो यहाँ पनि ठूलो * फैलेर चारैतिर ॥९५॥
लड्दा सैनिकले दुवै तरफका * संग्राम भूमी भरी ।
ढाक्यो अम्बर औ समस्त पृथिवी * धूलो उड़ी बेसरी ॥
मारिन्थे कति वीर, कातर जती * भाग्थे डराई कति ।
योद्धाचाहिं गिराउँथे समरमा * सेना सकेको जति ॥९६॥
शक्ती, तोमर पाश खड्ग र गदा * शस्त्रास्त्र नाना थरी ।
गर्थे आपसमा प्रहार रिसले * पानी परे झैं गरी ॥
राम्रा कुण्डल औ किरीटहरूले * शोभित भएका शिर ।
पाकेका फल झैं गिरे जमिनमा * फैलेर चारैतिर ॥९७॥
बाहू औ शिरले विहीन गिंड़ छन् * पल्टी रहेका कति ।
देखिन्थे कछुआ र सर्प सरिका * मुर्दा गिरेका जति ॥
मर्दा वीरहरू त्यहाँ रगतको * खोलो बगे झैं भयो ।
धूलो शान्त भई हिलो समरमा * झन् बेसरी देखियो ॥९८
ठूलो युद्ध भयो तथापि बलिया * योद्धा दुवै तर्फका ।
फर्कन्नन् डरले घुसीकन बरु * शेखी हरे शत्रुका ॥

केही बेरपछी रिसारिस परी * संग्राम झन् मच्चियो ।
मर्यादा भइ छिन्न-भिन्न सबको * उत्साह बढ्दै गयो ॥९९
मारे वीरहरू शतानिकजिले * गै व्यूहमा शत्रुको ।
हानी बाण हरे विराट नृपले * शेखी सुशर्माजिको ॥
त्यो देखी उनले पनी रिस गरी * हानी अनेकौं शर ।
घाऊ पादिदिएर विराट नृपको * सारा शरीरै भर ॥५००॥
त्यस्का बाद रिसाइ भूपति दुवै * सन्धान धेरै थरी ।
लागे गर्न प्रहार शस्त्रहरूको * जित्ने इरादा गरी ॥
शक्ती, तोमर, खड्ग, पाश र गदा * अग्न्यास्त्र औ मुद्गर ।
लाग्यो बग्न रगत् शरीरभरिमा * लागेर तीखा शर ॥१॥

संग्राम घोर यसरी गरि केहि बेर ।
थामे लडाईं बढि रात र अन्धकार ॥
क्यै बेरमा गगनमा जब चन्द्र आए ।
योद्धाहरू पनि उठीकन जम्जमाए ॥२॥
सेना दुवै तरफको डटि काट मार ।
भन्दै कराइकन बेसरि बार-बार ॥
भाग्नै नपाइकन शत्रु समाउ झट्ट ।
टुप्पी समाई बलले गिंडिदेउ चट्ट ॥३॥
गर्थे प्रलाप यसरी कति वीर त्याहाँ ।
जान्थे मरीकन कती यमराज काहाँ ॥
बढ्दै त्रिगर्त-पतिले शर हानि तीक्ष्ण ।
पारे विराट नृपको रथलाइ चूर्ण ॥४॥
एकेक लीकन गदा दुइ श्रेष्ठ वीर ।
सामू खडा हुन गए डरी उनिखेर ॥

राजा दुवै समरमा बलमा समान ।
शस्त्रास्त्रमा पनि भएर समान ज्ञान ॥५॥
गर्थे रिसाई जब खूब गदा प्रहार ।
हुन्थे सुशब्द अति वज्र समान घोर ॥
लाग्थे पनी अधिक चोट शरीर माहाँ ।
हट्तैनथे, डटिरहे दुइ वीर त्याहाँ ॥६॥
योद्धा त्रिगर्त-पतिले हय चार मारी ।
राजा विराटकन घायल झट्ट पारी ॥
पाता कसेर बलले रथमा बसाले ।
हाम्रो भयो विजय लौ भनि जान थाले ॥७॥
लागे जान फिरी त्रिगर्त-पतिका * सेना लड़ाइँ जिती ।
देखी बन्धनमा विराट नृपको * त्यस्तो ठूलो दुर्गति ॥
थाले भाग्न समस्त सैनिकहरू * आफ्ना डराई जब ।
लागे धर्म-कुमार भन्न सहसा * श्री भीमलाई तब ॥८॥
हे भाई, कति नून हामिहरूले * खायौं यिनै भूपको ।
सम्झी त्यै गुन, गर्नु यत्न अहिले * रक्षार्थ, कर्तव्य हो ॥
बन्धन-मुक्त गराउ झट्ट तिमीले * रोकी सुशर्मा कन ।
देखी दुर्गति यो फिरेर कसरी * जाने तिमी नै भन ॥९॥
आज्ञा धर्मकुमारको सुनिसके * श्री भीमले यो जब ।
जोरी हात दुवै रिसाई बहुतै * बिन्ती चढाए तब ॥
देख्छु वृक्ष ठूलो उखेलि रूख त्यो * लीएर हातमा अब ।
माछु वीरहरू त्रिगर्त-पतिका * बाँकी नराखी सब ॥१०॥
येती बात भनी उखेल्न रूख त्यो * आँटे जसै भीमले ।
रोकी वक्रसनुभो युधिष्ठिरजिले * तत्काल सङ्केतले ॥

ऐह्ले गर्न कुरा अलौकिक वृथा * आँटी रहेछौ किन ।
लड्नूपर्छ यहाँ बनीकन वरू * मानीस साधारण ॥११॥
जाऊ झट्ट तिमी विराट नृपको * उद्धार चाँडो गर ।
दाजूको सुनि यो हुकुम् धनु लिई * संग्रामका खातिर ॥
दौड़ाए रथलाइ क्रोधित हुँदै * राजा सुशर्मातिर ।
बोले हे खल ! भाग्दछस् किन वृथा* मेरो नमानी डर ॥१२॥
येती बात भनी प्रहार शरको * पानी परे झैं गरे ।
सेनानायक औ त्रिगर्त-पतिको * तत्काल सातो हरे ॥
देखेथे जब भीमसेन यम झैं * आए लखट्तै भनी ।
लागे लड्न फिरेर सैनिक तथा * राजा सुशर्मा पनि ॥१३
ओह्लैं भीम गदा लिएर करमा * त्यागेर आफ्नू रथ ।
लागे श्रेष्ठ गदा बजार्न रिसले * रोकी सबैको पथ ॥
त्यो देखीकन ती त्रिगर्त-पतिका * सेना निकै आत्तिए ।
भागेका सब ती विराट नृपका * सेनाहरू फर्किए ॥१४॥
थाले लड्न रिसाइ फेरि सबको * उत्साह बढ्दै गयो ।
पैह्लैं झैं रण त्यो भयंकर भई * झन् बेसरी मच्चियो ॥
एक्लै भीम खड़ा भएर रिसले * हानेर तीखा शर ।
हज्जारौं बलिया ति वीरहरूको * काटी गिराए शिर ॥१५॥
आफ्ना वीर निकै त्रिगर्त-पतिले * देखे मरेका जब ।
तीखा बाण चलाइ वीरहरूको * रक्षा गरेथे तब ॥
एक्लै भीम परे भनीकन बुझी * मद्दत् दिना खातिर ।
तीनै भाइ पुगेर वीरहरूको * काटी गिराए शिर ॥१६॥
एक्लै धर्म-कुमारले रथिहरू * मारे हजारौं जति ।
मारे नौ सयलाइ श्री नकुलले * बाँकी नराखी रति ॥

भेजे श्री सहदेवले यम कहाँ * योद्धाहारू तिन् सय।
अर्को आउँछ को भनी समरमा * पर्खी रहे निर्भय ॥१७॥
केही बेरपछी युधिष्ठिर पुगे * खोज्दै सुशर्मा कहाँ।
हाने क्रोध गरेर नौ शर तिखा * ताकेर छाती महाँ ॥
त्यस्को उत्तरमा त्रिगर्त-पतिले * देखाई आफ्नू बल।
हानी धर्म-कुमारलाइ शरले * पारी दिए घायल ॥१८॥
दाज्यूको जब श्री वृकोदरजिले * संकष्ट देखे त्यहाँ।
आफ्नू झट्ट बढाउँदै रथ पुगी * राजा सुशर्मा कहाँ ॥
पैह्ले क्रोध गरेर चार शरले * घोड़ा गिराई दिए।
अर्को नौ शरले गराइ विरथी * शेखी उतारी लिए ॥१९॥
तिन्ले रोक्न नपाइ फेरि रिसले * हाने गदाले जब।
मूर्च्छा पर्न गई ढले जमिनमा * राजा सुशर्मा तब ॥
मौका पाइ छिटै विराट नृपको * काटी सबै बन्धन।
झट्टै एक गदा लिई समरमा * लाग्दा भए उफ्रन ॥२०॥
लागे लड्न विराटजी तरुण झैं * बूढा भए तापनी।
थाले मार्न रिसाउँदै गरुड़ झैं * योद्धा अनेकौं तिनी ॥
ठूलो शब्द सुनी त्रिगर्त-पतिको * मूर्छा खुलेथ्यो जब।
आफ्ना सैनिकको विनाश बहुतै * देखे भएको सब ॥२१॥

देख्दा पराक्रम वृकोदरले गरेको।
ठाने वृथा सकल गाइहरू हरेको ॥
सेना सबै मरिसके भनि दिक्क मानी।
संग्राममा विजय हुन्न भनेर जानी ॥२२॥

बाँच्ने युक्ति नदेखि, भाग्नु तिनले * मानेर श्रेयस्कर।
थाले भाग्न अवश्य बाँचदछु भनी * लागेर मर्नै डर ॥

भागेका त्यसरी वृकोदरजिले * देखी सुशर्मा कन ।
दौडाए रथलाइ वायु गतिले * चाँडो पुगी पक्रन ॥२३॥
पर्खी हे खल भाग्दछस् समरमा * छाडेर सेनाहरू ।
शोभा दिन्न तँलाइ भाग्नु यसरी * मनू निको हो बरु ॥
भन्दै ती रथबाट ओर्लि बलले * जुल्फी समाई लिए ।
तान्दै भूमिमहाँ लछारि रिसले * सास्ती प्रशस्तै दिए ॥२४॥
पक्रेको मृगलाइ जङ्गल महाँ * जुन् चालले सिंहले ।
तान्छन् चाल गरेर सोहि बलले * घिच्याउँदै भीमले ॥
पौंचाए रणभूमिमा रथमहा * पाता कसी बेसरी ।
हेर्दै दर्शकतर्फ क्रोधित हुँदै * भन्दा भए त्यो घरी ॥२५॥
यस्ले कष्ट दियो विराटकन जो * ठूलो घमण्डी बनी ।
मैले मार्नु थियो यहीं, विवश छु * मागीनँ आज्ञा भनी ॥
येती बात भनी चढेर रथमा * ल्याई सुशर्मा कन ।
सुम्पे धर्म-कुमारलाइ, सबको * खूशी भएथ्यो मन २६॥
पारें हाजिर नाथका चरणमा * ल्याएर यो दुर्जन ।
जस्तो हुन्छ हुकुम् म गर्दछु त्यही * शंका नमानी कन ।
भाईको सुनि यो कुरा विनयको * लागी दया मन्महाँ ।
आज्ञा गर्नुभयो युधिष्ठिरजिले * श्री भीमलाई त्यहाँ॥२७॥
हे भाइ, सुन यो नराधम ठूलो * हो मूर्ख पापी तर ।
छाड़ी देउ दया गरीकन छिटै * फर्केर जाओस् घर ॥
दाजूको सुनि यो हुकुम् रिस गरी * हेर्दै सुशर्मा कन ।
बोले भीम—तँलाइ बाँच्न मनमा * इच्छा भए दुर्जन ॥२८॥
भन्नू दास म हूँ विराट नृपको * पर्ला सभामा पनी ।
दिन्छौं जीवन शत्रुलाइ यसरी * हो धर्म हाम्रो भनी ॥

भाईको सुनि बात, धर्म-सुतले * हाँसेर आज्ञा भयो ।
यस्को जीवन-दान भीम खुशिले * मैले दिएँ भै गयो ॥२९॥
छाड़ीदेउ विराटको हुन गयो * यो दास राम्रो अब ।
दाजूको सुनि बात बन्धनहरू * तिन्को फुकाए तब ॥
लागे भन्न बुझाइ धर्मसुतले * राजा सुशर्मा कन ।
जाऊ मुक्ति दिएँ फुकाइकन यो * दासत्वको बन्धन ॥३०॥
आफ्नू राज्यमहाँ प्रसन्न मनले * फर्कैर जाऊ बस ।
व्यर्थै दुर्जन झैं नगर्नु कहिले * यस्तो ठूलो साहस ॥
आफ्नो दुर्गति देखि दुःखित हुँदै * राजा सुशर्मा पनि ।
मागे माफ विराटका सँग महाँ * जानीनँ मैले भनी ॥३१॥
बारंबार गरी प्रणाम मनमा * मानेर ठूलो डर ।
फर्के प्राण बचाइ लज्जित हुँदै * राजा सुशर्मा घर ॥
मार्ने शत्रुहरू र जीवन दिने * ती चार भाई कन ।
लागे भन्न विराट गद्गद हुँदै * ढोगेर हे सज्जन ॥३२॥
मेरो प्राण बचाउने तिमिहरू * हौ प्राणदाता सब ।
गर्छु अर्पण राज्य यो गर तिमी * चारै जनाले अब ॥
दासी दास सुरत्न वैभवहरू * दर्बारमा छन् जति ।
गर्छु अर्पण भोग गर्नु सबले * शंका नमानी रति ॥३३॥
पाएँ देख्न जहानको मुख बचें * तिम्रै कृपाले गरी ।
राजाको सुनि बात पाण्डु-सुतले * भन्दा भए त्यो घरी ॥
हाम्रो जीत भयो भनी नरपते ! * हामीहरू छौं खुशी ।
झन् बर्ता छ प्रसन्नता मनमहाँ * साथै हजुरको बसी ॥३४॥
लागे भन्न विराट गद्गद हुँदै * हे वीर, योद्धाहरू ।
दिन्छु राज्य म कंकलाइ अभिषेक् * गर्छु यहीं नै बरू ॥

ज्ञानी विप्र तथा प्रजा सुजनको * गर्दै रही पालन ।
गर्नेछन् यिनले सदा यतनले * यो राज्यको शासन ॥३५॥
राजाको बुझि प्रेम धर्म-सुतले * बिन्ती गरे सादर ।
राजन् ! छु मप्रसन्न, मङ्गल गरुन् * तिम्रो सदा ईश्वर ॥
हाम्रो जीत भयो भनेर पुरमा * चाँडै पठाऊँ चर ।
गर्नन् उत्सव लोकले हजुरको * कल्याणका खातिर ॥३६॥

बिन्ती युधिष्ठिरजिको सुनि भूपतीले ।
तत्काल दूतकन डाकि भने खुशीले ॥
भन्नू जित्यौं समर, बेर नगर्नु व्यर्थ ।
आउन् सजी नगर बाहिर स्वागतार्थ ॥३७॥

कौरवद्वारा गौहरण र बृहन्नलालाई उत्तरले सारथी बनाउनु

रातारात गरेर मत्स्य - पुरमा * त्यो दूत पुग्दो भयो ।
प्रातःकाल हुँदा ठूलो विजयको * सम्चार फैली गयो ॥
सारा कौरवले विराट नृपका * गाई हरे त्यो दिन ।
आयो रक्षक गोठको दुखि हुँदै * सम्चार बोकीकन ॥३८॥
त्यो वेला रणमा थिए सब जना * राजा सुशर्मा तिर ।
योद्धा कोहि थिएन एक नृपका * छोरा थिए उत्तर ॥
बोल्यो रक्षक गोठको कर दुवै * जोरेर दुःखी भई ।
गाई कौरवले हरे हजुरले * फर्काउनुहोस् गई ॥३९॥
छैनन् कोहि हजूरबाहिक यहाँ * योद्धा प्रतापी अरू ।
चाँडै युद्ध गरेर ल्याउनुपर्‍यो * सम्पूर्ण गाईहरू ॥
हुन्थो भूपतिले सभाबिच हुकुम् * गर्दै प्रशंसा अति ।
पार्ने उज्ज्वल वंशलाइ बलियो * छोरो छ यो सद्मति॥४०॥

आज्ञा सत्य गराउने नृपतिको * मौका छ यो सुन्दर ।
जानूपर्छ चढेर दिव्य रथमा * संग्राममा खातिर ॥
जस्ने पाण्डु-कुमारमा हुन गए * विख्यात श्री अर्जुन ।
त्यस्ते गर्नुपऱ्यो पराक्रम ठूलो * संग्राममा गैकन ॥४१॥
मार्छन् दानवलाइ इन्द्र जसरी * क्रोधित हुँदा वज्रले ।
त्यस्तै मार्न समस्त कौरवहरू * पर्ने भयो रोषले ॥
बस्छन् राज्यमहाँ प्रजा सुजनले * आशा हजुर्को गरी ।
मौकामा गरि वीरता हजुरले * देखाउनोस् राम्ररी ॥४२॥
तिन्को जोश बढाउँदै विनयले * बिन्ती गऱ्यो गोपले ।
बोले राजकुमार स्त्रीहरू सबै * -का माझमा जोशले ॥
मेरो सारथि मारियो र पहिले * संग्राम भूमिमहाँ ।
आफै सारथि खोज्न यो बखतमा * हे गोप,जाऊँ कहाँ ?॥४३॥
पाए एक सुयोग्य सारथि छिटै * संग्राममा गैकन ।
मारी कौरव वीरलाइ सहजै * फर्काउँथें गोधन ॥
मेरो शौर्य तथा पराक्रम ठूलो * देखेर दुर्योधन ।
गर्ला खूब विचार त्यो मनमनै * आए भनी अर्जुन ॥४४
पापी कौरवको मलाई डर क्यै * लाग्दैन मन्मा तर ।
लड्छन् पार्थ भनेर मान्छ मनमा * तिन्को बरू क्यै डर ॥
स्वाभिमानिसमा बसेर मनको * लड्छु उडाए सरी ।
आफ्नू वर्णन आफूले थरि-थरी * गर्दा भए त्यो घरी ॥४५॥
शेखी राजकुमारले अति गरे * आफैं मपाइँ बनी ।
एक्लै कौरव वीरकासँग गई * लड्छु भनेको सुनी ॥
भन्छन् द्रौपदिलाई डाकि नजिकै * एकान्तमा पार्थले ।
प्यारी ! राजकुमारलाइ तिमिले * भन्नू कुनै युक्तिले ॥४६॥

ऐह्ले एक बृहन्नला निपुण छन् * यो सारथी काममा ।
स्वामीको सुनि बात द्रौपदि गइन् * फर्केर त्यै स्थानमा ॥
भन्छिन् राजकुमारलाइ घरमै * छन् सारथी यो घरी ।
भन्नोस् झट्ट बृहन्नलाकन गई * यो बात राम्रो गरी ॥४७
तिन्ले खाण्डव दाहमा रथ अघी * हाँकी दिंदा पार्थको ।
एक्लै युद्ध गरी जिते सुरहरू * शेखी हरे इन्द्रको ।
शंका केहि नमानि सारथि गरी * तिन्लाइ लैजानुहोस् ॥
मारी कौरव-वीर गोधन लिई * चाँडो यहाँ आउनोस्॥४८
यस्ता द्रौपदिका कुरा सुनिसकी * अत्यन्त खुशी भई ।
बोले यो रथ हाँक भन्नु कसरी * तिन्लाइ मैले गई ॥
त्यस्तो व्यक्ति भए भनौं म कसरी* 'हो क्लीब' हे सुन्दरी ॥
यस्को यत्न भए कुनै तरहले * गर्नू पर्‍यो यो घरी ॥४९
हाँस्तै द्रौपदिले भनिन् हजुरकी * बैह्नी गई उत्तरा ।
जे भन्छिन् यिनि मान्दछन्खुशिभई* तिन्ले भनेका कुरा ।
यस्तो द्रौपदिको कुरा सुनिसकी * डाकेर बैह्नीकन ।
बोले झट्ट बृहन्नलाकन कुरा * मैले भनेको भन ॥५०॥
आई कौरव सैन्यले नगरका * सम्पूर्ण गाई हर्‍यो ।
मेरो यो रथ हाँक्नलाइ तिनिले * स्वीकार गर्नुपर्‍यो ॥
सुन्दैछु अघिदेखि हाँक्न रथ ती * राम्रो गरी जान्दछन् ।
हार्दैनन् कहिल्यै प्रसन्न मनले * तिम्रो कुरा मान्दछन्॥५१
दाजूका सुनि बात आदर गरी * श्री उत्तरा सुन्दरी ।
राजी पाछु बृहन्नलाकन भनी * जाँदी भइन् त्यै घरी ॥
घाँटीमा छ जड़ाउ-हार बढ़िया * छन् कानमा कुण्डल ।
बज्ने नूपुर पाउमा र तनमा * वस्त्रादि छन् उज्ज्वल॥५२

मत्ता हात्ति र राजहंस सरिको * गम्भीर चाला गरी ।
विद्युत् झैं सहसा ति नाचघरमा * पस्ती भइन् सुन्दरी ॥
देखीं अर्जुनले अनिन्द्य रति झैं * राम्री ति कन्याकन ।
सोधे, देख्छु म खिन्न चित्त यसरी* के हेतु आयौ भन ॥५३॥
हे भद्रे ! अहिले मलीन किन भो * यो चन्द्रमा झैं मुख ।
जो हो कारण त्यो बताउ सुमुखी * आई परे के दुख ॥
सोधेको गरि स्नेह, आदर सुनी * श्री पार्थको यो कुरा ।
लागिन् भन्न बुझाई दाजुसँगको * संवाद श्री उत्तरा ॥५४॥

आएर हेर सँगिनी ! कुरुवीर याहाँ ।
गाई हरीकन लगे पसि गोठमाहाँ ॥
संचार लीकन यहाँ जब दूत आयो ।
पायौं चुटाइ भनि दाजुकहाँ सुनायो ॥५५॥

लड्छु कौरव वीरका सँग भनी * इच्छा गरे तापनी ।
दुःखी छन् अहिले ति सारथि नभै* लड्ने कसोरी भनी ॥
पैह्ले सारथि काम खूब तिमिले * गर्थ्यौं भनी सुन्दछु ।
दाजूको रथ हाँक्न यो समरमा * जाऊ तिमी भन्दछु॥५६॥
मान्दीनौ तिमि बात यो यदि भने * भन्छु म साँचो कुरा ।
पर्ला सुन्नु छिटै मरीसकि सखी * हत्या गरी उत्तरा ॥
तिन्का बात सुनीसकीकन भने * हाँसेर श्री पार्थले ।
जे भन्छ्यौ तिमिले म मान्दछु सबै * तिम्रो कुरा स्नेहले ॥५७
येती बात भनीसकी सँग-सँगै * श्री उत्तरा अर्जुन ।
आए राजकुमारका हजुरमा * शंका नमानीकन ॥
देखी सामु बृहन्नलाकन निकै * आफ्नू गरी वर्णन ।
लागे राजकुमार भन्न अरुको * ख्याले नराखीकन ॥५८

मेरो गो-धनको विनाश अहिले * ठूलो हुने देखियो ।
एक्लै कौरव वीरका सँगमहाँ * संग्राम पर्नें भयो ॥
तिम्रो दिव्य प्रभाव केहि अहिले * मन्दा सुनेको थिएँ ।
ऐल्हे सारथिरूपमा समरमा * प्रत्यक्ष देख्ने भएँ ॥५९॥
जस्तो सारथि काम योग्य रितले * पैल्हे गर्‍यौ पार्थको ।
त्यस्तै गर्नुपर्‍यो सहाय तिमिले * मौका छ यो आजको ॥
यस्तो राजकुमारको सुनि कुरा * बोल्दा भए अर्जुन ।
मैले हाँक्न हजुरको रथ कसै * आँटै पनी सक्तिनँ ॥६०॥
पेशा नाच र गानको गरि लिएँ * हूँ क्लीब औ नर्तक ।
सक्नेछु कसरी गरीनँ कहिले * यो काम ऐल्हे तक ॥
बोले राजकुमार फेरि यसरी * तिन्ले भनेको सुनी ।
बस्नू त्यो रणबाट फर्कि तिमिले * सानन्द नाच्ने बनी ॥६१
भन्दै येति कुरा दिए कवच लौ * चाँडै लगाऊ भनी ।
हेर्थे अर्जुन हातमा कवच त्यो * पक्की नजान्ने बनी ॥
थाले नक्कल पार्न अर्जुन त्यहाँ * नारीहरू जो थिए ।
जान्दैनन् कि भनेर मन्दस्वरले* हाँसेर हेर्दा भए ॥६२॥
देखे उत्तरले विलम्ब यसरी * व्यर्थै भएको जब ।
अफैं बाँधिदिए लिई कवच त्यो * हाँसी रहेथे सब ॥
एकै साथ चढे दुवै रथमहाँ * प्रस्थानका खातिर ।
आए हेर्न भनेर त्यो बखतमा * सम्पूर्ण नारी-नर ॥६३॥
लागे जान भनेर मङ्गल हुने * कार्यादि जो जो थिए ।
कन्या, ब्राह्मणले परिक्रम गरी * त्यो पूर्ण गर्दा भए ॥
लागे अर्जुनलाइ भन्न सबले * श्री उत्तराले पनी ।
पक्का हुन्छ बृहन्नला, विजय लौ* हामीहरूको भनी ॥६४॥

राम्रा कौरव वीरका ति पगरी * खोसी यहाँ ल्याउनू ॥
गर्नन् ईश्वरले सहाय रणमा * जाओ अरू के भनूँ ॥
बोल्ले अर्जुन—जीत भो समरमा * हाम्रो भने सुन्दरी ।
मैले ल्याइदिनेछु बेस पगरी * खोसेर धेरै थरी ॥६५॥
त्याहाँबाट बिदा भएपछि हिंड्यो * वायू गतीले रथ ।
सोझो दुर्गम ग्रामको नगरको * नाघ्दै अनेकौं पथ ॥
जाँदा शीघ्र मसानको अलि वरै * पुग्दा भए ती जब ।
देखे सिन्धु समान सैनिक लिई * जाँदै थिए कौरव ॥६६॥
द्रौणी, द्रोण र भीष्म, कर्ण, कृपजी * औ वीर दुर्योधन ।
गाई, सैनिक वीरको जतनले * गर्थे डुली रक्षण ॥
हिंड्दा सैनिकले उड़ीकन धुलो * आकाश ढाक्ने थियो ।
देख्दै राजकुमारको बल तथा * बुद्धि हराई गयो ॥६७॥
लागे भन्न—बृहन्नला, पख यहीं * मैले भनेको सुन ।
देख्दै कौरव वीरलाइ डरले * आत्तिन्छ मेरो मन ॥
मेरो साहस छैन लड्न पहिले * रोमाञ्च भो देहमा ।
सेना छन् सब यो अनन्त कसरी * लड्ने गई सामुमा ॥६८॥
द्यौताले पनि जित्नलाइ त कठिन् * पर्ला भनी ठान्दछु ।
मैले लड्न अघी सरे त सहजै * मार्छन् भनी जान्दछु ॥
एक्लै छु कसरी लडूँ म अहिले * यी श्रेष्ठ योद्धासित ।
फर्काऊ रथलाइ झट्ट तिमिले * मेरो चिताई हित ॥६९॥
यस्तो राजकुमारको सुनि कुरा * हाँसेर श्री अर्जुन ।
लागे भन्न बुझाउँदै डर वृथा * मानी रहेछौ किन ॥
ऐल्हे कौरवले बताउ तिमि नै * कुन् काम यस्तो गरे ।
जुन् देख्ता तिमिलाई भीति मनमा * रोमाञ्च भो हे हरे ! ॥७०॥

स्वास्नीमानिसका बसेर सँगमा * शेखी गरी बेसरी ।
जान्छु लड्न भनेर आइ कसरी * जान्छौ फिरी यो घरी ।
लड्नू पर्दछ हर्षले विजयको * मन्मा गरी निश्चय ।
गर्दैछौ किन हर्ष वृद्धि अरिको * मानेर व्यर्थै भय ॥७१॥
गर्दा हुन् घरमा बयान बहुतै * सम्पूर्ण नारी-नर ।
जान्लौ नलडेर फर्कि कसरी * मानेर ठूलो डर ॥
सोध्नेछन् दरबारमा जनहरू * के भन्नु मैले त्यहाँ ।
सारा गौ नफिराइ फिर्दिनँ बरू * मछुँ लड़ाईं महाँ ॥७२॥
गर्छु युद्ध भनी मलाइ तिमिले * ल्याएणछि साथमा ।
लैजान्छु रथ यो बढाई अहिल्यै * ती वीरका माझमा ॥
येती बात भनेर हाँक्न रथ त्यो * आँटे जसै पार्थले ।
हाम्फालीकन राजपुत्र सहसा * भाग्दा भए वेगले ॥७३॥

नारी नपुंसक र क्षुद्र भनेर ठानी ।
हुन् वीर अर्जुन भनीकन क्यै नजानी ॥
त्यागी त्यहीं धनुषबाण र दर्पलाई ।
भागेर उत्तर हिंडे बहुतै डराई ॥७४॥

उत्तरकुमारलाई अर्जुनले फर्काउनु र कौरवको शंका—:

भागेथे जब राजपुत्र घरको * बाटो समाईकन ।
लागे अर्जुन भन्न-पूर्व यसरी * भागी रहेछौ किन ॥
भाग्नू क्षत्रिय धर्म हैन रणमा * देखेर वैरीहरू ।
सामुन्ने सबका लड़ेर खुशिले * मर्नू निको हो बरू ॥७५॥
भन्दै यै रितले धनञ्जय पनी * त्यागेर त्यो स्यन्दन ।
सारी लाल लतारि दीर्घ कबरी * कुद्दा भए पक्रन ॥

देख्तैमा तिनिलाइ सैनिकहरू * ठट्टा गरे झैं गरी ।
लागे हाँस्न स्वरूप चिह्न नसकी * हाः हाः गरी बेसरी ॥७६॥

भागेका उत्तर कुमारलाई अर्जुनले फर्काएका

भन्थे छक्क परेर कोहि मनमा * सोची विचारीकन ।
हो यो वीर कुनै, नपुंसकसरी * देखिन्छ लौ पैह्रन ॥
आयो लड्न भनी, विचार गर लौ * यस्मा छ क्यै कारण ।
पक्का भन्छु भनी नपुंसक स्वयं * आए यहाँ अर्जुन ॥७७॥
जस्तो स्थान छ देवलोकभरिमा * प्रख्यात श्री इन्द्रको ?
त्यस्तै स्थान छ मर्त्यमण्डलभरी * विख्यात श्री पार्थको ॥
छैनन् भूप गए ससैनिक तिनी * राजा सुशर्मातिर ।
एक्लै बालक बस्तथ्यो नगरको * रक्षा गरी उत्तर ॥७८॥
आयो लड्न भनी विचार नगरी * हाम्रो अगाड़ीमहाँ ।
भाग्यो देखि अपार सैनिकहरू * के टिक्न सक्थ्यो यहाँ ॥

जाँदैछन् दगुरेर पार्थ अहिले * त्यस्लाइ फर्काउन ।
पक्का अर्जुन हुन् र कारण यही * हो भन्छ मेरो मन ॥७९
अर्को सैनिकले भन्यो म त सफा * देख्छु यहाँ ज्युन् स्थिति ।
योद्धा अर्जुन हुन् भने समरमा * पाछन् ठूलो दुर्गति ॥
योद्धा पार्थ भए, नपुंसक बनी * कुन् हेतु आए यहाँ ।
त्यस्तै तर्क-वितर्क सैनिकहरू * गर्थे अनेकौं त्यहाँ ॥८०॥
त्यागी स्यन्दन पार्थ वीर दगुरी * तिन्लाइ खेद्दै थिए ।
पौंची राजकुमारको नगिचमा * जुल्फी समाई लिए ।
त्यो देखीकन राजपुत्र डरले * पैह्ले निकै आत्तिए ।
केही बेर पछी विनम्र स्वरले * यो बात भन्दा भए ॥८१॥
ल्याऊ झट्ट बृहन्नला ! रथ यहीं * फर्केर जाऊँ घर ।
मेरो प्राण बचाउ यो बखतमा * लाग्दैछ ठूलो डर ॥
हात्ती, रत्न, सुवर्ण, वस्त्र-रथ गो * यो कामका खातिर ।
जे माग्छौ तिमिले प्रसन्न मनले * गर्छु सबै हाजिर ॥८२॥
जुल्फी छाड बृहन्नला, अब तिमी* मैले भनेको सुन ।
मेरो प्राण बच्यो भने, घर गई * दिन्छु प्रशस्तै धन ॥
रोई यै रीतले विलाप बहुतै * गर्दै थिए उत्तर ।
राखे अर्जुनले लगेर रथमा * तिन्को समाई कर ॥८३॥
लागे भन्न सुन्याउँदै किन तिमी * मानी रहेछौ डर ।
सक्तैनौ मिति लड्न क्यै गरि भने* मैले भनेको गर ॥
हाँकी देउ तिमी सुयोग्य रितले * हे वीर ! यो स्यन्दन ।
एक्लै गर्छु लडाइँ हेर खुशिले * लौ सारथी भैकन ॥८४
के होला, कसरी भनेर मनमा * शंका नमान्नू अब ।
सम्झाए जब राजपुत्रकन क्यै * शान्ती भएथे तब ॥

पोंचाए रथ हाँकि झट्ट शमिको * त्यो वृक्षका क्यै वर ।
ओल्हेथे रथबाट अर्जुन त्यहीं * शस्त्रास्त्रका खातिर ॥८५॥
द्रोणाचार्यजिले त्यसै बखतमा * आए भनी अर्जुन ।
भन्नूभो कुरु फौजका सँगमहाँ * वर्णन् गरी लक्षण ॥
कालो मेघ उठी, चलीकन हुरी * आकाश ढाक्ने गरी ।
उल्टो चाल गरेर स्याल सहसा * चिच्याउँछन् बेसरी ॥८६॥
तेजीला हतियार वीरहरूका * निस्तेज जस्ता भए ।
आँसू कादि अनेक अश्व रथका * रोएसरी देखिए ॥
हल्लन्छन् ध्वजदण्ड हेर रथका * केही नगर्दा पनि ।
देख्दैछु विपरीत लक्षणहरू * धेरै थरीका अनि ॥८७॥
ठान्छु नाश हुनेछ वीरहरूको * रोमाञ्चकारी भनी ।
आए पार्थ ठुला धनुर्धर स्वयं * नै 'क्लीब' नारी बनी ॥
यस्ता बात भनेर द्रोण गुरुजी * श्री भीष्मकाहाँ गई ।
भन्छन्–अर्जुन वीर हुन् समरमा * आए ति ईर्ष्या लिई ॥८८
देखिन्छन् जति यी कुलक्षणहरू * संग्राम ठूलो परी ।
लैजानन् भनि ठान्छु गोधन सबै * एक्लै, लडाई गरी ॥
एकै पल्ट समस्त दानव तथा * आए पनी देवता ।
ठान्छु जित्न सकिन्न संझि रणको * तिनको ठुलो योग्यता ८९
पैह्ले स्वर्गपती सुरेन्द्रसँग जो * विद्या सिके पार्थले ।
आए आज विरोध राखि मनमा * युद्धार्थ त्यै हेतुले ।
सुन्छु युद्ध गरेर शम्भुकन, जो * सन्तुष्ट पारी लिए ।
आफ्नू पाशुपतास्त्र श्रेष्ठ शिवले * आनन्द मानी दिए॥९०॥
हेर्छु सैनिक हामितर्फ बलिया * योद्धाहरू छन् जति ।
जोड़ी अर्जुनको म देख्दिनँ कुनै * योटा पनी सद्मति ! ॥

द्रोणाचार्यजिको कुरा सुनिसकी * तत्काल दुर्योधन ।
लागे भन्न हुनेछ बेस अब लौ * आए भने अर्जुन ॥९१॥
जानेछन तिनी बाह्र वर्ष वनमा * पैह्ले गए झैं गरी ।
माछौं हामि सबै मिली, अरु कुने * योद्धा भए यो घरी ॥
द्रौणी, द्रोण र कर्ण, भीष्म, कृपले * तिनूले भनेको सुनी ।
स्याबासी सबले दिए तिमि ठूलो * योद्धा रहेछौ भनी ॥९२

अर्जुनले शस्त्रास्त्र र आफ्नू समेत परिचय दिनू— .

गर्दै थिए यसरि तर्क समस्त वीर ।
भन्छन् बुझाइ शमिका पुगि वृक्षनेर ॥
हे राजपुत्र ! हतियारहरू समस्त ।
छन् श्रेष्ठ पाण्डु-सुतका यहिं नै दुरुस्त ॥९३॥

पोको यो रुखमा छ एक तिमिले * ल्याऊ उतारी अब ।
लिन्छ अर्जुनको विशाल बलियो * ठूलो धनू गाण्डिव ॥
ताँदो खैंचि लिंदा हुनेछ टुकुरा * तत्काल भाँची कन ।
तिम्रो पत्रु धनू लिएर कसरी * गर्ने लडाइँ भन ॥९४॥
यस्तो अर्जुनको कुरा सुनिसकी * भन्दा भए उत्तर ।
मुर्दा यो रुखमा छ लोकहरूले * सुन्थें भनेको तर ॥
भन्छौ झिक्न तिमी विचार नगरी * के हेतुले त्यो शव !
गर्ने स्पर्श म राज-पुत्र भई त्यो * मुर्दा कसोरी अब ॥९५॥
नीचो काम बृहन्नला, किन तिमी * भन्छौ मलाई गर ।
यस्तो उत्तरको कुरा सुनि भने * श्री पार्थले सादर ॥
भन्थें राजकुमारलाइ कसरी * लौ छोउ मुर्दा भनी ।
शंका क्यै मनमा नमान तिमिले * निर्बुद्धि जस्तै बनी ॥९६

यस्तो बात मुनी धनञ्जयजिको * पत्यार माने जब ।
पोको त्यो रुखमा चढेर तिनिले * ल्याए उतारी तब ॥
बेह्रेको कपड़ा र बन्धनहरू * सारा फुकाई दिए ।
देख्दा सूर्यसमान शस्त्रहरु ती * के हुन् भनी झस्किए॥९७॥
गर्दै स्पर्श समस्त शस्त्रहरुको * आश्चर्य मानीकन ।
सोधे अर्जुनलाइ शस्त्रहरु हुन् * कुन् वीरका लौ भन ॥
आँखा खोल्न सकीनँ ठीकसँग लौ * यिन्को ठुलो तेजले ।
लिन्छन् युद्ध हुँदा बताउ तिमिले * कुन् शस्त्र कुन् वीरले९८
तिन्को प्रश्न सुनेर आदर गरी * भन्दा भए अर्जुन ।
गर्छु राजकुमारजी ! सुन सबै * शस्त्रास्त्रको वर्णन ॥
पैह्ले जुन् धनुलाई वीर तिमिले * छोएर सोध्यौ यहाँ ।
यो हो अर्जुनको त गाण्डिव धनू * लिन्छन् लडाईमहाँ ॥९९
राखे खूब हजार वर्ष जति यो * ब्रह्माजिले साथमा ।
पाएथे अनि श्री प्रजापतिजिले * बक्सीसको रूपमा ॥
राखी पाँच सहस्र वर्ष तिनिले * श्री इन्द्रलाई दिए ।
तिन्ले राखि पचासि वर्ष धनु यो * श्रीसोमलाई दिए ॥६००॥
तिन्ले पांच सहस्र वर्ष सँगमा * राखे सुरक्षा गरी ।
मारुन् शत्रु भनेर श्री वरुणजी * -लाई दिए त्यो घरी ॥
तिन्ले त्यो धनुलाई आदर गरी * सै वर्ष राखे अनि ।
सुम्पे अर्जुनलाइ शत्रु रणमा * सम्पूर्ण मारुन् भनी ॥१॥
पैंसट्ठी शुभ वर्षदेखि धनु यो * लिन्छन् सदा पार्थले ।
जीता, दानव, यज्ञ-राक्षस जिते * यस्कै ठुलो शक्तिले ॥
जस्को पीठमहाँ गजेन्द्र सुनको * देख्छौ तिमी चित्रित ।
चारैतर्फ अनेक पंछिहरूले * देखिन्छ जो शोभित ॥२॥

यैं हो श्रेष्ठ सुपार्श्व नामक धनू * लिन्छन् सदा भीमले ।
ल्याए पूर्व दिशा जिती नृपहरू * सम्पत्ति यै अस्त्रले ॥
देखिन्छन् पुतलीहरू वरिपरी * रत्नादिका पीठमा ।
लिन्छन् त्यै धनुलाइ धर्म-सुतले * संग्राममा हातमा ॥३॥
यस्को दिव्य प्रभाव वर्णन गरी * सिद्धिन्न कैल्है पनि ।
जित्छन् शत्रुहरू सदा समरमा * यै अस्त्रद्वारा तिनी ॥
चित्रित छन् प्रतिमूर्ति जुन् धनुषमा * श्री सूर्य झैं सुन्दर ।
लिन्छन् श्रेष्ठ धनू त्यही नकुलले * संग्रामका खातिर ॥४॥
देख्छौ जुन् धनुमा तिमी सलह झैं * रत्नादिले चित्रित ।
हुन्छन् श्री सहदेवका कर दुवै * त्यै अस्त्रले शोभित ॥
तीखा सुन्दर बाण, पाश र गदा * तर्वारको, खड्गको ।
गर्थे वर्णन नाम रूप करमा * पक्रेर प्रत्येकको ॥५॥
हेर्थे राजकुमार विस्मित भई * कैल्है किरीटी तिर ।
तेजीला हतियारतर्फ कहिले * हेर्थे ति सेनातिर ॥
केही बेर गरी विचार मनमा * भन्छन् किरीटीसित ।
छैनन् पाण्डवका समान अरुका * शस्त्रास्त्र भन्छु म त ॥६॥
यस्ता शस्त्र लिने ति वीर भवमा * विख्यात हुन् पाण्डव ।
बस्ताहुन् कसरी सही दुख ठूलो * कुन् देशमा ती सब ॥
बस्तीहुन् कसरी पतीसँग सती * श्री द्रौपदी यो घरी ।
तिन्को शील-स्वरूपको र गुणको * को सक्छ वर्णन् गरी ॥७॥
जूवामा धन राज्य हारि वनमा * सुन्थें गए पाण्डव ।
के गर्छन् अहिले सुनिन्न अघि झैं * सम्चार तिन्को अब ॥
यस्तो राजकुमारको सुनि कुरा * हाँसेर श्री अर्जुन ।
भन्छन् पार्थ मलाइ नै अब तिमी * साम्मू खड़ा छु चिन्ह ॥८॥

बस्ने नित्य गएर मत्स्य-पतिको * साम्ने विचारी बनी ।
जानी लेउ तिमी युधिष्ठिर तिनै * हुन् जेष्ठ भ्राता भनी ॥
बस्छन् जो दरबारमा नृपतिको * भान्से बनी वल्लभ ।
दाजू भीम भनेर जान तिमिले * हुन् माहिला पाण्डव ॥९॥
घोड़ाको बनि श्रेष्ठ रक्षक सदा * जो बस्छ दर्बारमा ।
माद्रीका सुत हुन् तिनै नकुलजी * विख्यात संसारमा ॥
हाम्रो त्यो दरबारका नगिचमा * बस्ने गोठालो बनी ।
चिन्छौ सहदेवलाइ सहजै * हुन् भाइ कांछाभनी १०॥
सैरन्ध्रीकन देख्दछौ तिमि सधैं * हुन् द्रौपदीजी सती ।
तिन्कै निम्ति मरेर कीचकहरू * त्यस्तो भयो दुर्गति ॥
सोधे उत्तरले कुरा सुनिसकी * श्री पार्थको सादर ।
तिम्रा हुन् दस नाम कुन् भन छिटै * विश्वासको खातिर ॥ ११॥
यस्तो उत्तरको कुरा सुनिसकी * भन्दा भए अर्जुन ।
मेरा ती दश नाम कारणसहित् * भन्छु तिमीले सुन ॥
सारा देश जितेर भूपतिहरू * ल्याएँ प्रशस्तै धन ।
मेरो नाम भयो धनञ्जय भनी * विख्यात त्यै कारण॥१२॥
जाँदा लड्न भनेर शत्रु नजिती * फर्कन्नँ कैल्हे पनी ।
सोही कारणले भयो विजय नाम् * हुन् शत्रुहन्ता भनी ॥
चारोटै हय श्वेत छन् रथमहाँ * मेरा त्यसै कारण ।
बाबू उत्तर ! श्वेतवाहन सबै * भन्छन् मलाई सुन ॥१३
पैल्हे युद्ध हुँदा किरीट दिनुभो * श्री इन्द्रले पैल्हन ।
मेरो नाम भयो किरीटि भवमा * विख्यात त्यै कारण ॥
मैले गर्दिनँ युद्धको समयमा * अन्याय कैल्हे पनि ।
मेरो नाम रह्यो विभत्स बुझिल्यौ * छु न्याय गर्ने भनी ॥१४

मैले बाण प्रहार गर्छु रणमा * बाहु दुवैले अनि ।
भन्छन् लोकहरू मलाइ खुशिले * हुन् सव्यसाची भनी ॥
फैलेको छ सुकीर्ति लोकभरिमा * मेरो त्यसै कारण ।
ज्ञानी सज्जनले र विज्ञ जनले * भन्छन् सदा अर्जुन ॥१५
सक्तैनन् अरिले मलाइ रणमा * हेलाँ गरी पक्रन ।
मेरो विष्णु भनेर नाम हुनगो * विख्यात त्यै कारण ॥
नक्षत्रादिकमा छ श्रेष्ठ सवमा * जो उत्तरा - फाल्गुनी ।
त्यस्मा जन्म भएर जान हुनगो * विख्यात त्यैफाल्गुनी ॥१६
बाबाले गरि स्नेह बालक छँदा * हे कृष्ण ! भन्नूभयो ।
मेरो सार्थक नाम 'कृष्ण' तनको * यो रङ्गले पार्दियो ॥
मेरा यी दश नाम कारणसहित् * वर्णन् गरें उत्तर !
शंका क्यै मनमा भए भन तिमी * पत्यारका खातिर ॥१७॥
यस्तो अर्जुनको कुरा मुनिमकी * त्यागेर सारा भय ।
गर्दैछु म प्रणाम वीर ! पदमा * हो नाम ! भूमिंजय ॥
ठूलो भाग्य हुँदा स्वयं हजुरको * पाएँ यहाँ दर्शन ।
पत्त्याएँ अब वीर अर्जुन भनी * शंका नमानीकन ॥१८॥
मैले क्यै अवहेलना हजुरको * पैह्ले गरें तापनि ।
मेरो त्यो अपराध माफ दिनुहोस् * सारा दयालु बनी ।
सम्झी अद्भुत कर्म त्यै हजुरले * पैह्ले गरेका सब ।
शंका औ भयको निवारण भयो * क्यै छैन बाँकी अब॥१९॥
श्रद्धा बढ्न गयो प्रशस्त मनमा * मेरो हजुर्का प्रति ।
पाई रक्षक नाथलाइ अहिले * आनन्द लाग्यो अति ॥
गर्छु सारथि काम जो अघि भनें * मैले प्रतिज्ञा गरी ।
जानी दास हुकुम् भए हजुरले * गर्छु म त्यो राम्ररी ॥२०॥

बिन्ती राजकुमारले खुशि हुँदै * यस्तो गरेथे जब ।
भन्छन् अर्जुन शत्रुको भय वृथा * पर्दैन मान्नू अब ॥
मेरा शस्त्रहरू चिह्नाउँछु जती * बोकेर चाँडो गरी ।
लैजाऊ रथमाथि राख तिमीले * रक्षा गरी राम्ररी ॥२१॥
आज्ञा अर्जुनको सुनेर खुशिले * शस्त्रास्त्र सारा चिह्नी ।
राखे राजकुमारले रथमहाँ * कर्तव्य मेरो भनी ॥
बाँकीका हतियार पाण्डुसुतको * बाँधेर राम्रो गरी ।
राखे त्यै शमिको चढेर रुखमा * तिन्ले अघीकै सरी॥२२॥
वहीं त्यो रुखबाट अर्जु कहाँ * आए जसै उत्तर ।
पक्री हात दुवै धनञ्जयजिले * भन्दा भए सादर ॥
वैरीको अब राज-पुत्र तिमिले * पर्दैन मान्नू डर ।
तिम्रो जीत हुनेछ यो समरमा * विश्वास पक्का गर॥२३॥
आफूमाथि अपार स्नेह गरि यो * तिन्ले भनेको सुनी ।
लागे भन्न गरेर आदर ठूलो * श्री पार्थलाई तिनी ॥
पाएँ इन्द्र र कृष्ण झैं समरका * सर्वज्ञलाई जब ।
वैरीको भय क्यै रहेन मनमा * निःशेष भैगो सब ॥२४॥
बारंबार प्रणाम गर्छु पदमा * साहाय कर्ता कन ।
शंका एक रह्यो, निवारण छिटै * गर्नू हवस् अर्जुन ॥
आफ्नू दिव्य स्वरूप गुप्त यसरी * राख्नू भएको किन ।
व्यर्थै हीन भई नपुंसक बनी * बस्ने छ के कारण ॥२५॥
यस्तो राजकुमारको सुनि कुरा * क्यै बेर हाँसी कन ।
बोले पार्थ म भन्छु कारण सबै * त्यस्को खुशीले सुन ॥
बाबू उत्तर ! स्वर्गको म पहिले * ठूलो सभामा थिएँ ।
पाई उर्वशिको सराप अहिले * यो रूप मैले लिएँ ॥२६॥

मेरो यो व्रत वीर ! वर्ष दिनको * खातीर मात्रै थियो ।
बाँकी छैन नपुंसकत्व तनमा * वेला पुगी गै गयो ॥

उत्तर कुमार र अर्जुनको वार्तालाप

यस्तो अर्जुनको सुनीकन कुरा * भन्दा भए उत्तर ।
शंका नाश भयो र शत्रुहरुको * लाग्दैन केही डर ॥२७॥
मेरो माथि स्वयं अनुग्रह ठुलो * गर्नू भयो यो जब ।
सक्छु लड्न म देवतासँग पनी * शंका नमानी अब ॥
गर्नू हुन्छ हुकुम् प्रसन्न मनले * जुन् कामका खातिर ।
गर्नेछु सब त्यो सुयोग्य रितले * मैले रही तत्पर ॥२८॥
जस्तो सारथि इन्द्रका र हरिका * छन् मालती, दारुक ।
त्यस्तै नै रथ हाँकन सक्छु म पनि * हे शत्रु—संहारक ! ॥
चढ्नूहोस् रथमा विलम्ब नगरी * जाऊँ लडाई महाँ ।
स्मानूँ पर्दछ वैरीलाइ सहजै * उम्केर जालान् कहाँ॥२९

यस्तो राजकुमारको सुनि कुरा * आनन्द मानी कन ।
जान्छु लड्न भनेर तत्पर भए * तत्काल श्री अर्जुन ॥
चूरा बाहुलिका फुकालि तनका * स्त्रीका सबै भूषण ।
बाँधे बन्धन केशलाइ बटुली * फेरो बनाईकन ॥३०॥
गर्छु ध्यान भनेर अस्त्रहरुको * फर्केर प्राचीतिर ।
राखी आसन वस्त्रको रथमहाँ * बस्ता भए सुस्थिर ॥
आई शस्त्रहरु समस्त उभिए * तिन्का अगाड़ी जब ।
भन्छन् डाक्नुभयो र हाजिर भयौं * प्रत्यक्ष हामी सब ॥३१॥
हामीलाइ हुकुम् दिनोस्, हजुरले * हुन् दास मेरा भनी ।
बोले अर्जुन शस्त्र-अस्त्रहरुले * बिन्ती गरेकी सुनी ॥

शंख ध्वनि सुनेर डराएका उत्तर कुमारलाई पार्थको आश्वासन

मेरो यो मनमा निवास सबले * गर्नू हवस् यो घरी ।
अन्तर्धान भई बसे मनमहाँ * शस्त्रास्त्र पैह्ले सरी ॥३२

पक्री गाण्डिव नामको धनुषमा * ताँदो चढाए अनि ।
ठूलो वज्र परेसरी हुन गयो * टङ्कार गर्दा ध्वनि ॥
भूमी कम्प भयो चलीकन हुरी * आकाश ढाकी दियो ।
कालो मेघ उठी दिशाहरु पनि * सारा अँध्यारो भयो॥३३
केही बेर पछी चढेर रथमा * प्रस्थानका खातिर ।
बोले राजकुमार शंकित हुँदै * फर्की किरीटीतिर ॥
एक्लै नै हुनुहुन्छ वीरहरु छन् * घेरै खड़ा कौरव ।
जित्नू हुन्छ हजूरले कसरि लौ * छन् धीर योद्धा सब ॥३४
मेरो चित्त बुझाइ बक्सनुहवस् * लाग्दैछ ठूलो भय ।
हाँस्तै अर्जुनले भने बस तिमी * निर्धक्क भै निर्भय ॥
तिम्रो हुन्छ भनेर मान मनमा * यो युद्ध गर्दा जय ।
मिथ्या बात म बोल्न सक्तिनँ भनी* मान्नू तिमी निश्चय॥३५
पैहे युद्ध ठूलो भयो मसँग जो * गन्धर्वका साथमा ।
कोही साथ थिएन गाण्डिव धनू * मात्रै थियो हाथमा ॥
ठूलो खाण्डवदाहमा मसँग को * साथी थियो लौ भन ।
सारा देवहरु जितें समरमा * शंका नमानीकन ॥३६॥
जानी कण्टकरूप स्वर्ग-पतिको * आज्ञा हुनाले गरी ।
पौलोमादि अनेक दानवहरू * मारें, गए ती मरी ॥
पैहे द्रौपदिको स्वयंवरमहाँ * आए जती भूपति ।
आए लड्न भनी मतो गरि सबै * घेरा दिई दुर्मति ॥३७॥
मेरो मद्दत गर्न त्यो बखतमा * साथी थिए को भन ?
क्षत्री वार भएर व्यर्थ यसरी * आत्ती-रहेछौ किन ? ॥
हाम्रो जीत हुनेछ निश्चय भनी * विश्वास पक्का गर ।
व्यर्थै कौरव वीरको मनमहाँ * मानीरहेछौ डर ॥३८॥

यस्तै अर्जुनले दिए जब त्यहाँ * उत्साह, आश्वासन ।
शान्ति राजकुमारलाइ हुनगो * छाडे वृथा आत्तिन ॥
सम्झे श्री हनुमानलाइ मनले * ध्यानस्थ भै पार्थले ।
आई श्री हनुमान् ध्वजाउपरमा * बस्ता भए वेगले ॥३९॥
सानू उत्तरको ध्वजाकन लगी * राखे सुरक्षा गरी ।
पैह्ले त्यो शमिको प्रदक्षिण गरे * श्रद्धा गरी राम्ररी ॥
हाँके उत्तरले बढ्यो रथ पनी * केही अगाड़ी, अनि ।
पैह्लोपल्ट गरे धनञ्जयजिले * तत्काल शङ्खध्वनि ॥४०

थर्काउने मुट्टु र जङ्गल भूमिलाई ।
पाएर सुन्न ध्वनि उत्तर वीरलाई ॥
लाग्यो अचम्म नसकी ध्वनि खप्नलाई ।
मूर्छित् भए सरि गिरे रथमै डराई ॥४१॥

कौरवहरूको विवाद :—

देखे राजकुमारको स्थिति त्यहाँ * त्यस्तो नराम्रो जब ।
केही बेर परेर छक्क सहसा * हेरी रहेथे तब ॥
यौटा हात बढाई रास हयको * पक्री लिए पार्थले ।
पक्रे राजकुमारलाइ सहसा * अर्को खुला हातले ॥४२॥
गर्दै स्नेह दिएर धैर्य बहुतै * सोधे बुझाई कन ।
झस्क्यौ कारण के परेर यसरी * मूर्छा परे भैं मन ॥
क्षत्री वीर भएर शत्रुहरूको * आएपछी माझमा ।
झस्कन्छौ यसरी वृथा मन अरू * शंका छ के बातमा ॥४३
पैह्ले युद्ध हुँदा कहीं त धनुको * टंकार शङ्खध्वनि ।
पाएका हुनुपर्छ सुन्न तिमिले * हे वीर ! पैह्ले पनि ॥

जन्मी क्षत्रिय वंशमा डर सदा * मान्नू वृथा ठान्दछु ।
यस्तो भैकन बाँच्नू चाहिं त बरु* मर्नू निको मान्दछु॥४४॥
योद्धा अर्जुनको कुरा सुनिसकी * भन्दा भए उत्तर ।
सुन्दा वज्रसमानको ध्वनि ठुलो * लाग्यो मलाई डर ॥
सुन्थें युद्ध हुँदा अघी समरका * बाजाहरू तापनि ।
यस्तो ता कहिले सुनीनँ धनुको * टंकार, शङ्खध्वनि ॥४५
देख्छु श्रेष्ठ ध्वजामहाँ म कपिको * यो रूप औ गर्जन ।
सुन्छु घर्घर शब्द घोर रथको * आत्तिन्छ मेरो मन ॥
भूमिकम्प गराउने सब दिशा * फैलेर ढाकी दिने ।
यस्तो शब्द अघी सुनीनँ मुटु नै * फुट्ला कि झैं हल्लने॥४६
यस्तो उत्तरको कुरा सुनिसकी * फेरी भने पार्थले ।
गर्छु शङ्खध्वनी तिमी स्थिर भई * सुन्दै रहू धैर्यले ॥
येती बात भनी गरे धनुषको * टंकार शंख - ध्वनि ।
पक्री उत्तरका दुवै करहरू * उत्साह दिन्थे तिनी ॥४७
बारंबार बजाई शंख यसरी * बढ्दै अगाडी गए ।
मामुन्ने कुरु वीरको अलि वरै * घोडा अड्याई दिए ॥
औंल्याई रथतर्फ त्यै बखतमा * श्री द्रोण आचार्यले ।
आज्ञा गर्नुभयो धनञ्जय स्वयं * आए ठुलो वेगले ॥४८॥
जस्तो शब्द सुनिन्छ घोर रथको * यो मेघ झैं गर्जन ।
पृथ्वी कम्प हुँदा बुझिन्छ सहजै * आए भनी अर्जुन ॥
हे राजन ! हतियार वीरहरूका * निस्तेज झैं देख्दछु ।
उल्कापात हुँदा ठुलो अशुभको * हो सूचना भन्दछु ॥४९॥
आँसू देख्दछु अश्वका नयनमा * प्रत्यक्ष सन्तप्त छन् ।
बस्नू गिद्धहरू ध्वजा उपरमा * यी स्याल चिच्याउँछन् ॥

देख्दा लक्षण यी हुनेछ बुझियो * संग्राम संहारक ।
हे दुर्योधन ! मर्दछन् समरमा * तिम्रा सबै सैनिक ॥५०॥
ठूला वीरहरू र सैनिकहरू * उत्साहले हीन छन् ।
केही सैनिक ता लडाइँ नगरी * भाग्नै पनी सक्तछन्
चाँडो व्यूह बनाउ एक, घरमा * गाई पठाऊ सब ।
यस्को यत्न छिटो गरी गर तिमी * पाइन्न मौका अब ॥५१
द्रोणाचार्यजिको कुरा सुनि गए * तत्काल दुर्योधन ।
द्रौणी, भीष्म र कर्ण श्री कृपकहाँ * भन्छन् बुझाई कन ॥
जूवामा अघि पाँच भाइहरूको * हामीहरूको पनि ।
बस्नेछौं गइ बाह्र वर्ष वनमा * जो हार्छ त्यस्ले अनि॥५२
तेह्रौं वर्ष रहेर गुप्त पुरमा * बस्ने प्रतिज्ञा थियो ।
त्यस्का केहि अझै पनी दिनहरू * छन् शेष कि सिद्धियो ॥
बाँकीका दिनभित्र अर्जुन भनी * जान्यौं भने क्यै गरी ।
जानेछन् सब बाह्र वर्ष वनमा * पाँचै जना यो घरी ॥५३॥
यस्को ठीक हिसाब गर्न अरूले * सक्तैन कोही पनि ।
सक्नू हुन्छ स्वयं पितामहजिले * सम्वत् र मैन्हा गनी ॥
आफ्ना मान्य भनेर चार जनमा * यो प्रश्न राखीकन ।
लागे भन्न समस्त सैनिहरू- * लाई ति दुर्योधन ॥५४॥
हे योद्धाहरूहो ! नमान मनमा * शंका र केही डर ।
आओस् वीर कुनै पनी, सब रहू * संग्राममा तत्पर ॥
जस्तो कष्ट दिए यि मत्स्य-पतिले * पौंची सुशर्मा कहाँ ।
तिन्को गर्न भनी सहाय अहिले * आई रहेछौं यहाँ ॥५५
यस्मा पाण्डवको कुनै तरहको * देख्दीनँ हानी म त ।
आए लड्न भनेर अर्जुन वृथा * के हेतु हामीसित ॥ ॥

आउन् कृष्ण, कुबेर, इन्द्र यम वा * दिक्पाल वा पाण्डव ।
कोटी वीर भए पनि म खुशिले * संग्राम गर्छु अब ॥५६॥
यो संग्राम त्यजेर वीर अहिले * भागेर जाने जति ।
सारालाइ समाइ मार्दछु स्वयं * बाँकी नराखी रति ॥
मैले जानिसकें विचार अहिले * श्री द्रोण आचार्यको ।
गर्छन् मङ्गल कामना यिनि सदा * ती पाण्डुका पुत्रको॥५७॥
बर्ता स्नेह छ पार्थतर्फ गुरुको * पाँचै जनामा पनि ।
गर्छन् अर्जुनको सबै तरहले * तारीफ बर्ता यिनी ॥
हाम्रो तेज घटाउने र रिपुको * उत्साह बढ्ने गरी ।
गर्छन् खूब बढाइँ शत्रुहरूको * हाम्रा गुरु यो घरी ॥५८॥
यिन्को बातमहाँ नमान्नु सहसा * विश्वास केह्रै पनि ।
हामी तर्फ भए पनी हित सदा * ठान्छन् उनैको यिनी ॥
यिन्को बात महाँ विचार नगरी * त्यागेर शंका, डर ।
गर्नू पर्छ तयार व्यूह बलियो * संग्रामका खातिर ॥५९॥
श्री दुर्योधनको कुरा सुनिसकी * भन्दा भए कर्णले ।
गर्दैनन् हितका कुरा बखतमा * हाम्रा गुरु द्रोणले ॥
यिन्लाई पछि राखि हामिहरूले * सल्लाह केही गरे ।
हाम्रो जीत हुनेछ निश्चय, न ता * आपत्ति पर्ला भरे ॥६०॥
व्यर्थै अर्जुनको प्रशस्ति अहिले * यी भाट झैं गाउँछन् ।
हाम्रा सैनिक वीरलाइ यसरी * श्री द्रोण तर्साउँछन् ॥
गर्दा आपुसमा बसीकन कहीं * सद्धर्मका गन्थन ।
जे भन्छन् यिनले सुहाउँछ पनी * सुन्छन् सबै सज्जन ॥६१
ठूलो यज्ञ र दान धर्म अथवा * श्राद्धादि गर्दा पनि ।
जे भन्छन् सब मान्नुपर्छ जनले * हुन् विप्र बूढा भनी ॥

गनू पर्दछ युद्ध के गरि भनी * के जान्दछन् लौ यिनी ।
बोल्छन् विप्र भएर धर्म नबुझी * आफैं मपाई बनी ॥६२॥
हेरुन् आज यहाँ पराक्रम ठुलो * मैले गरेको सब ।
आउन् मत्स्यपती कि अर्जुन स्वयं * राख्दीनँ बाँकी अब ॥
राम्रा प्वाँख हुने तथा सलह झैं * हानेर तीखा शर ।
गर्छु अर्जुन वीरको समरमा * आए भने आदर ॥६३॥
योद्धा, पार्थ सबै धनुर्धर महाँ * विख्यात हुन् तैपनि ।
मैले आज गिराउनेछु रणमा * हुन् मुख्य वैरी भनी ॥
पैल्हे अर्जुनलाइ मार्न प्रण जो * मैले गरेको थिएँ ।
आजै ईश्वरको कृपा हुन गई * त्यो पूर्ण पार्न भएँ ॥६४॥
मार्नेछु जब पार्थलाइ रणमा * गिर्छन् जसै ती मरी ।
जो दुर्योधनको छ कष्ट मनमा * सम्पूर्ण जाला टरी ॥
जस्लाई डर लाग्छ ती घरमहाँ * फर्के म मान्छु खुशी ।
बस्ने वीरहरू पराक्रम ठुलो * हेरुन् अलग्गै बसी ॥६५
शेखीयुक्त प्रलाप यो किसिमको * तिनले गरेको सुनी ।
लागे भन्न रिसाउँदै कृपजिले * शेखी उतारौं भनी ॥
ऐल्हे कर्ण ! गरी घमण्ड यसरी * बोली रहेछौ किन ।
आफ्नू घोर विपत्तिको मनमहाँ * ख्यालै नराखीकन ॥६६॥
गर्छौ व्यर्थ प्रलाप मूर्खसरि यो * लज्जा नमानी रति ।
युक्ती ज्यान बचाउने गर न ता * होला ठुलो दुर्गति ॥
भन्दैमा रथकारले रथ ठुलो * पक्का र राम्रो छ यो ।
योग्यायोग्य स्वयं विचार नगरी * पत्याइ किन्ने छ को ? ॥६७
त्यस्तै हो तिमिले पनी जति कुरा * बोल्यौ घमण्डी बनी ।
कस्ले मान्दछ लौ नजाँचिकन यो * साँचो कुरा हो भनी ॥

शेखी गर्नु वृथा छ कर्ण ! तिमिले * लड्दा किरीटीसित ।
भाग्नेछौ डरले, म यो समरमा * देखदीनँ हाम्रो हित ॥६८॥
एक्लै तुष्ट किरातरूप शिवजी * -लाई गरे पार्थले ।
एक्लै स्वर्ग गएर दानवहरू * मारे सबै पार्थले ॥
एक्लै शेखि हरी जयद्रथजिको * छाडी दिए पार्थले ।
एक्लै खाण्डव नामको वन ठुलो * पोली दिए पार्थले ॥६९॥
एक्लै यादव वीरका सँग लडी * ल्याए सुभद्रा हरी ।
एक्लै श्री हरिका अघिल्तिर डटे * लड्छु भनी त्यो घरी ॥
श्री दुर्योधनलाइ चित्ररथले * बाँधे भनेको सुनी ।
पारे बन्धन-मुक्त अर्जुन गई * हुन् बन्धु मेरा भनी ॥७०
एक्लै कर्ण ! तिमी गईकन कहीं * तिनूले गरे भैं गरी ।
देखायौ पुरुषार्थ कुन् ? भन स्वयं * वर्णन् गरी यो घरी ॥
फुर्तीसाथ भन्यौ म यो समरमा * मार्छु किरीटी कन ।
त्यस्को दिन्छु स्वयं उदाहरण लौ * मैले भनेको सुन ॥७१
औंला हालि फुकाल्नु दाँत मुखको * कालो कुनै सर्पको ।
त्यतै हो तिमिले सदर्प अहिले * गर्नू कुरा युद्धको ॥
पक्री मत्त गजेन्द्र अंकुश विना * त्यस्को चढी पीठमा ।
गर्दैछौ वश पार्नु भैं तिमि कुरा * यी वीरका सामुमा ॥७२
आफ्ना वस्त्र भिजाइ देहभरिका * चुर्लुम्म घ्यू तेलमा ।
बल्दो अग्निमहाँ पसेर बचुँला * भन्छौ तिमी युद्धमा ॥
बाँधी पत्थर घाँटिमा उदधि नै * पौडेर तर्छू भनी ।
आँट्ने मूर्ख तिमी समान भवमा * पाइन्न खोजे पनि ॥७३॥
जूवामा छलले जितेर सहजै * त्यो राज्य खोसी लियौ ।
त्यसैमा पनि तेह्र वर्ष तक जो * सन्ताप ठूलो दियौ ॥

राखी धर्म विचार पाण्डुसुतले * त्यो कष्ट खप्ता भए ।
पारी त्यो व्रतपूर्ण, फेर्दछु भनी * साटो यहाँ देखिए ॥७४॥
याहाँ अर्जुन छन् भनेर पहिल्यै * जाने बुझेको भए ।
गाई हर्नु हुँदैनथ्यो चुकिदिंदा * साम्ने खड़ा भै गए ॥
ठूलो भूल भएछ, व्यूह बलियो * पैह्ले तयारी गरौं ।
इज्जत् राख्न मिलेर षड्रथिहरू * तिन्को अगाडी परौं॥७५॥
लड्छन् दानव इन्द्रका सँगमहाँ * जुन् चालले स्वर्गमा ।
सोही चाल गरी लड़ौं मिलिजुली * ती वीरका साथमा ॥
सल्लाहा सबले सुने समरको * यस्तो कृपाचार्यको ।
छेडे झैं गुरु-पुत्रले पनि भने * शेखी सुनी कर्णको॥७६॥
गाई छन् तिमिले हरे जति सबै * हे कर्ण ! ये स्थानमा ।
पौंचाऊ तिमी हस्तिनापुर महाँ * यी वीरका साथमा ॥
सक्छौ लड्न तिमी किरीटिसित यो* पत्यार होला अनि ।
शोभा हुन्छ प्रलाप-युक्त तिमिले * शेखी गरेको पनि ॥७७॥
योद्धा अर्जुनको समान म पनी * छू वीर भन्छौ तर ।
गर्नू पर्छ कुनै पराक्रम ठुलो * विश्वासका खातिर ॥
आफ्नू धर्म नछाडि जुन् पुरुषले * संग्राममा जित्तछन् ।
हुन्छन् वीर तिनै र यो पृथिविको * साम्राज्यती भोग्दछन्॥७८॥
पाएँ राज्य ठूलो भनी सहजमै * सन्तोष यो मान्दछ ।
त्यस्को दर्प बढेर हेर गुरुको * निन्दा गरी बोल्दछ ॥
जूवामा छलले ति पाण्डुसुतको * यो राज्य खोसी कन ।
त्यागी धर्म अनीतिको पथ लिई * चल्दैछ दुर्योधन ॥७९॥
जन्मी क्षत्रिय वंशमा जसरि यो * गर्दैछ निन्दा यहाँ ।
जस्तै मूर्ख भए पनि त गुरुको * को गर्छ निन्दा कहाँ ॥

लज्जा त्याग गरेर बोल्दछ वृथा * पापिष्ट दुर्योधन ।
देओस् उत्तर सोद्धछू जति कुरा * यस्ले नदाँटीकन ॥८०॥
नीतीपूर्वकले लड़ेर विजयी * यो दुष्ट कैह्ले भयो ।
यस्ले द्रौपदिलाइ कुन् समरमा * कैह्ले जितेको थियो ॥
तान्दै ल्याइ सभामहाँ दुख दियो* यस्ले सकेको जति ।
रोइन् दुःख परेर त्यो बखतमा * ती एकवस्त्रा सती ॥८१॥
यो दुर्योधनले लडेर कहिले * नीती पुऱ्याई कन ।
कैह्ले जित्न सक्यो ति पाण्डवहरू-* -लाई मलाई भन ॥
सम्झोस दुर्जनले कुकर्म पहिले * जस्तो गरेको थियो ।
सोही पाप फलेर भोग्नु अहिले * हे कर्ण ! पर्ने भयो ॥८२॥
बिर्सन्थे कसरी ति द्रौपदिजिको * संकष्ट ती पार्थले ।
गर्दैनन् कहिले क्षमा सुन यहाँ * आए ति ये हेतुले ॥
जूवाले कुरुवंशको सहजमै * संहार होला भनी ।
संझेकै हुनुपर्छ श्री विदुरले * पैह्ले भनेको पनि ॥८३॥
मौका छैन विवाद गर्न अहिले * भन्ने बुझे तापनि ।
गर्दैछौ तिमि बात व्यर्थ बक भैं * ज्ञानी र पण्डित् बनी ॥
द्यौता, मानिस, यक्ष, राक्षस तथा * गन्धर्व औ दानव ।
आई अर्जुन वीरका सँग लडुन् * जम्मा भई यी सब ॥८४॥
सारालाइ हटाउँछन् समरमा * टिक्तैन कोही पनि ।
हाँसो उठ्छ मलाई कर्ण ! तिमीले* शेखी गरेको सुनी ॥
योद्धाको छ बताउ पार्थसरिको * विख्यात हामीतिर ।
छैनन् क्वै उपयुक्त वीर तिनि झैं * सम्पूर्ण पृथ्वीभर ॥८५॥
विद्यामा बलमा पराक्रम तथा * सत्कर्ममा, नीतिमा ।
बर्ता छन् तिमिदेखि पार्थ बहुतै * हे कर्ण ! संग्राममा ॥

ख्याती प्राप्त ठूला धनुर्धरमहाँ * छन् इन्द्र जस्ता तिनी ।
सारा युद्धकलामहाँ निपुण छन् * श्रीकृष्णजस्ता भनी॥८६॥
गर्छन् तारिफ पार्थको सुजनले * देखेर तिनको गुण ।
निन्दा गर्न भनेर पाण्डुसुतको * ज्यू दैछ दुर्योधन ॥
माया गर्नु पिता भएर सुतको * नीती छ संसारको ।
गर्छन् पुत्र समान स्नेह गुरुले * आफ्नो गुणी शिष्यको८७
प्यारो शिष्य भनेर द्रोण गुरुले * माया गरे पार्थको ।
यस्मा के अनुचित् भयो भन सबै * यस्तो नगर्ने छ को ?
पासा फ्याँकि समस्त वैभव अघी * तिन्को जसोरी हऱ्यौ ।
साध्वी द्रौपदिको सभा बिचमहाँ * ल्याई बिइज्जत् गऱ्यौ८८
यस्तै साथमहाँ लिएर शकुनी * -लाई अगाडी सरी ।
यो दुर्योधन पार्थका सँग लडोस् * संग्राममा यो घरी ॥
त्रेता, द्वापर औ कली स्वरूपका * फ्याँकिन्न पासा अब ।
तीखा अग्निसमानका शरहरू * फ्याँक्नेछ त्यो गाण्डिव८९
पैह्लेका सब कष्ट-पीर मनका * बाँकी नराखी कन ।
गर्नेछन् रणमा विसर्जन तिखा * शस्त्रास्त्रले अर्जुन ॥
बाँच्ला क्वै यमराजका संग लडी* मौका परे युद्धमा ।
बाँच्ला कोहि बरू पसेर सहजै * बल्दो ठूलो अग्निमा ॥९०
बाँच्ला कोही लडेर मृत्युसँग हुन् * सारा कुरा सम्भव ।
बाँच्तैनन् तर पार्थका सँग लडी * भन्छन् सबै कौरव ।
यो दुर्योधन नै लडोस् शकुनिको * शिक्षा लिई यो घरी ।
हेरौं हामिहरू अलग्गा बसि यो * संग्राम राम्रो गरी ॥९१॥
जाउन् लड्न सहर्ष आज मनमा * इच्छा भएका जति ।
मेरो युद्ध हुँदैन पार्थसँग लौ * धेरै बताऊँ कति ॥

आए लड्न विराट भूपति भने * शंका नमानी रती ।
तिन्का साथमहाँ लड़ेर सहजै * पाछै ठूलो दुर्गति ॥९२॥

भीष्मपितामहले सबैलाई शान्त पार्नु—

अश्वत्थामा कर्णको त्यो विवाद ।
सुन्थे सारा व्यक्तिले मानि स्वाद ॥
त्यस्ले गर्दा पर्न जाला फसाद ।
भन्न लाग्यो भीष्मलाई विषाद ॥९३॥

श्री दुर्योधनको गई नगिचमा * भन्दा भए भीष्मले ।
बाबू ! कर्ण र द्रोण-पुत्र कृपले * श्री द्रोण आचार्यले ॥
नीतीपूर्वका कुराहरु भने * तिम्रो चिताई हित ।
माफी माग तिमी परी चरणमा * आफ्ना गुरूजीसित ॥९४
लड्ने क्षत्रिय वीरको पृथिविमा * हो धर्म ठूलो भनी ।
बोले कर्ण बढाइ रोष सबको * धेरै कुरा तैपनि ॥
भन्छु खूब गरी विचार मनमा * निर्दोष छन् लौ तिनी ।
माफी बक्सनुहोस् सबै सुजनले * ऐह्ले दयालु बनी ॥९५॥
आत्तिन्छन् सहसा विपत्ति नजिकै * देखे पछि सज्जन ।
गाह्रो पर्दछ धैर्य धारण गरी * बस्नु नआत्तीकन ॥
पाँचोटा बलवान शत्रुहरु छन् * जुन् वीरका सामुमा ।
त्यस्को दोष कुनै म देख्दिनँ पऱ्यो* त्यो शोकमा, मोहमा॥९६
सोही कारणले तपाईहरूले * हो शिष्य प्यारो भनी ।
यो दुर्योधनलाइ माफ दिनुहोस् * ऐह्ले दयालु बनी ॥
मौका छैन विवादको, समरको * हामी तयारी गरौं ।
यो संग्राम जिती सुयोधनजिको * सन्ताप सारा हरौं ॥९७॥

आएको छ विपत्ति घोर अहिले * हाम्रो अगाडी सरी ।
गर्दा आपुममा विरोध कसरी * जाला विपत्ती टरी ॥
विर्मी दोष तथा समस्त झगड़ा * पैह्ले भएको जति ।
लड्नूपर्छ मिली-जुली न त पछी * होला-ठूलो दुर्गति ॥९८॥
ठूलो नाश हुने, विपत्ति खनिने * संग्राममा हारिने ।
भन्छन् सज्जनले सदा कलह नै * हो प्राणलाई लिने ॥
सोही कारणले विरोध नगरौं * हामी कसैको पनि ।
रक्षा सैनिकको गरौं जतनले * आयो विपत्ती भनी ॥९९॥
यो दुर्योधनले अनीति पहिले * धेरै गरे तापनि ।
सारा बिर्सनुपर्छ लाभ अहिले * क्यै छैन त्यस्मा भनी ॥
चारै वेद, पुराण, शास्त्रहरुका * ज्ञाता धनुर्वेदका ।
छैनन् द्रोण गुरु तथा कृपजि झैं * सर्वज्ञ षड्शास्त्रका ॥७००॥
त्यस्ता योग्य तथा उदार गुरुको * निन्दा गरेका किन ?
माफी माग तिमी प्रसन्न मनले * दिन्छन् खुशी भैकन ॥
नीती पूर्वकको पितामहजिले * शिक्षा दिनूभो जब ।
बोले सादर द्रोण-पुत्र मनमा * आनन्द मानी तब ॥१॥
बाबाको बहुतै सुयोधनजिले * निन्दा गरेको सुनी ।
बोलेथें कटुवाक्य, चित्त नबुझी * मैले निकै तापनि ॥
त्यस्को ईख मलाइ छैन मनमा * राजा सुयोधन् प्रति ।
मेरो चित्त बुझ्यो सुनेर अहिले * श्री भीष्मको सम्मति ॥२॥
भन्नू पर्दछ शत्रुको गुण भए * मौका परेका घरी ।
देखे दोष कुनै अवश्य गुरुको * भन्नू अगाड़ी सरी ॥
हो यो नीति भनी प्रसन्न मनले * श्री द्रोण आचार्यले ।
यी दुर्योधनलाइ अर्ति दिनुभो * त्यो शिष्यको स्नेहले ॥३॥

द्रौणीको सुनि यो कुरा मनमहाँ * संकोच माने पनि ।
श्री दुर्योधनले भने 'दिनुहवस् * माफी' दयालु बनी ॥
द्रौणी, द्रोणगुरु र कर्ण, कृपजी * हुन् मान्य मेरा सब ।
मेरो जुन् अपराध हो सकल त्यो * माफी दिनूहोस अब ॥४॥
यस्तो विन्ति सुनेर द्रोण गुरुजी * बोले खुशी भैकन ।
ईर्ष्या छैन मलाइ केहि मनमा * हे वीर ! दुर्योधन ॥
खुशी छू अहिले पितामहजिले * शिक्षा दिएको सुनी ।
तिम्रो बात सुनेर क्रोध मनमा * मान्दीनँ कत्ती पनि ॥५॥
सम्बोधन् गरि भीष्मजीसित भने * क्ये बेरमा द्रोणले ।
रक्षा गर्नुपर्‍यो सुयोधनजिको * संग्राममा युक्तिले ॥
दुर्योधन् कन पार्थले समरमा * देख्नै नसक्ने गरी ।
यौटा व्यूह तयार पार्नु अहिले * पर्ने भयो राम्ररी ॥६॥
पैह्लेको सब सम्झि कष्ट, रणमा * देखे भने पार्थले ।
मार्नेछन् कुरुराजलाइ सहजै * तिन्ले कुनै युक्तिले ॥
श्री दुर्योधनको सबै तरहले * पैह्ले सुरक्षा गरी ।
रक्षा हुन्छ समस्त वीरहरुको * जुन् कामले राम्ररी ॥७॥
सोही काम छिटै विचार नगरे * हाम्रा भएका जति ।
मार्छन् वीरहरू धनञ्जयजिले * पार्छन् ठुलो दुर्गति ॥
सोधेथे अघि नै सुयोधनजिले * ती पाण्डुका पुत्रको ।
तेह्रौं वर्ष पनी बित्यो कि अहिले * बाँकी छ अज्ञातको ॥८॥
त्यस्को गर्नुहवस् हिसाब मनले * राम्रो गरी नाथले ।
द्रोणाचार्यजिको कुरा सुनिसकी * भन्दा भए भीष्मले ॥
मैह्ना पक्ष मुहूर्त औ ग्रह ऋतु * नक्षत्र संवत्सर ।
घुम्छन् नित्य र कालचक्र यसरी * चल्दैछ सधैंभर ॥९॥

यिन्को चालमहाँ घटी-बढ़ि हुँदा * तीसौं महीना महाँ ।
मैह्ला एक बढ़ेर सोहि मलमास् * भन्छन् सबले यहाँ ॥
टीकाको दिनमा असौज महीना * -मा द्यूत-क्रीड़ा गरे ।
यो वैशाखमहाँ धनञ्जय स्वयं * आएर देखा परे ॥१०॥
जोर्दा ती मलमासका दिनहरू * प्रत्येक राम्रो गरी ।
तेह्रौं वर्ष बितेर पाँच महिना * बतो भयो यो घरी ॥
ज्ञानी पाण्डव छन् विचार नगरी * आपत्तिको अर्जुन ।
गर्छ युद्ध भनेर यो बखतमा * सक्थे कहाँ देखिन ॥११॥
उस्मा धर्म-कुमार छन् अझ बढ़ी * ज्ञानी तथा सज्जन ।
जाने पूर्ण भयो भनेर अधिको * आफ्नू प्रतिज्ञा कन ।
गर्दैनन् कहिले अधर्म तिनिले * मनें परे तापनि ।
गर्छन् पालन धर्मको र व्रतको * कर्तव्य ठानी तिनी॥१२॥
पूरा शक्ति थियो र मार्न पनि ती * सक्थे पहीले तर ।
मारेनन् प्रणलाई सम्झि मनमा * सद्धर्मका खातिर ॥
तीनै लोक तथा सबै भुवनको * पाए पनी वैभव ।
चल्दैनन् कहिले अनीति पथमा * पाँचै जना पाण्डव ॥१३॥
लड्दामा दुइ पक्षले बुझ तिमी * यौटा कुनै हार्दछ ।
जे गर्दा जित हुन्छ गर्नु त्यहि नै * बेला छँदै पर्दछ॥
राजा इन्द्र लडे पनी समरमा * हार्छन् किरीटीसित ।
यो संग्राम महाँ कुनै तरहले * देख्दीनँ हाम्रो हित ॥१४॥
सारा अंश दिएर पाण्डु - सुतको * सानन्द सन्धी गर ।
तिन्लाई म तयार पार्दछु स्वयं * यो सन्धिका खातिर ॥
एहे लड्न भनेर हेर नगिचै * आई पुगे अर्जुन ।
जे गर्दा हित ठान्दछौ गर त्यही * हे वीर दुर्योधन ! ॥१५॥

तिन्ले अर्ति सुने पितामहजिको * अत्यन्त राम्रो तर ।
भन्छन् दिन्न म अंश पाण्डुसुतको * मानेर ठूलो डर ॥
हाम्रो जीत हुनेछ जुन् तरहले * जो काम गर्दा यहाँ ।
गर्नू पर्दछ यत्न त्यै हजुरले * राखी दया मन्महाँ॥१६॥
इच्छा बुझ्नुभयो सुयोधनजिको * श्री भीष्मजीले जब ।
भन्नूभो पहिले विभाजन गरौं * सेनाहरूको अब ॥
केही सैन्य लिई विलम्ब नगरी * फर्केर जाऊ घर ।
चौथाई लिइ सैन्य गोधन हिंडुन् * तत्काल एकातिर ॥१७॥
बाँकी सैनिकको म व्यूह बलियो * तैयार पार्छु अनि ।
लड्नेछौं सबले मिलेर सहजै * जुन् वीर आए पनि ॥
आज्ञा भीष्मजिको सुनीकन हिंडे * तत्काल दुर्योधन ।
केही सैन्यहरू पठाउनुभयो * सुम्पी सबै गो-धन ॥१८॥
बाँकी सैनिकको अघिल्तिर डटे * श्री कर्ण लड्छु भनी ।
आफ्ना शस्त्र लिई पछिल्तिर बसे * श्री भीष्म योद्धा पनि ॥
द्रौणी-द्रोण दुवै दुवै बगलमा * सेनाहरूका बसे ।
गर्छौं युद्ध भनेर कम्मर छिटो * चारै जनाले कसे।१९॥

दुर्योधनलाई रोकी गाईहरू फर्काउनु—

रक्षार्थ व्यूह जब पारिसके तयार ।
चारै दिशातिर डटे मिली चार वीर ॥
सेनाहरू पनि सशस्त्र भए प्रशस्त ।
बाजा बजे समरका क्रमले समस्त ॥२०॥

आए शंख फुकेर घोर रवले * थर्काइ भूमी पथ ।
गर्दै घर्घर शब्द टक्क अडियो * श्री पार्थको त्यो रथ ॥

देखे अर्जुनलाइ द्रोण गुरुले * आई पुगेका जब ।
लागे भन्न बुझाइ वीरहरु हो ! * श्री पार्थ आए अब ॥२१॥
गर्जन्छन् हनुमान वीर रथको * अग्लो ध्वजामा बसी ।
फुक्दैछन् तिनि शंख घोर स्वरले * लौ हेर घूँड़ा धसी ॥
मेरा यी दुइ पाउका नगिचमा * आए दुवै जो शर ।
गर्दैछन् शरले प्रणाम तिनिले * मेरो गरी आदर ॥२२॥
मेरा कान नजीकबाट दुइटा * जुन् बाण ऐह्ले गए ।
मेरा वृद्ध गुरू भनेर शरले * सल्लाह गर्दा भए ॥
धेरै काल बिती सकेपछि भयो * यो भेट हाम्रो यहाँ ।
तिन्को दिव्य स्वरूप देखि बहुतै * लाग्यो खुशी मन्महाँ ॥२३॥
यस्तै बात समस्त सैनिक महाँ * गर्दै थिए द्रोणले ।
हेर्थे वीर सबै फिरी रथ तिरै * अत्यन्त आश्चर्यले ॥
ठोक्रा, बाण, किरीट, शख, रथमा * ठूलो पताका हुने ।
गर्थे धारण श्रेष्ठ गाण्डिव धनू * औ तेजले टल्किने ॥२४॥
आएका रथमा चढेर बलियो * संग्रामका खातिर ।
आँखा खुल्न सकेन वीरहरुको * हेर्दा किरीटीतिर ॥
पौंची अर्जुनले निरीक्षण गरे * सेना तथा व्यूहको ।
देखे वीरहरू खडा सब थिए * रक्षा गरी सैन्यको ॥२५॥
भन्छन् अर्जुन राजपुत्र अहिले * देख्छू सबै छन् यहाँ ।
योटा त्यो कुरुवंश नायक यहाँ * देख्दीनँ भाग्यो कहाँ ।
द्रौणी, द्रोण र भीष्म, कर्ण कृपजी * छन् मान्य मेरा सब ॥
त्यो दुर्योधनको नतोड़ि अभिमान् * छाड्नेछु मैले कब ?॥२६॥
पक्का दक्षिणको समाइ पथ त्यो * भाग्यो लिई गोधन ।
जानू पर्छ बढाउँदै रथ छिटो * त्यस्लाइ पक्री लिन ॥

मेरा हुन् सब मान्य लड्नुछ वृथा * यिन्का सँगैमा यहाँ ।
पैह्ले गाइहरू फिराउँ खल त्यो * उम्केर जाला कहाँ ॥२७॥
यस्तो उत्तरले धनञ्जयजिको * आज्ञा सुनी हर्षले ।
हाँके दक्षिणतर्फ झट्ट रथ त्यो * साह्रै ठूलो वेगले ॥
हावा झैं गरि पार्थलाइ कुपले * देखे गएका जब ।
इच्छा अर्जुनको बुझीकन भने * लौ हेर योद्धा सब ॥२८॥
देखेनन् कुरुराजलाइ तिनिले * संग्राम भूमीमहाँ ।
जाँदैछन् तिनिलाइ पक्रन भनी * ऐह्ले लखेटतै त्यहाँ ॥
राजा इन्द्र र कृष्ण बाहिक अरू * को टिक्छ सामू परी ।
पाए भेट्न भने अवश्य तिनिले * मार्छन् लड़ाइँ गरी ॥२९॥
जाऊँ हामिहरू विलम्ब नगरी * सेना लिई यै घरी ।
रक्षा गर्नुपर्‍यो सुयोधनकहाँ * पौंची छिटो राम्ररी ॥
गर्थे बात यता, उतातिर पुगी * हावा सरी अर्जुन ।
हानी बाणहरू तिखा सल्ह झैं * छोपे रिसाईकन ॥३०॥
देखे सैनिकलाइ बाणहरूले * ढाकी दिएको जब ।
फर्काए रथ श्री सुयोधनजिले * भाग्नै नसक्ता, तब ॥
लागे गर्न रिसाइ पार्थ धनुको * टंकार, शंख ध्वनी ।
हुन्थ्यो घर्घर शब्द घोर रथको * पांग्रा घुमेको पनि ॥३१॥
त्यै वेला हनुमान वीर रथको * गर्जे ध्वजामा बसी ।
गर्जे जन्तुहरू थिए जति त्यहाँ * मानेर ठूलो खुशी ॥
लागे हेर्न विमूढ भै सकल ती * सेना डराई जव ।
गाईले सुनि शब्द घोर डरले * बिच्केर भागे सब ॥३२॥
बाँ-बाँ शब्द गरेर पुच्छर पनी * ठाड़ो गराई कन ।
भाग्दै गोठमहाँ पुगे नृपतिका * संपूर्ण ती गो - धन ॥

गाईलाइ छुटाइ यो किसिमले * फर्केर श्री अर्जुन ।
श्री दुर्योधनको पुगे नगिचमा * साह्रै रिसाईकन ॥३३॥
त्यै बेला कुरुवीर औ कृप पनी * पोंचेर घेरा दिई ।
रोके अर्जुन वीरको रथ स्वयं * आफू अगाड़ी भई ॥
चारै तर्फ डटेर वीरहरुले * घेरा दिएथे जब ।
बोले राजकुमारको मुख महाँ * हेर्दै किरीटी तब ॥३४॥

अर्जुन-कौरव युद्धमा कर्णको पलायन—

त्यो दुर्योधनको सहायक हुँदा * व्यर्थै घमण्डी बनी ।
भन्थे कर्ण अघी सदा मसँग नै * गर्छु लडाइं भनी ॥
सोही कारणले पुऱ्याउ रथ यो * तिन्का अगाडी महाँ ।
तिन्को शेखि सबै उताछु अहिले * भागेर जान्छन् कहाँ ॥३५
आज्ञा अर्जुनको सुनेर रथ त्यो * हाँकी ठुलो वेगले ।
कुल्चाईकन धेर सैनिकहरू * लड्दै गए रोषले ॥
भाई चार पुगी सुयोधनजिका * वर्षा गरी बाणको ।
बाटोमा उभिएर श्रेष्ठ रथ त्यो * ढाकी दिए पार्थको ॥३६॥
देखे साहस पार्थले समरमा * चारै जनाको जब ।
हाने क्रोध गरेर तीक्ष्ण शरले * भागे डराई सब ॥
आए लड्न विकर्ण वीरहरुको * देखेर त्यस्तो गति ।
हाने अर्जुनलाइ तीक्ष्ण शरले * तिन्ले सकेको जति ॥३७॥
तिन्का बाण सबै गराइ टुकुरा * काटी दिए पार्थले ।
चारोटा शरलाइ मन्त्रित गरी * छाडी दिए वेगले ॥
नाशी अश्व, ध्वजा गरेर विरथी * त्यै बाण द्वारा भई ।
भागे त्यो रणभूमिबाट डरले * ती प्राण मात्रै लिई ॥३८॥
'शत्रुत्ताप' प्रसिद्ध वीर सब यो * हेरी रहेका थिए ।
तिनले अर्जुनलाइ बाणहरूले * तत्काल ढाकी दिए ॥

तिनको बाण गराइ व्यर्थ सहजै * छाडेर आफ्नू शर ।
काटे अर्जुनले गराइ टुकुरा * तत्काल तिन्को शिर ॥३९
भाई एक थिए प्रसिद्ध बलिया * श्री शत्रुजित् कर्णका ।
आए लड्न भनी तिनै अघिसरी * संग्राममा पार्थका ॥
तिन्ले बाणहरू प्रहार रिसले * धेरै गरेथे तर ।
योटै बाण चलाइ अर्जुनजिले * तिन्को गिराए शिर॥४०॥
भाई मर्न गयो भनेर रिसले * आगो सरीको भई ।
लागे गर्न प्रहार तीक्ष्ण शरले * श्री कर्ण साम्ने गई ॥
घाउ मत्स्य - कुमारको शरिरमा * पारी दिएथे जब ।
काटेथे शर कर्णका विजयले * टुक्रा गराई सब ॥४१॥
लागे लड्न त्यहाँ तिनै भुवनका * विख्यात योद्धा दुई ।
गर्थे आपुसमा प्रहार रिसले * मार्नै इरादा लिई ॥
छोपिन्थे शरजालमा जब दुवै * क्यै बेरका खातिर ।
निस्कन्थे पछि सूर्य-चन्द्रसरिका * काटेर सारा शर ॥४२॥
देख्दा साहस वीरको समरको * शस्त्रास्त्रको कौशल ।
साह्रै छक्क परेर सैनिकहरू * हेर्थे भई निश्चल ॥
गर्जेका कपिलाइ सात शरले * पारी सकी घायल ।
हानेथे शर पाँच मत्स्य - सुतको * ताकेर मर्म स्थल ॥४३॥
चारोटा हयलाइ चार शरले * पारी दिए घायल ।
लागे गर्जन कर्ण घोर रवले * देखाइ ठूलो बल ॥
राजन् ! घायल सिंह घोर वनमा * गर्जन्छ जुन् चालले ।
सोही चाल गरेर अर्जुन पनी * गर्जी ठुलो वेगले ॥४४॥
ताँदो बेसरी कानसम्म धनुको * तानेर राम्रो गरी ।
तीखा बाण अनेक 'भल्ल' कहिने* छाड़ी दिए त्यै घरी ॥

लागे ती शर कर्णका वदनमा * अत्यन्त पीडा दिईं ।
भागे कर्ण डराइ स्वप्न नसकी * त्यो चोटले आत्तिई ॥४५॥
भागेका रणबाट कर्ण त्यसरी * देखे सबैले जब ।
आए लड्न भनेर पार्थतिर ने * दुर्योधनादी सब ॥
एकै पल्ट डटेर वीरहरुले * छेकेर चारैतिर ।
लागे गर्न प्रहार पार्थतिर ती * पानी परे झैं शर ॥४६॥
पारेथे शर जालमा रथ तथा * श्री पार्थलाई जब ।
लागे गर्जन बेसरी खुशि हुँदै * संग्राममा कौरव ॥
तिन्को साहस औ पराक्रम ठुलो * देखेर श्री अर्जुन ।
लागे गर्न प्रहार तीक्ष्ण शरले * साह्रै रिसाईकन ॥४७॥
तिन्को बाण चलाउने क्रम तथा * संग्रामको योग्यता ।
त्यस्तो स्फूर्ति ठुलो पराक्रम तथा * गम्भीरता धीरता ॥
देख्दा मत्स्य-कुमारको पनि सफा * त्यो अश्व-सञ्चालन ।
स्याबासी सब शत्रुले पनि दिए * आश्चर्य मानीकन ॥४८॥
पैह्ले कौरवतर्फका अतिरथी * साम्ने डटेका जति ।
सारालाइ छिटै असंख्य शरले * छोपे रिसाई अति ॥
लागे सैनिकलाइ मार्न रिसले * बाँकी नराखी रति ।
थाले भाग्न कती मरेर कतिले * पाए ठुलो सद्गति ॥४९॥
घोड़ाले रथले र वीरहरुको * शस्त्रास्त्रले देहले ।
खुट्टा हात, गजेन्द्र मत्त रणमा * गिर्दा ठुलो वेगले ॥
ढाक्यो भूमि सबै बगी रगतको * खोलो नदी झैं गरी ।
थेरै वीरहरू मरेर छरिए * संग्राम भूमीभरी ॥५०॥
आगोले जसरी महा - प्रलयमा * सम्पूर्ण भूमण्डल ।
पार्छन् दग्ध त्यसै गरी विजयले * देखाई आफ्नू बल ॥

पारे दग्ध समस्त शत्रुतिरका * सेना तथा नायक ।
हाहाकार पऱ्यो रहेन रणमा * तिन्को कुनै रक्षक ॥५१॥
गर्छन् सागरमा अनन्त जसरी * क्रीडा तथा मन्थन ।
लागे मार्न समस्त सैनिक घुमी * त्यस्तै गरी अर्जुन ॥
कोटेको रुख ढल्छ जङ्गलमहाँ * जुन् चालले सालको ।
सोही चाल गरी शरीर रणमा * ढल्दै गयो वीरको ॥५२॥
देखेथे भयभीत सैनिकहरू * धेरै मरेका त्यहाँ ।
छाडे सैनिकलाइ मार्न तिनिले * लागी दया मन्महाँ ।
हाने अर्जुनले त्रिहत्तर तिखा * आचार्यलाई शर ।
आठोटा शरले गरे गुरुजिका * सत्पुत्रको आदर ॥५३॥
त्यो दुःशासनलाइ बाह्र शरले * घाऊ गराई कन ।
साठी बाण चलाई आदर गरे * श्री भीष्मको त्यै क्षण ॥
राखी श्रेष्ठ 'क्षुरप्र' बाण धनुमा * अत्यन्त तीखा सय ।
हाने अर्जुनले सुयोधनजिको * सर्वाङ्गमा निर्भय ॥५४॥
लागी बाण तिखा भए सकल ती * योद्धाहरू घायल ।
थाले भाग्न समस्त सैनिकहरू * त्यागेर युद्धस्थल ॥
टल्कन्छन् जसरी नभस्थलमहाँ * श्री सूर्यनारायण ।
टल्की त्यै रितले रहे समरमा * श्री पाण्डुका नन्दन ॥५५॥

द्रोणाचार्य, कृपाचार्य र अश्वत्थामाको पलायन—

देखेर मत्स्य - सुतले रणको परिस्थिति ।
सेना र वीरहरुको पनि घोर दुर्गति ॥
सोधे धनञ्जय बताउनुहोस् अहीले ।
लैजानु यो रथ कतातिर पर्छ मैले ॥५६॥

कुन् योद्धासित लड्नको मनमहाँ * इच्छा छ भन्नूहवस् ।
हावा झैं रथ यो पुऱ्याउँछु त्यहीं * विश्वास मान्नूहवस् ॥
बिन्ती राजकुमारको सुनिसके * त्यस्ता प्रकार्को जब ।
बोले स्नेह गरेर हेरि मुखमा * श्री पार्थजीले तब ॥५७॥
जोतेको रथमा महापुरुषको * छन् चार राता हय ।
नीलो रङ्ग हुने ध्वजा छ रथमा * जुन् वीर छन् निर्भय ॥
सेना साथमहाँ लिएर, तनमा * पैह्रेर बाघम्बर ।
बस्ने हुन् गुरुजी यिनै कृपजिको * गर्छन् सबै आदर ॥५८॥
लैजाऊ रथ यो प्रदक्षिण गरी * तिन्कै अगाड़ी महाँ ।
आफ्नू युद्धकला प्रदर्शन सबै * गर्नेछु मैले त्यहाँ ॥
झण्डामा सुनको कमण्डलु सफा * देखिन्छ जुन् वीरको ।
मेरा मान्य तथा धनुर्धरमहाँ *ख्याती छ श्रीद्रोणको॥५९॥
आएका करमा परेर अहिले * संग्रामका खातिर ।
यिन्को आदरले प्रणाम खुसिले * हे वीर ! पैह्ले गर ॥
छाड्दैनन् जबसम्म बाण पहिले * तिन्ले रिसाई कन ।
मैले गर्न प्रहार यो समरमा * आँटे पनी सक्तिनँ ॥६०॥
अर्को जो रथ देख्दछौ तिमी सफा * आचार्यको क्यै पर ।
जस्को चिन्ह छ केतुमा धनुषको * छन् युद्धमा तत्पर ॥
द्रोणाचार्यजिका कुमार भवमा * विख्यात छन् ती अति ।
यिन्को आदर गर्नुपर्दछ सदा * मैले सकेको जति ॥६१॥
पैह्रेको बलियो छ वर्म सुनको * जुन् वीरले देहमा ।
सेना राखि वरीपरी रथमहाँ * देखिन्छ जो माझमा ॥
जस्को नाग छ केतुमा र सुनको * देख्छौ पताका पनि ।
हो दुर्योधन मुख्य शत्रु बुझिल्यौ * यो युद्धको कारणी ॥६२

हात्तीको ध्वजमा छ चिह्न, रथमा * जस्को पताका ठुलो ।
मैले भैं रणमा छ शत्रुहरुको * जो काट्न सक्ने ठुलो ॥
राधाको सुत कर्ण हो अघि पनी * देखी सकेका थियौं ।
यस्को श्रेष्ठ प्रहारको रस पनी * हे वीर ! चाखी सक्यौं॥६३
ताराको शुभ चिन्ह पाँच थरिको * नीलो पताका महाँ ।
जस्को तेज छ सूर्य झैं वरिपरी * छन् वीर योद्धा जहाँ ॥
आफू माझमहाँ बसेर रथमा * गर्नें धनू धारण ।
हाम्रा मान्य बुढा पितामह यि हुन्* योद्धा असाधारण ॥६४
सारा कौरव वंशको र धनको * स्वामी भए तापनि ॥
श्री दुर्योधनको परेर वशमा * आए यि लड्छु भनी ॥
जानूपर्दछ अन्त्यमा रथ लिई * यिन्को अगाड़ी महाँ ।
मेरो ता हित गर्दछन् यिनि सदा * पर्नेछ मौका जहाँ ॥६५॥
हाम्रो युद्ध हुँदा सतर्क रहनू * पर्ला नआत्ती कन ।
गर्नू पर्दछ सावधान मनले * यी अश्व सञ्चालन ॥
राजन् ! कौरवतर्फका जति थिए * योद्धा डटेका त्यहाँ ।
सारालाइ चिन्हेर उत्तर खुशी * भन्दा भए मन्‌महाँ ॥६६
आज्ञा अर्जुनको लिएर रथ त्यो * हाँकेर हावा सरी ।
पौंचाई कृपको अघिल्तिर, वरै * रोकी दिए त्यै घरी ॥
देखे अर्जुनलाइ वीरहरुले * आई पुगेका जब ।
आए लड्न भनेर शत्रुतिरका * सेना र योद्धा सब ॥६७॥
हेरौं अर्जुनको तथा कृपजिको * ठूलो लडाईं भनी ।
आए श्रेष्ठ विमानमा बसि त्यहाँ * इन्द्रादि द्यौता पनि ॥
आफ्नू नाम भनी गरे विजयले * विख्यात शंख ध्वनि ।
आफ्नू शंख फुके तुरुन्त कृपले * आवाज तिन्को सुनी ॥६८

ठूलो वज्र परे समान धनुको * टङ्कार पैह्ले गरी।
हानेथे दस बाणले शरिरमा * ताकेर सोही घरी॥
घाऊ पारिदिए धनञ्जयजिको * तिन् बाणले देहमा॥
दोगे चोट खपेर शुद्ध मनले * आचार्यका पाउमा॥६९॥
ताँदो गाण्डिव नाम श्रेष्ठ धनुको * तानेर राम्रो गरी।
छाडे बाण अनेक क्रोधित भई * श्रीपार्थले त्यो घरी॥
घाऊ पारि दियो शरीरभरिमा * लागेर तीखा शर।
हाने अग्नि शिखासमान शरले * ताकी किरीटीतिर॥७०॥
काटी ती शरलाइ झट्ट बिचमै * टुक्रा हजारौं गरी।
छाडे अर्जुनले पनी शरहरू * लाग्ने गरी बेसरी॥
निक्कै बेर लडाइँ शिष्य-गुरुले * गर्दै थिए युद्धमा।
हेर्थे युद्ध डुलेर देवहरुले * सानन्द आकाशमा॥७१
बारंबार गरी प्रहार रिसले * योद्धा कृपाचार्यले।
पारे घायल पार्थलाई रणमा * आफ्नो ठुलो शक्तिले॥
टुक्रा पारिदिए हजार रथको * पैह्ले ठुलो वेगले।
मारे सारथि अश्व औ धनु पनी * भाँची दिए पार्थले॥७२॥
देखेथे जब आफुलाइ विरथी * पारी दिएको त्यहाँ।
दौड़े एक गदा लिएर गुरुजी * क्रोधित् भई मनमहाँ॥
टुक्रा पारिदिए गदा कृपजिको * छाड्नै नपाई कन।
त्यै माथी थपुवा अनेक शरले * हान्दै गए अर्जुन॥७३॥
लागे लड्न सबै मिलेर, कृपको * देख्दा नराम्रो स्थिति।
भागेथे कृपजी डराइ मनमा * लज्जा नमानी रती॥
लागे मार्न समस्त सैनिकहरू * क्रोधित् भई पार्थले।
रोके अर्जुनलाइ त्यै बखतमा * साम्ने गई द्रोणले॥७४

बोले पार्थ—गुरो ! सहें वनमहाँ * संकष्ट घेरै थरी ।
बैरीको अपमान स्वप्न नसकी * आएँ अगाडी सरी ॥
मेरो कष्ट ठुलो बुझी विवशता * यो लड्न आयो भनी ।
राग द्वेष नमानि-बक्सनुहवस् * मेरोप्रती क्यै पनि ॥७५॥
यस्तो विन्ति सुनिसकी विनयको * श्री द्रोण आचार्यले ।
एक्काईस तिखा-तिखा शरहरू * छोडे ठुलो वेगले ॥
देखे अर्जुनले उडी सलह झैं * आई रहेका शर ।
काटे ती शरको, हजार टुकुरा * पारी, रहे सुस्थिर ॥७६॥
आफ्ना ती शरहेरुको विफलता * देखेर आश्चर्यले ।
वर्षाए हतियार क्रोधित भई * साह्रै ठुलो वेगले ॥
काटे अर्जुनले सबै शरहरू * लाग्नै नपाई कन ।
घाऊ पारिदिए अनेक शरले * हानेर सोही क्षण ॥७७॥
कुन् वेला शर झिक्छन् र कहिले * छाड्छन् धनूका घरी ।
भन्ने जान्न कठिन् थियो ति दुइको * संग्राममा त्यो घरी ॥
हे राजन् ! गुरु-शिष्यका शरहरू * आकाश माथी गई ।
उड्थे आपुसमा समान रूपले * ती सर्पजस्ता भई ॥७८
जस्तै वज्र खसेर पर्वत महाँ * निस्कन्छ ठुलो ध्वनि ।
त्यस्तै शब्द गरी प्रहार रिसले * गर्थे ति आगो बनी ॥
जस्ले देव मनुष्य राक्षस जिते * एक्लै लडाई गरी ।
त्यस्ता अर्जुन वीरका सँगमहाँ * श्री द्रोणले यो घरी ॥७९
लड्दैछन् जसरी अडेर त्यसरी * टिक्दैन कोही पनि ।
गर्थे तारिफ द्रोणको सब जना * हुन् वीर ठूला भनी ॥
त्यस्तै अर्जुनको पनी समरको * गम्भीरता धीरता ।
देखी वर्णन गर्दथे घरि-घरी * मानीस औ देवता ॥८०

वर्षा गरे विजयले शरको रिसाई ।
लागे गएर शर ती गुरु द्रोणलाई ॥
धारा बग्यो रगतको शर गाड़िएर ।
घाऊ भयो शरिरमा बढि कष्ट धेर ॥८१॥
देखेर व्याकुल गुरुकन बार-बार ।
फेरी थपे विजयले शर तीक्ष्ण चार ॥
घोड़ा र सारथि मरे रथ चूर्ण भैगो ।
श्री द्रोणको समरको सब शक्ति गैगो ॥८२॥

देखी व्याकुल द्रोणलाइ रथमा * सेनाहरू आत्तिए ।
हाहाकार परी कती समर नै * त्यागेर भाग्दा भए ॥
बाँकीका सबले मिलेर शरको * वर्षा गरी बेसरी ।
रोके अर्जुनलाइ द्रोण गुरुको * रक्षा गरी त्यो घरी ॥८३
देखेथे रणभूमिको स्थिति तथा * श्री द्रोणको दुर्गति ।
आए श्रेष्ठ धनू लिएर करमा * द्रौणी रिसाई अति ॥
ढाके अर्जुनलाइ बाणहरुले * पानी परे झैं गरी ।
पाए औसर भाग्नको रण त्यजी * श्रीद्रोणले त्यो घरी ॥८४॥
भागे प्राण बचाई झट्ट गुरुजी * लज्जा नमानी रती ।
बाबा झैं रणको प्रदर्शन गरे * द्रौणी रिसाई अति ॥
द्रौणीका सब बाणलाइ टुकुरा * पारी दिए पार्थले ।
तीखा बाण गरी प्रहार तनमा * घाऊ गरे क्रोधले ॥८५॥
धोता दानवको लड़ाइँ पहिले * जस्तो भएको थियो ।
द्रौणी अर्जुनको त्यसै सरहको * संग्राम ठूलो भयो ॥
गर्थे ती दुइले प्रहार शरले * आकाश ढाक्ने गरी ।
हेर्थे छक्क परेर सैनिक तथा * योद्धाहरू त्यो घरी ॥८६॥

यौटा बाण चलाइ द्रोण-सुतले * काटे धनू पार्थको ।
स्याबासी सबले दिए कुशलता * देखेर संग्रामको ॥
ताँदो श्रेष्ठ चढाई फेरि धनुमा * गर्जेर श्री पार्थले ।
ढाके द्रोण-कुमारलाइ शरको * वर्षा गरी वेगले ॥८७॥

लागे सबै शरहरू गइ देहमाहाँ ।
धारा बाग्यो रगतको, भइ घाउ त्याहाँ ॥
श्री द्रोणपुत्र कन व्याकुलता बढेर ।
भाग्दा भए समरबाट ति उत्निखेर ॥८८॥

कर्णको दोस्रो पटक पलायन—

हे राजन् ! जब द्रोणपुत्र त्यसरी * भागे डराई कन ।
कोही वीर पनी टिकेन रणमा * एक्लै थिए अर्जुन ॥
राधाका सुत कर्णले समरको * देखेर त्यस्तो स्थिति ।
आए लड्न डटेर फेरि अघिको * बिर्सी ठुलो दुर्गति ॥८९

तिन्‌लाइ रथमा धनञ्जयजिले * देखे डटेका जब ।
भन्छन् खूब रिसाई-कर्ण ! रणमा * के गर्न आयौ अब ?
पापी कौरवको सभाबिच अघी * शेखी गरे झैं यहाँ ।
देखाऊ बलियो पराक्रम कुनै * संग्राम भूमिमहाँ ॥९०॥

सारी द्रौपदिको खिंचेर जसरी * इज्जत् सभामा लियौ ।
हामीलाइ पनी छलेर वनको * संकष्ट जस्तो दियौ ॥
झूटो सम्मतिले कुकर्म पहिले * धेरै गरेको हुँदा ।
सोही पाप फलेर कर्ण ! रणमा * हार्छौ तिमी सर्वदा ॥९१॥

हामी बन्धनमा थियौं प्रण गरी * रक्षार्थ सद्धर्मको ।
पारी त्यो प्रण पूर्ण हाजिर भएँ * इच्छा गरी युद्धको ॥

साटो फेर्दछु त्यो सबै म अहिले * तिम्रो गरी दुर्गति ।
हेर्नेछन् सबले पराक्रम ठुलो * मैले गरेको जति ॥९२॥
यस्तो अर्जुनको कुरा सुनिसकी * श्री कर्ण हाँसी कन ।
लागे भन्न-प्रलाप झैं समरमा * शेखी गरेको किन ?
देखाऊ पहिले पराक्रम तिमी * ऐहले भनेको जति ।
शेखी गर्दछ जो स्वयं समरमा * के गर्छ त्यस्ले खति ?९३
तिम्रो गर्न सहायता समरमा * श्री इन्द्र आए पनि ।
लड्नेछु मनमा नमानि भय ती * हुन् श्रेष्ठ योद्धा भनी ॥
तिम्रो पूर्ण गराउँछु मसँग नै * लड्ने इरादा सब ।
देख्नेछन् सबले पराक्रम तथा * संग्राम हाम्रो अब ॥९४॥
धेरै यै रितको घमण्ड रणमा * तिन्ले गरेको सुनी ।
बोले पार्थ रिसाउँदै-किन बृथा * बोल्छौ घमण्डी बनी ॥
केही बेर अघी तिमी मनमहाँ * लज्जा नमानी कन ।
भाग्यौ यो रणभूमिबाट डरले * बाँच्यौ त्यसै कारण ॥९५
देख्दैछौ तिमि नै अकारण यहाँ * भाई मरेको पनि ।
शेखी तैपनि गर्दछौ घरि-घरी * योद्धा ठुलो हूँ भनी ॥
गर्दै यै रितका कुरा शर लिई * अत्यन्त तीखा सय ।
राधाका सुतलाई श्री विजयले * हान्दा भए निर्भय ॥९६
काटे ती सब बाण सूर्य-सुतले * लाग्नै नपाई कन ।
यौटा बाण गरे प्रहार करमा * ताकेर सोही क्षण ॥
पक्रेको धनु जो थियो विजयले * मुट्ठी बटारीकन ।
लागी त्यै शरले भएर खुकुलो * फुस्क्यो मुठीत्यै क्षण॥९७
काटेथे धनु कर्णको विजयले * छाडेर यौटा शर ।
छाडे शक्ति रिसाइ सूर्य-सुतले * ताकी किरीटीतिर ॥

त्यो शक्ति बिचमैं अनेक टुकुरा * पारी दिए पार्थले ।
चारोटा हयलाइ चार शरले * मारी दिए वेगले ॥९८॥
हाने मन्त्रित एक बाण रिसले * ताकेर मर्ने गरी ।
छातीमा शर गाडियो कवच नै * छेडेर सोही घरी ॥
शक्ती क्षीण भएर कर्ण रथमा * मूर्छा परे झैं भए ।
बाटो उत्तरको समाइ डरले * भागेर अन्तै गए ॥९९॥
भागेथे रणबाट कर्ण जसरी * त्यो प्राण मात्रै लिई ।
गर्जों अर्जुन वेसरी समरमा * उत्साह बढ्दै गई ॥
भन्छन् उत्तरलाइ झट्ट रथ यो * श्री भीष्मजी छन् जहाँ ।
हावाको गतिले पुन्याउनुपन्यो * तिनका अगाडीमहाँ ॥८००
आज्ञा अर्जुनको विराट-सुतले * यस्तो सुनेथे जब ।
लागे भन्न डराइ हाँक्न रथ यो * सक्तीनँ मैले अब ॥
सेना कौरवतर्फका जलधि झैं * उर्ली रहेछन् अति ।
देखेको पहिले थिएन कहिले * योद्धा यहाँका जति ॥१
ढाकेको छ दशै दिशा वरिपरी * आकाश दिव्यास्त्रले ।
मैले हेर्न सकीनँ स्पष्ट अहिले * आफ्ना दुवै नेत्रले ॥
शक्ति क्षीण भएर व्याकुल हुँदा * आत्तिन्छ मेरो मन ।
यी घोड़ा रथका सम्हाल्न रणमा * आँटे पनी सक्तिनँ ॥२॥
यस्तो मत्स्य-कुमारको सुनि कुरा * साह्रै डराए भनी ।
शिक्षा अर्जुनले दिए समरको * राम्रो, दयालु बनी ॥
जन्मी क्षत्रिय वंशमा समरमा * आएर हे उत्तर !
सारा शत्रु हँसाउँदै किन तिमी * मानी रहेछौ डर ॥३॥
पौंचाउ नडराइ झट्ट रथ यो * श्री भीष्मका सामुमा ।
गर्नेछु म प्रयोग, हेर्नु तिमिले * दिव्यास्त्र संग्राममा ॥

देख्नन् कौरव हातमा धनु लिई * घुम्ने मलाई जब ।
बायाँ हान्छ कि दाहिनेतिर भनी * आश्चर्य मान्नन् सब ॥४
पाएँ पाशुपतास्त्र शम्भुसितको * त्यो घोर संग्राममा ।
त्यस्तै वारुण अस्त्र श्री वरुणले * सुम्पे स्वयं स्वर्गमा ॥
आफाफ्ना हतियार देवहरूले * पैह्ले दिएका जति ।
गर्नेछु म प्रयोग यो समरमा * शंका नमानी रती ॥५॥
आजै कौरव रूप घोर वन यो * फाँडी दिएको पनि ।
देखौला, मनमा नमान डर क्यै * पर्नेछ मनू भनी ॥
त्यस्तै साहसका कुराहरू गरी * धेरै बुझाए जब ।
हाँके त्यो रथलाइ मत्स्य-सुतले * त्यागी कुशंका सब ॥६॥

अर्जुनले भीष्मपितामहलाई मूर्छित पार्नु :—

वैशम्पायनले भने—समरमा * आएर दुःशासन ।
माला राजकुमारको शरिरमा * हाने रिसाई कन ॥
ढाके अर्जुनलाई बाणहरूको * वर्षा गरी बेसरी ।
भाला बाणहरू सबै विजयले * काटी दिए त्यै घरी॥७॥
मारी सारथि अश्व एक शरले * पारी दिए घायल ।
भागे प्राण बचाई टिक्न नसकी * छाड़ेर युद्ध-स्थल ॥
आई दुःसह औ विविंशति ठुला * योद्धा विकर्णै पनि ।
लागे गर्न प्रहार बाणहरूले * पानी परे झैं तिनी ॥८॥
तीनोटा बलवानका शरहरू * काटेर सोही घरी ।
पारे घायल पार्थले समरमा * टिक्नै नसक्ने गरी ॥
भागे तीनजना त्यजी समर त्यो * रक्षा गरी प्राणको ।
रोकेले रथलाइ वीरहरूले * साम्ने डटी पार्थको ॥९॥

एकै पल्ट गरे प्रहार सबले * तीखा अनेकौं शर ।
ढाके अर्जुन वीरलाइ रणमा * छेकेर चारैतिर ॥
घाऊ लागि शरीरमा रगतको * धारा बगेथ्यो जब ।
थाले गर्न प्रहार क्रोधित भई * श्री पार्थजीले तब ॥१०॥
काटी त्यो शरजाल स्वच्छ रविझैं * संग्राममा देखिए ।
आफ्ना प्वाँख हुने तिखा शरहरू * ताकेर छाड्दै गए ।
छाड़ेका शर ती चतुर्दिक घुमी * हावा सरी वेगले ।
हात्ती, अश्व मरेर सैनिकहरू * मूढा ढले झैं ढले ११॥
भेरी शङ्ख मृदङ्ग ढोल नगरा * बाजा बजे युद्धका ।
घाँटी, कम्मर, हात, पाउ रणमा * गिर्दै गए वीरका ॥
खोलो बग्न गयो ठुलो रगतको * संग्राम भूमी भरी ।
भागे वीरहरू बचे जति सबै * हाहा परी बेसरी ॥१२॥
देखी दुर्गति वीरको समरको * त्यस्तो नराम्रो स्थिति
रक्षा गर्न भनेर भीष्म रणमा * आए रिसाई अति ॥
आफ्नू शंख पुकेर आठ शरले * हाने ध्वजामा जब ।
घाऊ श्री हनुमानका शरिरमा * पारी दिएथे तब ॥१३
ढाकेथे रथ भीष्मको विजयले * सम्पूर्ण युद्धस्थल ।
काटी छत्र ध्वजा र सारथि पनी * पारी दिए घायल ॥
छाड़े भीष्मजिले अनेक बलिया * दिव्यास्त्र मन्त्री कन ।
लागे ती बलवान शस्त्र नभमा * श्री सूर्य झैं टल्कन ॥१४
छाडी मंत्रित दिव्य अस्त्र टुकुरा * पारी दिए पार्थले ।
गर्थे आपुसमा प्रहार ति दुवै * उत्साहले वेगले ॥
जस्तै स्वर्ग-पती र दानव - पती * पैह्ले लड़ेका थिए ।
त्यस्तै भीष्म तथा धनञ्जय दुवै * त्यो युद्धमा देखिए ॥१५॥

प्राजापत्य र ऐन्द्र रौद्र अथवा * कौबेर श्री वारुण ।
छाड्थे मन्त्रित दिव्य-अस्त्र रणमा * श्री भीष्म औ अर्जुन ॥
देखिन्थे दुइ वीर मात्र रवि झैं * संग्राम भूमी भरी ।
हेर्थे छक्क परेर सैनिकहरू * तस्वीर जस्ता भई ॥१६॥
दिन्थे सादर साधुवाद कतिले * भाग्थे डराई कति ।
मारिन्थे रणमा कती प्रलय झैं * हा हा परेथ्यो अति ॥
देख्दा भीष्मजिको पराक्रम ठुलो * संग्राम - भूमी महाँ ।
भन्थे कौरव साधुवाद यिनि झैं * योद्धा छ अर्को कहाँ ॥१७॥
योद्धा भीष्म र कृष्ण बाहिक अरू * श्री पार्थका सामुमा ।
लड्ने वीर ठुलो धनुर्धर कुनै * पाइन्न संसारमा ॥
गर्थे आपुसमा कुरा कुरुहरू * यस्ता प्रकारको यता ।
भन्छन् सादर चित्रसेन खुशिले * श्री इन्द्रलाई उता ॥१८॥
राजन् ! हेर्नुहवस् धनञ्जयजिको * दिव्यास्त्रको कौशल ।
ढाके बाण गरी प्रहार अहिले * सम्पूर्ण युद्धस्थल ॥
उड्छन् टम्म मिलेर बाण नभमा * पक्षी उडे झैं गरी ।
लाग्दे सिद्धिन वीर सैनिकहरू * त्यो बाणद्वारा मरी ॥१९॥
ख्याती प्राप्त दुवै समान बलका * योद्धा हुनाले गरी ।
गर्दैछन् रणमा प्रदर्शन ठुलो * शस्त्रास्त्रको यो घरी ॥
हुन्थे के गरि यी धनुर्धर दुवै * मानीस साधारण ।
देख्छु शक्ति ठुलो म देवगण झैं * योद्धा असाधारण ॥२०॥
यो वेला शर झिक्तछन् र यसरी * छाड्छन् दुवैले भनी ।
पक्का निश्चय गर्न कोहि रणमा * सक्तैन आँटे पनि ॥
छन् यी वीर दुवै समान बलका * योद्धा त्यसै कारण ।
छाड्छन् शस्त्रहरू बराबर दुवै * लाग्ने नपाईकन ॥२१॥

तिन्को बात सुनेर स्वर्ग-पतिले * आनन्द मानीकन ।
वर्षाए दुइ वीरमा कुसुमको * मालाऽक्षता चन्दन ॥
केही बेर लडी यसै तरहले * दिव्यास्त्रले बेसरी ।
रोकी त्यो शरको लड़ाइँ दुइले * थाल्दा भए त्यो घरी ॥२२॥
पैह्ले नौ शर श्री पितामहजिले * हाने रिसाई कन ।
लाग्यो बेसरि नै र घायल भए * त्यो बाणले अर्जुन ॥
यौटा बाण गरी प्रहार धनु नै * काटी दिए भीष्मको ।
उड्दै बाण अरू पनी दस गए * हावासरी पार्थको ॥२३॥
घाऊ पारिदिए पितामहजिको * ती बाणले देहमा ।
ठूलो चोट परेर खप्न नसकी * मूर्छा परे युद्धमा ॥
देख्यो सारथिले रथी रथमहाँ * मूर्छा परेको जब ।
रक्षा गर्न भनी लिईकन गयो * श्री भीष्मलाई तब ॥२४॥

श्री पार्थले समरमा पुरुषार्थ गर्दा ।
श्री भीष्म मूर्छित भईकन भाग्नुपर्दा ॥
योद्धाहरू कति डटीकन लड्न लागे ।
हाहा परीकन कती, डर मानि भागे ॥२५॥

अर्जुनले सबैलाई मूर्छा पार्नु र उत्तरले पगरीहरू ल्याउनु

मूर्छा भीष्म परेपछी समरमा * आएर दुर्योधन ।
रोके वेग ठूलो धनञ्जयजिको * सामू खड़ा भैकन ॥
छाड़ेथे शर 'भल्ल' नामक ठूलो * ताकी किरीटी तिर ।
घाऊ पारिदियो निधारभरिमा * लागेर सोही शर ॥२६॥
धारा बग्न गयो जसै रगतको * आगो भई क्रोधले ।
हानेथे कुरुराजलाइ शरले * साह्रै ठूलो वेगले ॥

गर्थे आपुममा प्रहार यसरी * लड्दै थिए बेसरी ।
हात्तीमाथि चढी विकर्ण सहसा * आए अगाड़ी सरी ॥२७॥
लाग्यो गर्जन त्यो गजेन्द्र बलले * थर्काई युद्धस्थल ।
छाड़ेथे शर एक तीक्ष्ण गजको * ताकेर गण्डस्थल ॥
जस्तो वज्र परेर पर्वतहरू * गिर्छन् ठुलो वेगले ।
सोही चाल गरी गिऱ्यो गज पनी * श्री पार्थका बाणले ॥२८॥
हाम्फाली सहसा विकर्ण डरले * भागेर जाँदा भए ।
त्यो देखी सब वीरले समरमा * आएर घेरा दिए ॥
एकै पल्ट गरी प्रहार शरले * थाले सबै गर्जन ।
शेखी कौरव वीरको समरमा * देखेर श्री अर्जुन ॥२९॥
चारैतर्फ घुमी प्रहार रिसले * गर्दा भए बेसरी ।
लागी बाण छुरा समान तनमा * भागे सबै त्यो घरी ॥
श्री दुर्योधनले स्वयं समरको * देखी नराम्रो स्थिति ।
फर्काए मुहड़ा तुरुन्त रथको * तिन्ले डराई अति ॥३०॥
भागेका कुरुराजलाइ त्यसरी * देखेर श्री पार्थले ।
भन्छन्-पर्ख ! नभाग पीठ रणमा * देखाउँदै वेगले ॥
पुर्खाको शुभ कीर्तिलाइ यसरी * नाशी रहेछौ किन ?
जस्को राज्य लियौ ति धर्म-सुतको * भाई म हूँ अर्जुन ॥३१॥
मेरा साथ लडी पराजय कि वा * लेऊ तिमीले जय ।
हेर्छन् वीर अरू, लड़ौं समरमा * हामी दुवै निर्भय ॥
भाग्नू वीर भएर योग्य कसरी * ठान्यौ तिमीले मन ।
हे दुर्योधन, पार्श्वरक्षकहरू * तिम्रा कुनै देख्दिनँ॥३२॥
जाऊ प्राण बचाइ झट्ट घरमा * माफी दिएँ जीवन ।
आफ्नू वंश स्वयं कलंकित गऱ्यो * हे वीर दुर्योधन ! ॥

धेरै अर्जुनले तिख्याइ यसरी * हेलाँ गरेको सुनी ।
फर्के लड्न भनेर खप्न नसकी * साह्रै रिसाई तिनी ॥३३॥
हान्दा अंकुशले गजेन्द्र जसरी * फर्कन्छ त्यस्तै गरी ।
फर्केका कुरु-राजलाइ सबले * देखेर सोही घरी ॥
द्रौणी, द्रोण, विविंशती र कृपजी * श्री कर्ण दुःशासन ।
रक्षा गर्न पुगे तुरुन्त शकुनी * श्री शान्तनू-नन्दन ॥३४॥
श्री दुर्योधनको वरिपरि डटे * ती श्रेष्ठ योद्धाहरू ।
रक्षा गर्न भनी थिए समरमा * सेना डटेका अरू ॥
एकै पल्ट गरे प्रहार सबले * शस्त्रास्त्र आफ्नो लिई ।
ढाके अर्जुनलाइ बाणहरूले * हानेर क्रोधित भई ॥३५॥

आफू समेत रणमा रथ ढाकिएको ।
देख्दा पराक्रम ति कौरवले गरेको ॥
क्रोधित भई विजयले डर क्यै नमानी ।
काटे ति शस्त्र सबका निज बाण हानी ॥३६॥

पैह्ले शंख फुकेर श्रेष्ठ धनुको * टंकार गर्दा त्यहाँ ।
पृथ्वी कम्प भई, ठुलो ध्वनि भयो * संग्राम भूमी महाँ ॥
छाडे पार्थ रिसाई मन्त्रित ठुलो * दिव्यास्त्र 'सम्मोहन' ।
त्यागी अस्त्र सबै गिरे समरमा * मूर्छा परी त्यै क्षण ॥३७॥
सम्झे अर्जुनले कुरा अघि भनिन् * श्री उत्तराले जति ।
आज्ञा उत्तरलाइ सादर दिए * आनन्द मानी अति ॥
जाई राजकुमार कौरवहरू * सम्पूर्ण छन् मूर्छित ।
ल्याऊ ती सबको झिकेर पगरी * अत्यन्त फुर्ती सित ॥३८॥
यौटा भीष्मकहाँ नजानु तिमिले * चैतन्य नै छन् तिनी ।
बाँकीको गई वस्त्र ल्याउ सहजै * जान्दैन कोही पनि ॥

मारा कौरवको झिकेर पगरी * पोको गराई लिए ।
ल्याई त्यो रथमा सुरक्षित गरी * त्यो वस्त्र राखीदिए ॥३९॥

विजयी अर्जुनको विराटनगर प्रस्थान

हे राजन् ! कुरु वीरका ति पगरी * खोसेर ल्याई कन ।
फर्काई रथ व्यूहबाहिर छिटै * निस्की गए अर्जुन ॥

उत्तर कुमारले मूर्छित वीरहरुको पगरी लिएको

त्यो देखीकन श्री पितामहजिले * वर्षा गरी बाणको ।
पारे घायल पार्थलाइ रणमा * धारा बग्यो रक्तको ॥४०॥
आए लड्न भनेर फर्कि रिसले * श्री भीष्मलाई पनि ।
छाड़ी बाण अनेक देहभरिमा * घाऊ गराए अनि ॥
चारौटा हयलाइ चार शरले * मारी दिएथे जब ।
पाई होश तुरुन्त कौरवहरू * दौड़ेर आए सब ॥४१॥
केही बेर लड़ाइँ फेरि त्यहिं नै * चल्दो भयो बेसरी ।
छेके अर्जुनलाइ वीरहरुले * तत्काल पैहे सरी ॥
भन्छन् श्रीकुरुराज भीष्मसित यो * भागेर जाला कहाँ ।
पक्रौं हामिहरू मिलेर सबले * यो पार्थलाई यहाँ ॥४२॥

श्री दुर्योधनको कुरा सुकिसकी * श्री भीष्मजीले भने ।
पैल्हे बुद्धि कहाँ थियो र अहिले * गर्छौं कुरा पक्रने ॥
मारा वीरहरू अवी समरमा * मूर्छा परेका घरि ।
मारेनन् अघि नै वच्यौं सब जना * यिन्को दयाले गरी ॥४३॥
गर्दैनन कहिले अधर्म यिनिले * त्रैलोक्य पाए पनि ।
गर्दा पालन धर्मको रण जिती * फर्कैर जान्छन् यिनी ॥
जाऊ वीर तिमी फिरेर घरमा * सेना बचेका लिई ।
जान्छन् मत्स्यपुरी धनञ्जय जिती* संग्राम खुशी भई ।४४॥
शिक्षा भीष्मजिको सुने हित हुने * आफ्नू र दुर्योधन ।
बोलेनन् मुखले तथापि मनले * राजी भए फर्कन ॥
त्यै वेला रथबाट वलि नजिकै * आएर श्री अर्जुन ।
ढोगे भीष्म र द्रोणका चरणमा * आनन्द मानीकन ॥४५॥
द्रौणी औ कृपजी तथा अरु पनी * जो मान्य तिन्का थिए ।
तिन्को उत्तम बाणले चरणमा * हानेर ढोगी दिए ।
काटेथे कुरुराजको मुकुट नै * छाडेर यौटा शर ।
मागे कौरव वीरका सँग बिदा * जान्छु भनी सादर ॥४६॥
आई त्यो रथमा बसेपछि भने * हाँसेर हे उत्तर !
हाम्रो जीत भयो बढाउ रथ यो * फर्केर जाऊँ घर ॥
हाँकेथे रथलाइ मत्स्य-सुतले * आज्ञा सुनी पार्थको ।
श्री दुर्योधनजी ससैनिक फिरे * इच्छा पुगी युद्धको ॥४७॥
हेरे अद्‌भुत युद्ध औ विजयको * देख्दा ठुलो योग्यता ।
आशीर्वाद दिई गए घरमहाँ * फर्की सबै देवता ॥
भागेका रणबाट सैनिक कती * वन्मा लुकेका थिए ।
निस्की त्यो वनबाट श्री विजयका* सामू खडा भै गए ॥४८॥

लागे भन्न सबै डराइ मनमा * दुर्धर्ष हे अर्जुन !
आज्ञा गर्नुहवस् प्रसन्न मनले * गर्छौं सबै पालन ॥
हाम्रो प्राण बचाइबक्सनुहवस् * हे वीर ! रक्षा गरी ।
तिन्को बात सुनी सकी विजयले * भन्दा भए त्यै घरी ४९॥
दुःखी दीन दरिद्र दुर्बल बुढा * जो हार्दछन् सैनिक ।
मैले मार्दिनँ, पर्छ जो शरणमा * वा युद्धमा बालक ॥
मेरो क्यै तिमिहेरुले मन महाँ * पर्दैन मान्नू डर ।
दीएँ आज बिदा प्रसन्न मनले * जाओ खुशी भै घर ॥५०॥
आज्ञा अर्जुनको सुनेर सबले * आशीष धेरै दिई ।
आफाफ्ना घरमा गए तिनिहरू * अत्यन्त खुशी भई ॥
त्याहाँबाट हिंडेपछी खुशि भई * भन्दा भए अर्जुन ।
ऐल्हे केहि नभन्नु उत्तर, तिमी * राजाकहाँ गैकन ॥५१॥
सल्लाहा गरुँला पछी म भनुँला * मौका परेका घरी ।
चिन्हेछन् जब वीर पाण्डव भनी * खूशी हुनन् बेसरी ॥
मैले नै कुरुवीरलाइ रणमा * ल्याएँ जिती गोधन ।
भन्नू भूपतिको गई हजुरमा * शंका नमानीकन ॥५२॥
भन्छन् उत्तर—काम जो हजुरले * गर्नू भयो यो घरी ।
मेरै हो पुरुषार्थ यो समरको * भन्नू त्यहाँ के गरी ॥
जैले भन्नु भनी हुकुम् हजुरको * होला म सोही दिन ।
भन्नेछु सबको अगाड़ि घरमै * छन् पाण्डुका नन्दन ॥५३॥
गर्थे राजकुमार बात यसरी * श्री पार्थको आदर ।
रोकेथे रथलाइ फेरि शमिको * त्यै वृक्षका मन्तिर ॥
छाड़ी त्यो रथको ध्वजा कपि-पती* जाँदा भए त्यै घरी ।
राखे शस्त्रहरू सबै विजयले * बाँधेर पक्का गरी ॥५४॥

पैह्री वस्त्र सबै नपुंसक सरी * आफू बनी सारथी ।
राखे राजकुमारलाइ रथमा * तिन्ले बनाई रथी ॥
ल्याई त्यो रथलाइ मत्स्य-पुरिको * बाहिर केही पर ।
भन्छन् अर्जुन वीर उत्तर ! बसौं * विश्रामका खातिर ॥५५॥
घोड़ालाइ पिलाउनू जल यहीं * मारौं थकाई अनि ।
हाँकौंला अपराह्णमा रथ छिटो * हामीहरूले पनि ॥
हाम्रो जीत भयो भनेर पुरमा * ग्वाला पठाऊँ बरू ।
यो संचार सुनेर स्वागत गरून् * आएर रैतीहरू ॥५६॥
इच्छा अर्जुनको बुझेर पुरमा * ग्वाला पठाई दिए ।
त्यो सम्चार लिएर मत्स्यपुरमा * ग्वाला दगुर्दै गए ॥
केही बेर अघी त्रिगर्तसितको * संग्राम ठूलो जिती ।
आएथे घरमा विराट नृपती * आनन्द मानी अति ॥५७॥
ल्याए गोधन भूपले नगरमा * आफ्नू फिराई जब ।
त्यो वेला पुरमा ठुलो विजयको * चल्दै थियो उत्सव ॥
सोधेथे घरमा नदेखि नृपले * काहाँ गए उत्तर ।
स्वास्नीमानिस जो थिए महलमा * तिन्ले भने सादर ॥५८॥
आई कौरव वीरले लगिदिए * संपूर्ण गाई हरि ।
त्यो सम्चार सुनेर उत्तर भए * क्रोधित निकै बेसरी ॥
आँटे जान तथापि सारथि कुनै * राम्रो नमिल्दा यहाँ ।
साथी एक बृहन्नला लिइ गए * संग्राम भूमीमहाँ ॥५९॥
यस्ता स्त्रीहरूको कुरा सुनिसकी * चिन्तित भई भूपति ।
मंत्री वीर तथा सहायकहरू * डाकेर सेनापति ॥
लागे भन्न—त्रिगर्तले समरमा * हारे भनेको सुनी ।
लड्छन् कौरवले त्रिगर्त-पतिको * हो हार हाम्रै भनी ॥६०॥

हाम्रा पैदल औ रथी, गजपती * सेनाहरू छन् जती ।
मारालाइ पठाउ झट्ट तिमिले * बाँकी नराखी रती ॥
रक्षा उत्तरको गरून् जतनले * संग्राम भूमी महाँ ।
बाँचेको पनी त्यो छ छैन अहिले * छन् श्रेष्ठ योद्धा त्यहाँ ॥६१॥
त्यस्को सारथि झन् नपुंसक हुँदा * के गर्न सक्ला भन ?
त्यस्ता षड्रथिको अगाडि रणमा * आत्तिन्छ मेरो मन ॥
तिन्को तर्क-वितर्क धर्म-सुतले * सारा सुनेथे जब ।
लागे भन्न बुझाइ ताप मनमा * पर्दैन मान्नू अब ॥६२॥
तिन्को साथमहाँ नपुंसक भए * श्री इन्द्र आए पनि ।
जित्छन् कौरव वीरलाइ सहजै * साहाय पाई तिनी ॥
यस्तै बात हुँदै थियो ति दुइको * आएर ग्वाला त्यहाँ ।
हाम्रो जीत भयो भनी कहिदिए * संग्राम भूमीमहाँ ॥६३॥
त्यो संवाद सुनी भने नृपतिले * हे श्रेष्ठ सेनापति !
योद्धा उत्तर औ नपुंसक दुवै * आए लड़ाईं जिती ॥
गर्दै स्वागत ल्याउनू र पुरमा * गर्नू ठुलो उत्सव ।
आज्ञा पालन भूपको गरिदिए * सेनापतीले सब ॥६४॥

युधिष्ठिरलाई विराटले पासाले हान्नु :—

हे राजन् ! सहसा उपस्थित भयो * मौका खुशीको जब ।
जूवा खेल्दछु कंकका सँगमहाँ * ल्याऊ त्रिपासा अब ॥
सोध्रीकन यो विराट नृपले * आज्ञा दिएको सुनी ।
लागे भन्न बुझाइ धर्म - सुतले * जूवा नखेल्नू भनी ॥६५॥
ठुलो हर्ष हुँदा विपत्ति खनिंदा * जूवा नखेल्नू भनी ।
भन्छन् विज्ञहरू र खेल्नु कसरी * मैले जुवाड़े बनी ॥

हे राजन् ! अघि पाँच पाण्डवहरू * श्री इन्द्र जस्ता थिए।
जूवामा धन-राज्य, भाइ र प्रिया * सम्पूर्ण हारीदिए ॥६६॥
सोही कारण भन्दछु हजुरले * त्यस्को बुझी दुर्गुण।
जूवा त्यागिदिनू सदा उचित हो * शंका नमानी कन ॥
धेरै यै रितले भने तर ठुलो * जिद्दी गरेथे जब।
जूवा खेल्न बसे भई विवश ती * थर्की फिंजाई तब ॥६७॥
खेल्दामा पनि भूपती घरि-घरी * भन्थे खुशी भैकन।
छोराले रणमा जितेर घरमा * ल्यायो सबै गो-धन ॥
व्यर्थै उत्तरको बढाइँ नृपले * धेरै गरेको सुनी।
भन्छन् भूपतिलाइ धर्म-सुतले * केही नजान्ने बनी ॥६८॥
हे राजेन्द्र ! बृहन्नला सँगमहाँ * तिनको हुनाले गरी।
आए उत्तरजी भएर विजयी * संग्राममा यो घरी ॥
यस्ता बात सुनी विराट नृपले * भन्दा भए झोंक्किई।
हे ब्रह्मन् ! किन गर्दछौ तिमि कुरा * अत्यन्त ठुलो भई ॥६९॥
पारी उत्तरलाइ 'क्लीब' अपमान् * मेरो गरेको किन।
तिम्रो यो अपराध खप्न मनले * आँटे पनि सक्तिनँ ॥
माफी दिन्छु सखा बुझेर अहिले * हो दोष तिम्रो भनी।
इच्छा बाँच्न भए नभन्नु तिमिले * आँटेर कैह्ले पनि ॥७०॥
बोल्ले धर्मकुमार फेरि नृपले * शेखी गरेको सुनी।
जस्को सारथि 'क्लीब' छन् समरमा * ती हार्दथे के भनी ॥
योद्धा कौरवको म के गरुँ कुरा * श्री इन्द्र आए पनि।
साथी 'क्लीब' भए अवश्य रणमा * जित्छन् खुशीले तिनी॥७१
यस्ता बात सुनी युधिष्ठिरजिको * क्रोधित् भई भूपले।
पासा हातमहाँ लिएर सहसा * हानीदिए वेगले ॥

लाग्यो बेमरि नाकमा र हुन गो * घाऊ त्यही चोटले ।
नाथ्रो फुट्न गई बग्यो रगतको * धारा निकै बेगले ॥७२॥

राजा विराटले युधिष्ठिरलाई पासाले हानेको

थापे हातमहाँ युधिष्ठिरजिले * भैंमा नपर्नें गरी ।
आँटयो खस्न जमीनमा रगत त्यो * भै अञ्जलीमा भरी ॥
हेरे धर्म - कुमारले मुखमहाँ * श्री द्रौपदीको जब ।
ल्याइन् पात्र बुझेर भाव पतिको * त्यो रक्त थापिन् सब ॥७३
ल्याए उत्तरलाइ त्यै वखतमा * मानीस धेरै गई ।
आए भेट्न भनी पितासँग तिनी * अत्यन्त खुशी भई ॥
त्यो सम्चार भन्यो गएर चरले * राजा कहाँ सादर ।
आज्ञा भूपतिले दिए अब छिटै * आउन् यहाँ उत्तर ॥७४॥
लाग्यो जान फिरेर दूत नृपको * आज्ञा सुनी सादर ।
भन्छन् त्यो चरलाइ धर्म-सुतले * डाकेर आफू तिर ॥

आउन् राजकुमार मत्रा अहिले * भूपालका सामुमा ।
रोकी राख्नु बृहन्नलाकन तिमी * क्यै बेर त्यै द्वारमा ॥७५
धोई साफ हुने सबै रगत यो * वेला विचारी कन ।
ल्याऊ भित्र बृहन्नलाकन तिमी * डाकेर हे सज्जन !
मेरो रक्त यहाँ कुनै तरहले * आएर देखे भने ।
सारा राज्य हुनेछ नाश नृपको * छन् व्यर्थमा मारिने ॥७६
यस्तो बात सुनी युधिष्ठिरजिको * बाहीर गैगो चर ।
रोक्यो अर्जुनलाइ विज्ञ चरले * आए त्यहाँ उत्तर ॥
पैह्ले उत्तरले पिताकन गई * ढोगे झुकाई शिर ।
जोरी हात गरे प्रणाम खुशिले * श्री कङ्कको आदर ॥७७
दुःखी भैकन द्रौपदी मनमनै * पानी लिई हातमा ।
धुन्थिन् रक्त बसेर धर्म-सुतको * धेरै थियो देहमा ॥
देखे उत्तरले युधिष्ठिरजिको * घाऊ ठूलो नाकमा ।
सोधे भूपतिलाइ रक्त अहिले * देख्छु म जो पात्रमा ॥७८
आई भित्र कुटेछ कुन् अधमले * यस्तो गर्‍यो दुष्टता ।
कस्ले रक्त बगाउने यि द्विजको * गर्दो भयो धृष्टता ॥
छोराको सुनि बात मत्स्यपतिले * भन्दा भए झोक्किई ।
यस्ले बात गर्‍यो बढी अनि कुटें * मैले त्रिपासा लिई ॥७९॥
राजाको सुनि यो कुरा मनमहाँ * लागी कुशंका डर ।
बोले उत्तर काम यो हुन गयो * साह्रै नजाती तर ॥
माफी माग्नुहवस् समूह कुल यो * डढ्ने नपाई कन ।
राजाको बुझि चित्त सादर भने * माफी दिनोस् ब्राह्मण॥८०
बोले धर्मकुमार माफ पहिल्यै * मैले दिएँ भूपति !
गिर्थ्यो रक्त जमीनमा यदि भने * हुन्थ्यो हजुर्को खति ॥

मारा माफ भयो युधिष्ठिरजिको * त्यो रक्त धोई कन ।
मारी पैहि लतारि केश गज झैं * आए त्यहाँ अर्जुन ॥८१॥
गजालाइ र कंकलाइ तिनिले * ढोगे झुकाई शिर ।
केही बेर पछी बसे नृपतिको * आज्ञा लिई क्यै पर ॥
छोरालाइ भने सहर्ष नृपले * पाई तिमी झैं सुत ।
आजै वंश भएछ उज्ज्वल भनी * विश्वास मान्छु म त ॥८२
एकै फल्ट हजार बाण धनुमा * राखेर जुन् कर्णले ।
मार्छन् शत्रु हजार क्रोधित हुँदा * संग्राममा वेगले ।
जाँदैनन् कहिले भई विफल ती * हज्जार तीखा शर ।
तिन्कासाथ लड्यौ कसोरि तिमिले* हे वीर वर्णन् गर ॥८३॥
जोड़ी छैन कुनै धनुर्धरमहाँ * जुन् भीष्मको लोकमा ।
तिन्लाई कसरी जित्यौ भन तिमी * एक्लै थियौ युद्धमा ॥
सारा अन्धक वृष्णिको र कुरुको * विख्यात छन् जो गुरु ।
द्रोणाचार्य समान छैन भवमा * प्रख्यात योद्धा अरू ॥८४
तिन्को श्रेष्ठ प्रहारलाइ रणमा * रोकी लियौ के गरी ।
बाबू उत्तर ! त्यो बताउ अहिले * वर्णन् गरी राम्ररी ॥
द्रौणी औ कृपजी समान भवमा * पाइन्न योद्धा अरू ।
तिन्को तारिफ गर्दछन् समरका * विख्यात योद्धाहरू ॥८५॥
त्यस्ता ती दुइ वीरलाइ कसरी * ल्यायौ जिती गोधन ।
सुन्ने उत्सुकता बढ्यो मनमहाँ * हे वीर ! चाँडो भन ॥
जुन् दुर्योधनका तिखा शरहरू * पार्छन् धुलो पर्वत ।
तिम्रो युद्ध भएछ कुन् किसिमले * ती श्रेष्ठ योद्धासित ॥८६
सारा बात बताउ ! उत्तर तिमी * मेरा अगाड़ी महाँ ।
सार्है खुशि भएँ म गो-धन सबै * ल्यायौ फिराई यहाँ ॥

यस्तो प्रश्न सुनी विराट नृपको * क्यै लाज मानीकन ।
लागे उत्तर भन्न वर्णन गरी * सामू थिए अर्जुन ॥८७॥
बाबा ! कौरवलाइ छौं न रणमा * मैले जितेको पनि ।
देख्दैमा म त भाग्दथें डर गरी * विक्षिप्त जस्तो बनी ॥
आए देवकुमार एक सहसा * मेरा अगाड़ी जब ।
राखी त्यै रथमा लगे समरमा * थीए जहाँ कौरव ॥८८॥
एक्लै देवकुमारले शरहरू * छाडेर संग्राममा ।
शेखी कौरवको हरे अघि मरी * टीकेन क्वै युद्धमा ॥
भागेका कुरुराजलाइ तिनिले * देख्दा लडाईं महाँ ।
थाले भन्न गएर वीर ! यमरी * इच्छा छ जाने कहाँ॥८९
पुग्नेछौ तिमि हस्तिनापुर कुनै * युक्ती लगाई, तर ।
बाँच्तैनौ बरु फर्क साहस गरी * संग्राम भूमी तिर ॥
बाँचे भोग छँदैछ क्यै गरि मरे * बस्नू गई स्वर्गमा ।
ऐह्ले भागि कलङ्क लाउनु वृथा * ठान्छ ठुलो वंशमा ॥९०
फर्के देवकुमारको सुनि कुरा * तत्काल दुर्योधन ।
बर्साई हतियार खूब रणमा * थाल्दा भए गर्जन ॥
आएथे तब पार्श्व-रक्षकहरू * तिन्का भएका जति ।
तिन्को देवकुमारले समरमा * पारे ठुलो दुर्गति ॥९१॥
लागें काम्न डराउँदै म रणको * देख्दा नराम्रो स्थिति ।
दिन्थे धैर्य मलाइ देव-सुतले * धेरै कती हो कति ॥
मूर्च्छा कौरव वीरलाइ रणमा * पारी दिएथे जब ।
खोसेथें अनि उत्तरीय पगरी * योद्धाहरूको सब ॥९२॥
छोराको सुनि बात मत्स्य-पतिले * सोधे खुशी भैकन ।
बाबू ! देवकुमार छन् अब कहाँ * वा आउँदै छन् भन ॥

पाए देख्न यहाँ म देव-सुतको * गर्नै थिएँ पूजन ।
रक्षा गर्नुहवस् भनी विभव यो * गर्थें सबै अर्पण ॥९३॥
लागे राजकुमार भन्न नृपले * आज्ञा गरेको सुनी ।
त्यो संग्राममहाँ भएर विजयी * फर्क्यौं र हामी पनि ।
भेट्नेछ दिन तीनमा नगरमै * भन्ने प्रतिज्ञा गरी ।
अन्तर्धान भएर देव-सुत ती * जाँदा भए त्यै घरी ॥९४
गर्दा उत्तरले कुरा घरि घरी * संकेत् दिए तापनि ।
शंका भूपतिको परेन मनमा * यी पार्थ नै हुन् भनी ॥
ल्याएथे अघि उत्तरीय पगरी * राजहरूको जति ।
अर्जुनले लगि उत्तराकन दिए * आनन्द मानी अति ॥९५

राजा विराटका अगाडि पाण्डवहरू प्रकट हुनु :—

राजन् ! तीन बिते जसै दिनहरू * पाँचै जना पाण्डव ।
सल्लाहा सबले गरे प्रकट हौं * हामीहरू लौ अब ॥
इच्छा राजकुमारको पनि बुझी * राम्रो र तेस्रो दिन ।
राजा झैं पहिरेर स्वच्छ कपड़ा * सम्पूर्ण आभूषण ॥९६॥
पाँचै भाइ हिंडेर मत्त गज झैं * दर्बारमा गैकन ।
राखे धर्म-कुमारलाई नृपले * बस्ने दिई आसन ॥
चारै भाइ बसे वरीपरि बसिन् * श्री द्रौपदी माझमा ।
केही बेरपछी विराट नृपती * आए त्यही स्थानमा ॥९७
बल्दो अग्निसमान पाण्डवहरू * देखे बसेका जब ।
हेरे छक्क परी महेन्द्रसरिका * शोभित थिए ती सब ॥
केही बेर गरी विचार मनमा * तिन्का अगाड़ी गई ।
लागे भन्न गरी अनादर बृथा * अत्यन्त क्रोधित भई ॥९८

के इच्छा मनमा लिएर तनमा * पैह्री लुगा भूषण ।
यो राजोचित श्रेष्ठ आसनमहाँ * आई बसेको भन ॥
दुःखी विप्र भनी विचारि पदमा * राखें खुशीले तर ।
यो सिंहासनमा बस्यौ अलिकती * लज्जा नमानी डर ॥९९
शेखीयुक्त कुरा विराट नृपको * त्यस्तो सुनी अर्जुन ।
लागे भन्न बुझाई कारणहरू * सानन्द हाँसी कन ॥
यो सिंहासनको म के गरूँ कुरा * श्री इन्द्रले स्वर्गमा ।
जस्लाई दिइ अर्ध आसन स्वयं * बस्छन् खुशी साथमा१००
जो छन् ब्राह्मणभक्त, शास्त्रहरूका * ज्ञाता तथा धार्मिक ।
गर्नें पालन धर्मको र व्रतको * त्यागी, प्रजा - पालक ।
जस्को कीर्ति ठुलो छ लोकभरिमा * जो छन् सबैका प्रिय ।
अर्काको उपकार योग्य रितले * जो गर्दछन् निर्भय ॥१॥
ढाक्नू हुन्छ हजुर कंक भनि जुन् * सर्वज्ञलाई यहाँ ।
ख्याती प्राप्त हुने युधिष्ठिर भनी * जानीलिनोस् मन्महाँ ॥
यिन्को सादर गर्दथे कुरुहरू * सेवा तथा चाकरी ।
लिन्थे भूपहरू जिती कर यिनै * संपूर्ण पृथ्वीभरी ॥२॥
बूढा, पङ्गु, अनाथ, अन्धहरूको * गर्थे यिनी पालन ।
यिन्का कीर्तिहरू सकिन्न कहिले * गर्दै गए वर्णन ॥
ढाक्छन् जुन् रितले सफा किरणले* श्री सूर्य - नारायण ।
ढाकेको छ त्यसै गरी सब दिशा * सत्कीर्ति फैलीकन ॥३॥
यिन्का सद्गुणको म वर्णन गरी * सिद्ध्याउनै सक्तिनँ ।
यो सिंहासनमाथि बस्न नहुने * यिन्ले, छ के कारण ॥
धेरै यै रितले युधिष्ठिरजिको * वर्णन् गरेको सुनी ।
सोधे अर्जुनलाइ धर्मसुत हुन् * भन्ने पत्याए अनि ॥४॥

यिन्का भाइहरू कतातिर गए * छन् द्रौपदीजी कहाँ ।
जुवामा सब राज्य हारि पहिले * सुन्थें गए वन्महाँ ॥
धेरै काल भयो सुनिन्न अघि भैं * सम्चार तिन्को अब ।
बोल्ते अर्जुन भूपको सुनि कुरा * हेतू बताई सब ॥५॥
जो छन् वल्लभ नामका हजुरको * भान्से बनेका यहाँ ।
मार्छन् सिंह गजेन्द्रलाइ बलले * जुन् वीरले छिन्महाँ ॥
जोड़ी भेट्न सकिन्न जुन् पुरुषको* खोजी गरे तापनि ।
साम्ने छन् चिन्हिबक्सियोसहजुरले* हुन् भीम योद्धा यिनी ॥६
स्वामी गो-धनका र अश्वहरूका * छन् जो दुबै सज्जन ।
बस्ने धर्म-कुमारका वरिपरी * हुन् माद्रिका नन्दन ॥
जस्को शील-स्वभावको र गुणको * सौन्दर्यको वर्णन ।
गर्छन् मुख्य पतिव्रता भनी सबै * संसारका सज्जन ॥७॥
जस्का निम्ति समस्त कीचक मरे * योद्धा भए तापनि ।
सैरन्ध्रीकन जान्नुहोस् हजुरले * हुन् द्रौपदीजी भनी ॥
मेरो नाम पनी प्रसंगवशले * होला सुनेको कहीं ।
मै हूँ अर्जुन चिन्नुहोस् हजुरले * साम्ने खड़ा छु यहीं ॥८॥
जस्ता रित्सित गर्भवास शिशुले * गर्छन् त्यही चालले ।
हामी गुप्त भई बस्यौं हजुरको * दर्बारमा प्रेमले ॥
येती बात भनीसकीकन बसे * स्वस्थानमा अर्जुन ।
भन्छन् उत्तर पाँच भाइहरूको * सौन्दर्य, कीर्ति, गुण ॥९॥
जस्को वर्ण छ गौर शुद्ध सुन भैं * आँखामहाँ लालिमा ।
लामा नाक, विशाल वक्ष, बलमा * विख्यात संसारमा ॥
यो सिंहासनमा महेन्द्रसरिका * छन् जो बसेका यहाँ ।
जेठा पाण्डव हुन् युधिष्ठिर यिनै * विख्यात पृथ्वीमहाँ ॥१०॥

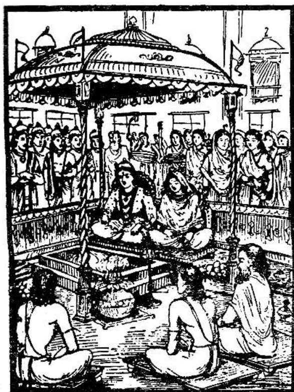
तिन्का दक्षिणतर्फ दिग्गजसरी * छन् वीर जो यो घरी ।
लामा बाहु, विशाल काँध बलमा * विख्यात पृथ्वीभरी ॥
जोड़ी जुन् बलवानको जगतमा * पाइन्न खोजे पनि ।
राम्रो चिन्नुहवस् पिता हजुरले * हुन् भीमयोद्धा भनी ॥११॥
जस्को वर्ण छ श्याम जोतरुण छन् * हे भूप ! बायाँ तिर ।
ख्याती प्राप्त छ जो धनुर्धर भनी * संग्रामको खातिर ॥
लामा बाहु विशाल, नेत्र सुन झैं * कान्ती हुने देहमा ।
योद्धा अर्जुन हुन् यिनै नरपते ! * विख्यात संसारमा ॥१२॥
जो छन् यी दुइ वीर धर्मसुतको * बायाँ र दायाँतिर ।
साक्षात् इन्द्र-उपेन्द्र झैं छ तनको * सौन्दर्य झन् सुन्दर ॥
योद्धा श्री सहदेव औ नकुल हुन् * यी माद्रिका नन्दन ।
गर्छन् रूप र शीलका यी दुइको * संसारले वर्णन ॥१३॥
खानी शील-स्वभावकी र गुणकी * छन् रूपकी जो धनी ।
गर्नें पालन धर्म, सत्य, व्रतको * कर्तव्य ठूलो भनी ॥
जस्को कान्ति छसूर्य झैंचहकिलो * शोभा छ लक्ष्मीसरी ।
सैरन्ध्रीकन जान्नुहोस् हजुरले * हुन् द्रौपदी सुन्दरी ॥१४॥
यौटा देवकुमारको अघि कुरा * मैंले भनेथें जति ।
साम्ने छन् उहि देव-पुत्र अहिले * चिन्नूहवस् भूपति !
जित्ने कौरव बीरलाइ रणमा * हुन् वीर यी अर्जुन ।
यिन्ले धैर्य दिए मलाइ बहुतै * संग्राममा गैकन ॥१५॥
मेरो प्राण बचाउने समरमा * फर्काउने गो-धन ।
योद्धा अर्जुनको प्रसन्न मनले * हामी गरौं पूजन ॥
भीष्म द्रोण तथा सुयोधन ठूला* योद्धा अरू जो थिए ।
सारालाइ लडाइँमा विजयले * एक्लै भगाई दिए ॥१६॥

उत्तरा-अभिमन्यु विवाह

छोराको सुनि बात मत्स्य-पतिले * भन्दा भए उत्तर !
गर्नें पूजन पाण्डुका तनयको * मौका छ यो सुन्दर ॥
दिन्छु अर्जुनलाई आदर गरी * श्री उत्तरा सुन्दरी ।
के भन्छौ तिमिले बताउ अहिले * सल्लाह पक्का गरी ॥१७॥
राजाको सुनि बात हर्षित भई * भन्दा भए उत्तर ।
मेरो चित्त बुझ्यो पिता हजुरले * आज्ञा भयो सुन्दर ॥
बोले भूपति पाण्डुका तनयले * हाम्रो सुरक्षा गरे ।
योद्धा कौरवको त्रिगर्तहरुको * सम्पूर्ण शेखी हरे ॥१८॥
वैरीको वशमा परी म जसरी * आत्तीरहेको थिएँ ।
रक्षा पाण्डवले गरी समरमा * बाँचेर फिर्दो भएँ ॥
योद्धा कौरवलाइ अर्जुन गई * एक्लै लखेटी दिए ।
हाम्रो राज्य सुकीर्ति वैभव सबै * यिन्ले बढाई लिए ॥१९॥
छोराको संगमा कुरा यति गरी * फर्केर सोही घरी ।
पौंची धर्म-कुमारका हजुरमा * बिन्ती गरे राम्ररी ॥
राजन् ! भाग्य ठुलो हुँदाहजुरको * पायौं यहाँ दर्शन ।
गर्छु राज्य र संपती चरणमा * मैले स्वयं अर्पण ॥२०॥
काटी त्यो वनवासका दिन तथा * यो गुप्तवासै पनि ।
पार्नू भो प्रण पूर्ण हे नरपते ! * हो धर्म आफ्नू भनी ॥
छोरी अर्जुनलाइ दिन्छु अहिले * आज्ञा हजुर्ले दिए ।
हाम्रो प्रेम बढेर जान्छ यसरी * सम्बन्ध यो बाँधिए ॥२१॥
राजाको सुनि बात धर्म-सुतले * फर्केर भाई तिर ।
हेर्नू भो बुझि भाव श्री विजयले * बिन्ती गरे सादर ॥

छोरालाई दिनूभए हजुरले * श्री उत्तरा सुन्दरी ।
गर्नेछु म विवाह हामिहरुको * सम्बन्ध बढ्ने गरी ॥२२॥
इच्छा अर्जुनको बुझी नृपतिले * फेरी भने प्रेमले ।
गर्नु हुन्न हजूर मेरि दुहिता * स्वीकार के हेतुले ?
हाँस्तै अर्जुनले भने नरपति ! * श्री उत्तराले पनि ॥
गर्थिन् स्नेह गुरू भनेर म पनी * तिन्लाई शिष्या भनी॥२३
शिक्षा गान-बजानको दिइ बसें * क्यै काल साथै महाँ ।
मैले आज बिहे तिनीसित गरे * होला नराम्रो यहाँ ।
मान्दैछु अपवादको डर ठुलो * मैले त्यसै कारण ।
छोरालाइ दिनूहवस् हजुरले * शङ्का नमानीकन ॥२४
त्यस्को हो अभिमन्यु नाम नृपते ! * भानीज हो कृष्णको ।
इच्छा पूर्ण हुनेछ देखिकन लौ * सौन्दर्य त्यो वीरको ॥
त्यस्लाइ दिनुहोस् प्रसन्न मनले * श्री उत्तरा सुन्दरी ।
पाई पुत्रवधू सुयोग्य म पनी * हुन्छु खुशी बेसरी ॥२५॥
राजाले सुनि धर्मसम्मत कुरा * * भन्छन् प्रतिज्ञा गरो ।
मैले श्री अभिमन्युजीकन दिए * यी उत्तरा सुन्दरी ॥
राम्रो एक पुरी उपप्लव थियो * त्यै स्थानदेखी पर ।
त्याहाँ गैकन पाँच पाण्डव बसे * तैयार पारी घर ॥२६॥
भेजे पत्र दिएर धर्म-सुतले * द्वारावतीमा चर ।
डाके बन्धुहरू भए जति सबै * गर्दै ठुलो आदर ।
काशीराज र शैब्य औ द्रुपदजी * सेना लिई साथमा ।
आए अन्धक-वृष्णि-भोज कुलका * श्रीष्कृणका साथमा ॥२७

पाल्नूभो बलरामजी अरु स्वयं * आए त्यहाँ यादव ।
पाई दर्शन कृष्णको खुशि भए * पाँचै जना पाण्डव ॥

उत्तरा अभिमन्यु विवाह

छोरा द्रौपदिका ससैनिक त्यहा। * आए खुशी भैं अति ।
ल्याए श्री अभिमन्युलाइ रथमा * आइन् सुभद्रा सती ॥२८
दासी-दास, सुरत्न वैभवहरू * जे चाहिइन्थ्यो जहाँ ।
सारा पूर्ण गराइबक्सनुभयो * श्रीकृष्णले छिन्महाँ ॥
राम्रो लग्न गरी विचार सुनको * वेदी बनाई लिए ।
आफ्ना वैदिक विप्र प्रोहितकहाँ * निम्ता पठाई दिए ॥२९
ल्याए मण्डपमा वधू-वर दुवै * -लाई सजाई कन ।
राजाले कुलदेवको खुशि भई * गर्दा भए पूजन ॥
कन्यादान गरेर वेद विधिले * पूजा गरी राम्ररी ।
सुम्पे श्री अभिमन्युका करमहाँ * श्री उत्तरा सुन्दरी ॥३०॥

बाजा मङ्गलका बजे थरि थरी * गर्दै गए उत्सव ।
हेर्थें दर्शक, पाउमा परिपरी * घेरा लगाई सब ।
सुम्पे सात हजार अश्व बढिया * छोरी जुवाइँ कन ।
नाना रत्न, सुवर्ण भूषण दिए * -थे दाइजोमा धन ॥३१॥
सारा खुशि थिए प्रजा पुरभरी * चल्दो भयो उत्सव ।
यो सम्बन्ध हुँदा विराटसंग झन् * खुशी थिए पाण्डव ॥
जस्ले सुन्दछ पाण्डुका तनयको * संकष्टको यो कथा ।
त्यस्का कष्ट तथा विपत्ति, मनको* नाशिन्छ सारा व्यथा ॥३२

॥ महाभारत विराटपर्व समाप्त ॥

महाभारत-उद्योगपर्व

प्रारम्भः

पाण्डवको राज्य फर्काउने विषयमा मन्त्रणा—

हे राजन् ! जब गुप्तवास सकियो * ती पाण्डुका पुत्रको ।
योटा श्रेष्ठ सभा गरे खुशि भई * इच्छा बुझी कृष्णको ॥
त्यस्मा सृञ्जन, वृष्णि यादव तथा * पाञ्चालका भूपति ।
आई आसनमा बसे वरिपरी * आनन्द मान्दै अति ॥१
मौका योग्य बुझेर पाण्डु-सुतको * कल्याणका खातिर ।
लागे भन्न उठी जुरुक्क सबका * मालीक दामोदर ॥
हे राजाहरुहो ! यि पाण्डु-सुतको * सर्वस्व जुन् चालले ।
पापी कौरवले हरीकन लिए * त्यो द्यूतको खेलले ॥२॥
जाहेरै छ तपाईंलाइ वनको * सङ्कष्ट जस्तो दिए ।
आफ्नू त्यो प्रण पूर्ण पाण्डु-सुतले* सारा गराई लिए ॥
फिर्ता राज्य दिने कबोल पहिल्यै * तिन्को हुनाले गरी ।
त्यो सारा दिनुपर्दथ्यो स्वजन हुन् * भन्ने बुझी राम्ररी ॥३॥
त्यस्को ती कुरुहेरुले अझ पनी * ख्यालै नराख्ता अब ।
माग्छन् संमति के गरौं भनि यहाँ* पाँचैं जना पाण्डव ॥
सल्लाहा सबले मिली दिनुहवस् * यिन्को चिताई हित
आज्ञा यो बलरामले सुनिसकी * श्रीकृष्णको त्यो मत ॥४।
जूवाको छल, भेद धर्म-सुतले * जान्दै नजानीकन
ठूलो चूक भयो गईकन त्यहाँ * खेल्नू र हार्नू धन ।

श्री दुर्योधनको प्रताप अहिले * छ्लो हुनाले गरी ।
तिन्का साथ विरोध गर्नु कसरी* भन्नूहवस् यो घरी ॥५॥
तस्मात् मेल हुने गरी सब कुरा * सम्झाइ यौटा चर ।
चाँडो पाण्डवले पठाउनुपऱ्यो * कल्याणका खातिर ।
यस्तै कौरवतर्फको हित हुने * वार्ता सुनी रामको ।
बोले सात्यकि झट्ट क्रोधित भई * सारा कुरा नीतिको ॥६॥
आज्ञा भो बलरामले जति कुरा * हे भूपहो ! यो घरी
राम्रो भन्न सकिन्न धर्म-सुतको * हेलाँ हुनाले गरी ॥
जूवा खेल्न भनेर खूब कुरुले * जिद्दी गरेथे जब ।
जानी क्षत्रिय-धर्म धर्म-सुतले * खेल्ने परेथ्यो तब ॥७
जूवामा छलले जितेर खलले * सर्वस्व खोसी लिए ।
आफ्नू त्यो प्रण पूर्ण पाण्डु-सुतले * पूरा गराई दिए ॥
पैह्लेको प्रण सम्झि राज्य खुशिले * फिर्ता दिनू पर्दथ्यो ।
पाए राज्य, विवाद पक्ष दुइको * आनन्दले टर्दथ्यो ॥८।
दिन्नन् कौरवले युधिष्ठिरजिको * त्यो राज्य फिर्ता भने ।
तिन्का लड़ेर आफ्नू जति हो * पर्नेछ खोसी लिने ॥
योद्धा सात्यकिले सभाबिच भने * उत्साह बृद्धी गरी ।
आफ्नू सम्मति भूपती द्रुपदले * भन्दा भए त्यै घरी ॥९॥
राजन् ! सात्यकिको समर्थन सबै * मैले पनी गर्दछु ।
राम्रो भन्न सकिन्न श्रीबलजिको * शिक्षा भनी ठान्दछु ॥
देख्दामा व्यवहार दुष्टहरुको * भन्दैछ मेरो मन ।
दिन्नन् कौरवले यि पाण्डु-सुतको * खोसीसकेको धन ॥१०॥
गर्छौं मेल भनी लड़ाइँ नगरी * मागौं भने बैभव ।
गर्नन् बात बढी घमण्ड मनमा * हेलाँ गरी कौरव ॥

तस्मात् लड्नू अवश्य पर्दछ भनी* आफ्ना पठाई चर ।
मागौं मद्दत भूपतीहरूकहाँ * संग्रामका खातिर ॥११॥
हाम्रा दूतहरू गएर पहिले * नै पुग्न पाए भने ।
निम्ता पाइ अगाड़ि भूपहरूले * छन् आइ मद्दत् दिने ।
आफ्नू शक्ति बढाउनाकन यही * चाँडो सुयुक्ति गरौं ॥
आऊ लड्न कि राज्य देउ खलहो* तिन्लाइ हामी भनौं ॥१२
हाम्रो राज्य दिए भने कसल हो * लड्नन् लड़ौंला पनि ।
पापी कौरवलाइ हामि सहजै * छाड़ी दिने के भनी ?
यो सल्लाह सुनीसके द्रुपदको * त्याहाँ सबैले जब ।
राम्रो नीति भनेर सम्मति दिए * सारा सभाले तब ॥१३॥
त्यस्को भार जती सबै द्रुपदको * जिम्मा लगाई कन ।
दाज्यूकासँग पाल्नुभो पुरमहाँ * श्री नन्दका नन्दन ॥
डाकी दूतहरू सबै द्रुपदले * आज्ञा दिए सादर ।
ज्ञानी धार्मिक श्री युधिष्ठिरजिको * कल्याणका खातिर ॥१४
फिर्ता राज्य दिलाउनाकन सबै * आउन् यहाँ भूपति ।
यस्तो उर्दि लिई गए चरहरू * आज्ञा भएको जति ॥
चारैतर्फ ति मित्र-राज्यहरूले * सम्चार पाए जब ।
आए सैन्य लिएर मद्दत गरौं * भन्दै ति राजा सब॥१५
यो संवाद सुनी सुयोधनजिले * आफ्ना पठाई चर ।
डाके भूपहरू अरू जति थिए * साहायका खातिर ॥
पाई कौरवको निमन्त्रण सबै * सेना लिई भूपति ।
आए मद्दत गर्न वीरहरूको * आनन्द मानी अति ॥१६

शल्य-युधिष्ठिर संवाद

पैह्ले पाण्डवको निमन्त्रण मिली * शस्त्रास्त्र सेना लिई ।
आफ्ना भानिज पाण्डु-पुत्रहरूको * साहाय गर्नं भई ॥
जान्थे शल्य विराटको नगरमा * सल्लाहका खातिर ।
पापी कौरवले मिलाउन भनी * तिन्को गरे आदर ॥१७॥
बाटोमा जति वास मद्रपतिको * पर्नें भएका थिए ।
ती सारा स्थलमा अगाडि कुरुका* मानिस पुग्दा भए ॥
तम्बू-पात र चाहिने चिजहरू * सारा तयारी गरी ।
सेवा गर्न भनेर चाकर पनी * राखी दिए बेसरी ॥१८॥
होला पाण्डवतर्फको सकल यो * राम्रो व्यवस्था भनी ।
हिंड्थे त्यै स्थलमा बसी दिन-दिनै* श्री शल्य राजा पनि ॥
यौटा वासमहाँ पुगेर बढिया * देखे व्यवस्था जब ।
डाकी मानिस एक शल्य नृपले * सोधे खुशी भै सब॥१९॥
जस्ले स्वागतको तयारि यसरी * मेरो गर्‍यो वासमा ।
त्यस्को पूर्ण गराउँछु म मनको * इच्छा खुशी साथमा ॥
यो आज्ञा नृप शल्यको सुनिसकी * मौका छँ राम्रो भनी ।
श्री दुर्योधनको गई हजुरमा * बिन्ती चढायो अनि ॥२०
पौचे शल्यकहाँ प्रसन्न मनले * तत्काल दुर्योधन ।
मैले स्वागत यो गरें हजुरको * भन्दा भए त्यै क्षण ॥
बोले छक्क परेर शल्य नृपती * तिन्ले भनेको सुनी ।
गर्नू भो किन व्यर्थ स्वागत ठुलो * मेरो दयालु बनी ॥२१॥
श्री दुर्योधनले भने विनयले * श्री शल्यलाई त्यहाँ ।
गर्नू पर्छ सहायता हजुरले * मेरो, लड़ाई महाँ ॥

मेरा यो सव सैन्यको हजुर नै * सेनापती बन्नुहोस् ।
जे आज्ञा अहिले भयो अब त्यही * मामा, पुरा गर्नुहोस् ॥२२
तिन्को बात सुनी ठूलो सकसमा * श्री मद्रराजा परे ।
सम्झी आफ्नु कबोल झट्ट मनमा * स्वीकार तिन्ले गरे ।
मेरा निम्ति त पाण्डुपुत्र र तिमी * हौ एकनासे सब ।
गर्नेछु म सहाय जाउ घरमा * शंका नमानी अब ॥२३॥
येती बात भनी ससैनिक बिदा * भानीजलाई दिई ।
राजा शल्य गए युधिष्ठिरकहाँ * क्यै खिन्न जस्ता भई ॥
भेटी सञ्च-विसञ्च सोधि पहिले * क्यै बेर सोची कन ।
श्री दुर्योधनले जसो गरि छले * त्यस्को गरे वर्णन ॥२४॥
मामाको सुनि बात धर्म-सुतले * बिन्ती गरे सादर ।
हे मामा ! कुरुहेरुले छल गरी * आफ्नू तुल्याए तर ॥
यौटा काम हजुरले गरिदिनु- * पर्नेछ हाम्रो पनि ।
लड्नेछन् जब कर्ण-अर्जुन दुवै * सामू खड़ा भै अनि ॥२५॥
पर्ला हाँक्नु हजूर सारथि बनी * श्री कर्णको त्यो रथ ।
गर्नू तारिफ पार्थको र रिपुको * प्रत्यक्ष तेजो-वध ॥
यस्तो बात सुनी युधिष्ठिरजिको * भन्दा भए शल्यले ।
गर्नेछु म अवश्य काम रणमा * तिम्रो ठूलो युक्तिले ॥२६॥
हे राजन् ! इतिहास यै विषयको * यौटा म भन्छु सुन ।
पाएथे अघि कष्ट बाट जसरी * श्री इन्द्रले उम्कन ॥
तीनोटा शिर विश्वरूप कहिने * त्वष्टा कुलैमा थिए ।
तिन्ले तीन भुवन् गरी तप ठूलो * वशमा गराई लिए ॥२७॥
त्यो देख्दा मनमा डराई बहुतै * इन्द्रत्व लिन्छन् भनी ।
मारे वज्र गरी प्रहार रिसले * श्री इन्द्रजीले अनि ॥

त्वष्टा पुत्र मऱ्यो भनेर मनमा * चिंतित् भएका थिए ।
छोरो होम गरेर 'वृत्र' तिनिले * पैदा गराई लिए ॥२८॥
त्यस्ले युद्ध गरेर देवगणमा * हा, हा ! गराई दियो ।
सिङ्गै इन्द्रजिलाइ हालि मुखमा * त्यस्ले सलक्कै निल्यो ॥
हाहाकार परी सबै सुरहरू * भागे डराई कन ।
त्यस्का पेटमहाँ बसे दुख सही * श्री इन्द्र केही दिन ॥२९॥
त्यस्ले हाइ गऱ्यो र एक दिन ती* बाहीर निस्की गए ।
योद्धा वृत्र र इन्द्रको अमरले * सन्धी गराई दिए ॥
त्यो वृत्रासुरलाइ सिन्धु-तटमा * देखेर कोही दिन ।
मारे, वज्र गरी प्रहार छलले * श्री इन्द्रले त्यस्कन ॥३०॥

श्री इन्द्रले वृत्रासुरलाई मारेको

धोका एक तपस्विको वध दुई * साह्रै ठुलो पापले ।
चिन्ता पर्न गई हिंडे सुरपती * त्यो पापको तापले ॥

लागेथे तपमा हिमालय पुगी * बाँधेर पद्मासन ।
हाहाकार पऱ्यो सुरेन्द्र नहुँदा * रित्तो भयो आसन ॥३१॥
सारा देवहरू मिली नहुषजी * -लाई बुझाई कन ।
राखे इन्द्र बनाइ स्वर्गपुरिमा * सुम्पेर इन्द्रासन ॥
तिन्ले चौध भुवन् गरी वशमहाँ * गर्दा भए शासन ।
गर्ने भोग सती शचीसँग पनी * तिन्ले गरेथे मन ॥३२॥
संझाए सब देवले नगर यो * हो पाप ठूलो भनी ।
मानेनन् तर त्यो कुरा नहुषले * क्रोधित भए झन् तिनी ॥
ल्याए बिन्तिगरी शचीकन त्यहाँ * तिन्ले भनिन् सादर ।
राजन्! क्यैदिनपर्खनोस्अनिस्वयं * हुन्छू यहाँ हाजिर ॥३३॥
आफ्नू सत्य बचाउनाकन शची * शिक्षा गुरुको लिई ।
लागिन् खोज्न सुरेन्द्रलाइ मनमा * चिन्ता र दुःखी भई ॥
भेटिन् क्वै दिन इन्द्रलाइ दहमा * गर्थे तपस्या बसी ।
बारंबार गरी प्रणाम पदमा * साह्रै भइन् ती खुशी ॥३४॥
तिन्ले बिन्ति गरिन् सबै नहुषको * इच्छा र आफ्नू स्थिति ।
लागे भन्न बुझाइ इन्द्र मनमा * सन्ताप मानी अति ॥
साध्वी ! भन्नु तिमी गई नहुषजी * -लाई म भन्छू जति ।
तिन्को हुन्छ परेर श्राप ऋषिको * साह्रै ठूलो दुर्गति ॥३५॥
मेरो इन्द्रजिको हुँदा अघि बिहा * सप्तर्षि डोले थिए ।
बोकाईकन डोलि ती ऋषिहरू- * लाई त पाल्नू भए ॥
स्वामी मान्छु हजूरलाइ खुशिले * श्री इन्द्र जानीकन ।
तिम्रो बात सुनेर ती नहुषको * होला खुशी झन् मन ॥३६
डोली बोक्न हुकुम दिनन् ऋषिहरू* -लाई तिनिले जब ।
दिन्छन् श्राप अवश्य घोर ऋषिले * देख्दा अनीति सब ॥

त्याहाँबाट गई बृहस्पति कहाँ * बिन्ती चढाई दिनू ।
मेरो पाप हटाउने मख ठुलो * यौटा गराई लिनू ॥३७॥
हे प्यारी ! तिमिले गऱ्यौ यति भने * उद्धार मेरो भई ।
पैह्ले झैं गरि राज्य स्वर्गपुरिमा * बस्नेछु साथै गई ॥
स्वामीको सुनि बात सादर शची * आनन्द मान्दै फिरिन् ।
पत्तो पाइनँ इन्द्रको कहिं पनी * देवादिलाई भनिन् ॥३८॥
त्यो संवाद सुनेर श्री नहुषजी * आनन्द मान्दै गए ।
इन्द्राणीसित भेटि आदर गरी * यो बात भन्दा भए ॥
स्वामी मान मलाई योग्य पनि छ * त्रैलोक्यकी सुन्दरी ।
गर्दैछौ किन यो अनादर वृथा * मेरो तिमी यो घरी ॥३९
यस्तो बात सुनी सकी नहुषको * चिन्ता परे तापनि ।
हाँस्तै बिन्ति गरिन् तथापि डरले * कामीरहीथिन् तिनी ॥
शिक्षा इन्द्रजिले दिए जति सबै * पैह्ले भनिन् राम्ररी ।
डोले सप्तऋषी गरी हजुर लौ *पाल्नोस् भनिन् त्योघरी४०
तिनको बात सुनेर श्री नहुषजी * अत्यन्त खुशी भए ।
जस्तो बात भन्यौ त्यसै गरि छिटै * फर्कन्छु भन्दै गए ॥
सप्तर्षीकन डाकि श्री नहुषले * तत्काल आज्ञा दिए ।
डोलीमाथि बसेपछी ति ऋषिले * बोकेर हिंड्दा भए ॥४१॥
बारंबार छिटो पुऱ्याउन तिमी * भन्थे रिसाई कन ।
हिंड्थे शक्ति पुगे जती ऋषिहरू * क्रोधित हुंदै मनमन ॥
हानी लात भने त्यहाँ नहुषले * चाँडो पुऱ्याऊ जब ।
'गिर्लास् सर्प भएर' श्राप ऋषिले * चाँडै दिएथे तब ॥४२॥
त्यस्तो श्राप परेपछी नहुषजी * गिर्दा भए बेगले ।
कूवामा भइ सर्परूप नृपती * बस्ता भए कष्टले ॥

त्यहाँबाट शची बृहस्पति कहाँ * आनन्द मान्दै गइन् ।
आज्ञा इन्द्रजिको प्रसन्न मनले * सम्पूर्ण विन्ती गरिन् ॥४३

राजा नहुषको पतन :-

तिनको खातिर अश्वमेध गुरुले * ठूलो गराई दिए ।
आउन्, पाप पखालियो अब छिटै * श्री इन्द्र भन्दा भए ॥
धेरै पाप त इन्द्रले तप गरी * नाशी सकेकै थियो ।
बाँकीको पनि अश्वमेध गुरुले * गर्दा सबै नाशियो ॥४४॥
पाएथे समचार आउन भनी * आफ्ना गुरुको जब ।
आए स्वर्गमहाँ प्रसन्न मनले * श्री इन्द्र फर्की तब ॥
पैह्ले झैं गरि राज्य स्वर्गपुरिको * सानन्द गर्दा भए ।
राजन् ! यो इतिहास शल्य नृपले * सारा सुनाई दिए ॥४५॥
यो आख्यान सुनेर कार्य निज जो * मानीसले गर्दछन् ।
सिद्धी पाइ सुरेन्द्र झैं पछि ठुलो * आनन्दमा पर्दछन् ॥

यस्तै बात गरेर मद्रपतिले * मागी बिदा सादर ।
त्याहाँबाट हिंडी ससैनिक गए * फर्की सुयोधन्तिर ॥४६॥

राजा द्रुपदका पुरोहित दूत भएर हस्तिनापुर जानु :—

आए पाण्डव तर्फका नृपहरू * साहायका खातिर ।
ढाके मत्स्यपुरी तथा वरिपरी * सम्पूर्ण चारैतिर ॥
सेनाका पतिले सहित सब थिए * ती सात अक्षौहिणी ।
आफाफ्ना लिइ शस्त्र-अस्त्र रिसले * गर्जीरहेथे तिनी ॥४७॥
त्यो देखीकन श्री युधिष्ठिरजिको * सन्ताप बढ्दै गयो ।
डाकी प्रोहित विप्र श्री द्रुपदका * तत्काल आज्ञा भयो ॥
हे ब्रह्मन् ! कुरुको र हामिहरुको * देख्दा सबै लक्षण ।
आँटयो क्षत्रिय वंश मासिन भनी * आत्तिन्छ मेरो मन ॥४८
हाम्रो वा सब लोकको हजुरले * कल्याणका खातिर ।
बिन्ती गर्दछु हस्तिनापुर महाँ * जानोस् नमानी डर !।
भन्नू श्री धृतराष्ट्रजी कन जती * भन्छु म ऐहले यहाँ ।
बारंबार प्रणाम भन्नु पहिले * साष्टाङ्ग पाऊमहाँ ॥४९॥
हाम्रो जुन् रितको थियो प्रण अघि* त्यो द्यूतको खेलमा ।
सम्झी त्यो प्रणलाइ राज्य दिनु नै * पर्थ्यो खुशी साथमा ॥
स्वामी त्यागि परो अरू शरणमा * कस्को गई भन्नुहोस् ।
हाम्रो राज्य फिराउने सुतहरू * लाई हुकुमबक्सियोस्॥५०
नीतीपूर्वकका कुरा अरू पनो * सारा बुझाई दिए ।
मागी झट्ट बिदा पुरोहित उठी * तत्काल जाँदा भए ॥
ज्ञानी ब्राह्मण हस्तिनापुर पुगी * भेजे जसै हाजिरी ।
डाके श्री धृतराष्ट्रले पनि सभा * -मा मान राम्रो गरी ॥५१

पैहे ब्राह्मणले सबै कुशलको * सम्चार बिन्ती गरी।
इच्छा धर्मकुमारको विनयले * सारा भने राम्ररी॥
फिर्ता राज्य तथा दिए धन सबै * ती पाण्डुका पुत्रको।
गर्दैनन् कहिले पनी उनीहरू * इच्छा वृथा युद्धको ५२॥
नीतीपूर्वकका कुरा अरू पनी * तिन्ले भनेको सुनी।
बोले श्री धृतराष्ट्र चिन्तित हुँदै * क्यै बेर मन्मा गुनी॥
ब्रह्मन् ! पाण्डवको सुनी कुशलको* संवाद खुशी भएँ।
साक्षात् भेट भएसमान मनमा * आनन्द मानी लिएँ॥५३
हे ब्रह्मन् ! जति भन्नुभो हजुरले * हो योग्य सारा तर।
गर्दैछु म प्रयत्न पक्ष दुइको * कल्याणका खातिर॥
यो दुर्योधनले प्रसन्न मनले * ती पाण्डुका पुत्रको।
पर्थ्यो राज्य दिनू, भनाइ तर यो * मान्दैन क्वैव्यक्तिको ५४
जूवामा धन राज्य पाण्डु-सुतले * संपूर्ण हारे जब।
त्यो दुर्योधन भन्छ फेरि किन त्यो * फर्काउने लौ अब॥
एक्लैले सबलाइ आफ्नु वशमा * पारी ,सक्यो तापनी।
गर्छु यत्न मिली दिए यिनिहरू * कल्याण होला भनी ५५
त्यस्को चित्त बुझाइ राज्य खुशिले* फिर्ता लिउन् पाण्डव।
यस्मा हामिहरू कसैकन पनी * दोषी नठानुन् अब॥
रूखो यो धृतराष्ट्रबाट द्विजले * पाए जसै उत्तर।
त्याहाँबाट बिदा भईकन गए * फर्केर आफ्नू घर॥५६॥

दुर्योधन र अर्जुनले भगवानसित सहायता माग्नु

त्याएथे गइ हस्तिनापुर महाँ * सम्चार जुन् विप्रले।
त्यो सुन्दा मनमा युधिष्ठिर भए * सन्तप्त झन् शोकले॥

आशा मेल हुने थियो जति अघी * संपूर्ण त्यो गै गयो ।
सारा मुख्य नरेशका संग सभा * तिन्को बसेको थियो ॥५७
मल्लाहा लिनुपर्छ कृष्णसित लौ * भन्ने भएथ्यो जब ।
अर्जुन् श्री हरिलाइ ल्याउन गए * द्वारावतीमा तब ॥
माग्छु लौ पहिले महाय म गई * भन्ने विचारी कन ।
केही सैन्य लिएर द्वारवतिमा * पौंचे ति दुर्योधन ॥५८॥
खोपीमा सुकला थियो प्रभुजिको * आनन्दका साथमा ।
श्री दुर्योधन गै सिह्लानतिरको * बस्ता भए मेचमा ।
पाऊतर्फ खडा भए विनयले * श्री कृष्णको अर्जुन ।
केही बेर बसे त्यहाँ दुइजना * बोल्दै नबोलीकन ॥५९॥

दुर्योधन र अर्जुनले श्री कृष्णसित महायता मागेको.

देख्नू भो हरिले उठेर पहिले * श्री पार्थलाई त्यहाँ ।
श्री दुर्योधनलाइ देखिलिनुभो * तत्काल सामू महाँ ॥

गर्दै आदर ती दुवै सुजनको * सोध्नू भयो कृष्णले ।
पाल्नुभो अहिले बताउनुहवस् * हे वीर ! कुन् कामले ॥६०
यो आज्ञा हरिको सुनेर पहिले * बोले ति दुर्योधन ।
लड्नू पाण्डवका पऱ्यो सँगमहाँ * मैले त्यसै कारण ॥
आएँ माग्न भनेर मद्दत स्वयं * पैह्ले म हे माधव !
एकैनास हजूरका नजरमा * हामी तथा पाण्डव ॥६१
छौं, सम्बन्ध पनी समान मनले * ठान्छु त्यसै कारण ।
पाऊँ योग्य सहायता हजुरको * हे नन्दका नन्दन !
लागे अर्जुन भन्न धर्म-सुतको * आज्ञा हुनाले गरी ।
आएँ माग्न सहायता म पनि त्यै * युद्धार्थ नै हे हरि ! ॥६२
यो बिन्ती दुइ वीरको सुनिसकी * हेर्दै दुर्योधन् तिर ।
नीतीपूर्वक श्री जनार्दनजिले * आज्ञा भयो सादर ॥
देखें अर्जुनलाइ सामु पहिले * मैले उभेका यहाँ ।
कान्छा छन् ति तपाइँदेखि वयमा *जानी लिनोस् मन्महाँ॥६३
तिन्लाई पनि पर्छ मद्दत दिनू * मैले सकेको जति ।
गर्नू पर्छ तपाइँको पनि यहाँ * साहाय हे सद्मति !
हुन्छु त्यो रणमा निरस्त्र नृपते ! * एक्लै म एकातिर ।
मेरा सैनिक लड्दछन् समरमा * सम्पूर्ण अर्कोतिर ॥६४॥
पैह्ले पाल्नुभयो तपाइँ तपनी * कान्छा हुँदा अर्जुन ।
रोज्नेछन् उनिले सहर्ष पहिले * हे वीर ! दुर्योधन !
यो आज्ञा हरिको सुनेर मनमा * क्यै बेर सोची कन ।
रोजी श्री हरिलाइ गद्‌गद भए * श्रीपाण्डुका नन्दन ॥६५
लड्दैनन् हरि लड्छ फौज रणमा * राम्रो भयो यो भनी ।
मन्मा हर्षित श्री सुयोधन भए * बोल्दै नबोले पनी ॥

यस्ता रीत्सित ती दुवै सुजनको * इच्छा पुऱ्याई कन ।
आफू पाण्डवतर्फ नै हुनुभयो * श्रीनन्दका नन्दन ॥६६॥
पाई फौज असंख्य वीरहरुको * नारायणी नामको ।
श्री दुर्योधन फर्किए नगरमा * आज्ञा लिई कृष्णको ॥
तिन्ले श्री बलरामजीसँग पनि * साहाय मागे तर ।
श्री दुर्योधनलाइ श्री बलजिले * आज्ञा भयो सादर ॥६७॥
मेरा निम्त समान छौ तिमि दुवै * हे वीर ! त्यै कारण ।
मैले दिन्नँ यहाँ कुनै तिर पनी * साहाय दुर्योधन ॥
नीती-धर्म पुऱ्याइ लड्नु तिमिले * आज्ञा भएथ्यो जब ।
श्री दुर्योधन फर्किए घरमहाँ * दिग्दार मानी तब ॥६८॥
पाल्नूभो हरि पार्थका सँगमहाँ * रानीहरू लीकन ।
पुग्नूभो अनि ती युधिष्ठिरकहाँ * सानन्द नारायण ॥
पाई दर्शन श्री जनार्दनजिको * सम्मान ठूलो गरी ।
पूजा गर्नुभयो युधिष्ठिरजिले * तत्काल पाऊ परी ॥६९

नर-नारायणको प्रेम देखेर सञ्जय दंग पर्नु :—

हे राजन् ! त्यहि बीचमा कुरुहरू * संपूर्ण भेला भए ।
पारौं भेद भनेर पार्थ-हरिमा * तिन्ले इरादा लिए ॥
डाकी श्री धृतराष्ट्रलाइ सबले * तिन्को बुझाई मन ।
आफ्नू त्यै मतमा मिलाइ सहजै * राजी गराईकन ॥७०॥
डाकी सञ्जयलाइ आदर गरी * भन्दा भए त्यै घरी ।
भेट्नू श्री हरिलाइ गैकन त्यहाँ * एकान्त पर्नै गरी ॥
सोधी सञ्च बिसञ्च आदर गरी * सेवा जनाई लिनू ।
बिन्ती श्री धृतराष्ट्रको विनयले * सारा सुनाई दिनू ॥७१॥

आशा हे भगवन् ! सदा हजुरको * गर्छन् सबै कौरव ।
तिन्को नाश चिताउनू हजुरले * होवैन हे माधव !
जेठाके घरमा रहन्छ सबको * साम्राज्यको शासन ।
दिन्नन् पाण्डवलाइ अंश कुरुले * बाँडेर त्यै कारण ॥७२॥
हामी झैं अरु वीर यो पृथिविमा * क्वै छैन अर्को भनी ।
हाम्रो राज्य लिने निहूँ घरि-घरी * गर्छन् वृथामा तिनी ॥
पैल्हे अर्जुनले हरी हजुरकी * बैन्ही सुभद्रा कन ।
ल्याए बल्जफती बिइज्जत गरी * तिन्ले विना कारण ॥७३॥
पाए राज भने घमण्ड बहुतै * बढ्नेछ तिन्को जब ।
देलान् दुःख सबै प्रजाकन वृथा * उन्मत्त भै पाण्डव ॥
सामुन्ने प्रभुकै अनीति बलले * तिन्ले गरे क्यै गरी !
धर्म-स्थापनमा हुनेछ प्रभुको * बाधा ठुलो हे हरि ! ॥७४॥
तस्मात् पाण्डु-कुमारलाइ वशमा * राख्नेछ मौका अब ।
गर्नू पर्दछ काम खूब मनमा * सोचेर हे माधव !
गर्दैनौं कहिल्यै अहित् हजुरको * हामी सबै कौरव ।
पर्छौं साथ हजुरका शरणमा * सेवा जगाई अब ॥७५॥
हाम्रो व्यर्थ गरी विरोध अहिले * तिन्का वशैमा परी ।
केही लाभ र स्वार्थको पनि कुरा * देखिन्न लौ यो घरी ॥
धेरै यै रितका कुरा अरु पनी * यो भन्नु यस्तो भनी ।
शिक्षा सञ्जयलाइ खूब कुरुले * धेरै दिएथे अनि ॥७६॥
ल्याई रत्न दिए हरीकन लगी * गर्नू भनी अर्पण ।
सारा कौरवले मिलीकन भने * फेरी बुझाई कन ॥
जे भन्छौं धृतराष्ट्रको खबर त्यो * आफ्नू मनैमा लिई ।
भन्नू धर्म-कुमारलाइ हरिका * साथै सभामा गई ॥७७॥

मैले राज्य फिराउने गरिसकें * युक्ती सकेको जति ।
मान्दैनन् कुरु वीर यो बखतमा * मेरो कुनै सम्मति ॥
दिन्नन् राज्य अवश्य कौरवहरू * राजी-खुशीले जब ।
लड्छौ राज्य लिनानिमित्त तिमिले * भन्ने म सुन्छु अब ॥७८॥
जो योद्धाहरू छन् दुवै तरफका * दुर्जेय हे पाण्डव !
होला वंश विनाश हामी दुइको * यो युद्धले नै सब ॥
जस्को नाम अजात-शत्रु छ स्वयं * विख्यात ब्रह्माण्डमा ।
ज्ञानी, धार्मिक बुद्धिमान तिमि झैं * क्वै छैन संसारमा ॥७९॥
यस्ता योग्य तथा गुणी पुरुषले * ख्याले नराखी कन ।
पापी कौरव झैं वृथा समरको * इच्छा गरेको किन ।
धेरै यै रितका कुरा अरु पनी * जो भन्नुपर्नें थिए ।
ज्ञानी सञ्जयलाइ वीर कुरुले * सारा सुनाई दिए ॥८०॥
त्यहाँबाट बिदा भएर हरिको * मिल्ने भयो दर्शन ।
भन्दै सञ्जयजी हिंडे मनमनै * आनन्द मानी कन ॥
राखेथे हरिलाई पाण्डुसुतले * जुन मुख्य प्रासादमा ।
सोद्धै सञ्जयजी पुगे नरपते ! * सानन्द त्यै स्थानमा । ८१॥
खोपीमा हरिको सरासर गई * भेट्ने इरादा गरे ।
ढोकैबाट चलन् विचित्र रितको * देख्दा तिनी दङ् परे ॥
पाऊ काखमहाँ धनञ्जयजिको * राखेर श्रद्धा गरी ।
मिच्थिन् श्रीहरिकै अगाड़ि खुशिले*श्री रुक्मिणी सुन्दरी ॥८२
त्यस्तै अर्जुनकै अगाड़ि हरिको * पाऊ धरी काखमा ।
मिच्थिन् द्रौपदिजी कुरा गरि-गरी * आनन्दका साथमा ॥
देखे श्री हरिको तथा विजयको * त्यो प्रेम तिन्ले जब ।
बिर्से भेद गराउने जति कुरा * पैह्ले सुनेको सब ॥८३

सक्छन् त्यागन मनुष्यले बखतमा * साम्राज्य वा वैभव ।
भार्यालाइ पराइका संग महाँ * -को देखन सक्छन् कब ॥
यस्तै तर्क गरी विभेद दुइमा * गाह्रो छ पार्नू भनी ।
राखे सञ्जयले कुरा मनमहाँ * भन्नू भनेको पनि ८४
केही बेर उभेर सोहि स्थलमा * राम्रो गरे निश्चय ।
पाएँ दर्शन हे प्रभो ! भनि परे * पाऊ महाँ सञ्जय ॥
देखी श्री हरिले उठाउनुभयो * गर्दै ठुलो आदर ।
पाल्नूभो सहि कष्ट यो बखतमा * कुन् कामका खातिर ॥८५
आज्ञा सञ्जयले सुनेर हरिको * आनन्द मानीकन ।
जोरी हात दुवै भने विनयले * न्यूहेर सोही क्षण ॥
आए श्री धृतराष्ट्रको चर भई * हे नाथ । ऐले यहाँ ।
भन्छु यो समचार वर्णन गरी * सम्पूर्ण साम्नेमहाँ ॥८६॥
दिन्नन् पाण्डवलाइ राज्य खुशिले * मागेर ती कौरव ।
ज्ञानी पाण्डवलाइ योग्य रितले * सम्झाउनोस् माधव ॥
पापी कौरव झैं विचार नगरे * श्री पाण्डुका-पुत्रले ।
होला खूब ठुलो विनाश दुइको * हे नाथ ! यो युद्धले ॥८७
जस्का रक्षक भीष्म, द्रोण, कृपजी * छन् कर्ण योद्धा अनि ।
गाह्रो देख्दछु जित्नलाइ रणमा * द्यौताहरूले पनि ।
त्यस्तै अर्जुन भीम सात्यकिहरू * छन् काल जस्ता सब ।
यिन्को वंश विनाश हुन्छ सहजै * यो युद्धले माधव ! ॥८८

जुन् युद्धले सकल वंश विनाश पार्छ ।
त्यो युद्धमा अघि सरीकन लाभ के छ ॥
हार्नू तथा विजय पाउनू एकनास ।
ठान्छु, भएपछि दुवैतिरको विनाश ॥८९॥

होवैन हर्ष जति युद्ध र राज्य पाई ।
रोक्नूहवस् समर बात यही बुझाई ॥
भन्ने कुरा जति थिए धृतराष्ट्रजीका ।
बिन्ती गरे सकल सामुमहाँ हरीका ॥९०॥

तिन्को बात सुनेर फेरि हरिले * हाँसेर आज्ञा भयो ।
नीती, धर्म त्यजेर व्यर्थ अरुको * सर्वस्व हर्नै छ जो ॥
तिन्लाई रणमा जितेर वलले * जो सक्छ फिर्ता लिन ।
आफ्नू भाग जती सहर्ष नलिई * छाड्नेछ त्यस्ले किन॥९१

यस्तै कुरा अरु पनी हरिले सुनाई ।
नीती र धर्म-पथ भन्नुभयो बुझाई ॥
क्यै बेरमा लिई ति सञ्जय, पार्थलाई ।
पाल्नू भयो हरि सभातिर भेट्नलाई ॥९२॥

सञ्जय र पाण्डवको वार्तालाप:—

पौंची दिव्य सभामहाँ हरि सँगै * भन्दा भए सञ्जय ।
गर्दैछु म प्रणाम पाण्डु-सुतको * मन्मा चिताई जय ॥
राजन् ! यो व्रत तेह्र वर्षभरिको * सानन्द पूरा गरी ।
देख्दा आज हजूरलाइ मनमा * खूशी भएँ बेसरी ॥९३॥
राजा श्री धृतराष्ट्रको चर भई * आई रहेछु यहाँ ।
सोध्नू सञ्च विसञ्चपाण्डु-सुतको * भन्नु भएथ्यो उहाँ ॥
कृष्णा पुत्रसमेत् अरू स्वजन जो * छन् बन्धु आफ्ना यहाँ ।
सारालाइ सुध्याइ बक्सनुभयो * खूशी भई मन्महाँ ॥९४॥
यस्तो सञ्जयको युधिष्ठिरजिले * बिन्ती सुनेथे जब ।
सोधे सञ्च-बिसञ्च, यो बखतमा * होलान् सुखी कौरव ॥

हाम्रो भाग्य खुलेछ, सम्झनुभयो * जेठा बुबाले अब ।
के आज्ञा गरिबक्सियो ? भनतिमी * मान्छु खुशीले सब ॥९५॥
हाम्रा निम्ति सुयोधनादि घरमा * कस्ता कुरा गर्दछन् ?
हाम्रो भाग दिने कबै तिनि कुरा * चल्दा त्यहाँ भन्दछन् ?
हाम्रा निम्ति त्यहाँ पितामह तथा * श्री द्रोण आचार्यले ।
श्री दुर्योधनलाइ संमति दिदा *के भन्दछन् ? प्रेमले॥९६॥
कुन्तीको मन हाल श्री विदुरको * कस्तो छ त्याहाँ स्थिति ।
साराको समचार सुन्न मनमा * लाग्दैछ इच्छा अति ॥
यस्तो प्रश्न सुने युधिष्ठिरजिले * आज्ञा भएको जब ।
जोरी हात दुवै प्रसन्न मनले * भन्दा भए संजय ॥९७॥
हे राजन् ! अहिले सुघ्याउनुभयो * वार्ता हजुर्ले जति ।
सारा वीर सुनुन् म भन्दछु यहाँ * शंका नमानी रति ॥
छैनन् कष्टमहाँ गुणी विदुर औ * कुन्ती पनी यो घरी ।
गर्छन् चिन्तन ती सदा हजुरको * कल्याणको राम्ररी ॥९८॥
भीष्म, द्रोण पनी सदा कुरुहरू * -लाई मिलाइ कन ।
खोज्छन् राज हजुरको जति सबै * फिर्ता दिलाई दिन ॥
मान्दैनन् तर ती सुयोधन भने * जिद्दी हुनाले गरी ।
लड्ने पर्दछ ती दुवै सुजनले * निच्का वशैमा परी॥९९॥
श्री दुर्योधन ठान्दछन् मनमहाँ * हो राज्य मेरो भनी ।
सोही कारणले लड़ीकन पनी * योथाम्न खोज्छन् तिनी ॥
मान्दैनन् तिनिले कुनै तरहले * यो राज्य फिर्ता दिन ।
लड्नु हुन्छ भने हजूर खुशिले *लड्छन् ति दुर्योधन ॥१००
छोराको हठले लडाइ अहिले * पर्ला भने भैं हुँदा ।
साहै नै धृतराष्ट्रजी मन महाँ * चिन्तित रहन्छन् सदा ॥

मेरो राज्य भनेर कौरवहरू * छाड्दै नछाड्ने भए।
आफ्नू भाग नपाइ पाण्डवहरू * मान्दै नमान्ने भए ॥१॥
देख्दा लक्षण नाशको यि दुइको * साह्रै सकस्मा परी।
दुःखी छन् धृतराष्ट्र, 'कारण म हूँ' * यस्को भनी यो घरी॥
भीष्म, द्रोण र कर्ण आदि रणमा * सर्नन् अगाड़ी जब।
सक्तैनन् अरु कोहि टिक्न सहजै * मर्नन् अवश्यै सब ॥२॥
त्यस्तै अर्जुन-भीम, माद्रिसुतको * पर्नेछ जो सामुमा।
कस्तै वीर भए पनी समरमा * मर्नेछ त्यो व्यर्थमा॥
मर्नेछन् जब वीर लोकभरिका * साना र ठूला सब।
आफ्नू वंश विनाश हुन्छ रणमा * मर्दा सबै बान्धव ॥३॥
मारी बन्धुहरू भएर विजयी * साम्राज्य पाए पनि।
टिक्नेछैन अवश्य राज्य अरूले * भोग्नेछ मेरो भनी॥
श्री दुर्योधन औ हजूर हुनुभो * यो युद्धको कारण।
कस्ले सक्दछ रोक्न युद्ध दुइमा * यौटा नन्यूरी कन ॥४॥
साह्रै मूर्ख भए सुयोधन ठूलो * जिद्दी हुनाले गरी।
के गर्ने धृतराष्ट्र झन् सकसमा * पर्नू भयो यो घरी॥
होला नाश भनी बुझिन्छ सहजै * जुन् युद्धको कारण।
त्यस्तो गर्न लड़ाइँ को अघिसरी * तम्सिन्छ हे सज्जन! ॥५॥
ज्ञानी, धार्मिक, औ गुणी हजुर झैं * खोजे पनी लोकमा।
पाइन्नन् भनि गर्दछन् घर-घरै * चर्चा सबै देशमा॥
होला नाश पछी यही समरले * भन्ने विचारी कन।
रोक्नू पर्छ हजूरले समर यो * सन्तोष मानीकन ॥६॥
आएँ केवल सोध्नलाइ सबको * आनन्द औ मङ्गल।
सोधी बक्सनुभो जती हजुरले * बिन्ती चढ़ाएँ सब॥

जो भन्नू धृतराष्ट्रजी कन गई * पर्नेछ मैले उहाँ ।
आज्ञा गर्नुहवस् प्रसन्न मनले * शंका नमानी यहाँ ॥७॥
विन्ती सञ्जयको युधिष्ठिरजिले * सुन्नू भएथ्यो जब ।
भन्नूभो–तिमिले सुनाउनु गई * मैले भनेको सब ॥
जानी-जानि विपत्ति हामिहरुको * केही ननाले सरि ।
सोद्धैछन् धृतराष्ट्रले कुशलको * मात्रै कुरा के गरी ? ॥८॥
हो यो राज्य सबै पितामहजिको * छन् ती अभै जीवित ।
अर्काको हक हुन्न केही ति छँदै * हो शास्त्रको यो मत ॥
रक्षा गर्नुभयो सदा शिशु छँदा * हाम्रो स्वयं यत्नले ।
गर्नू हुन्छ विनाश खातिर वृथा * संग्राम कुन् हेतुले ॥९॥
तिन्को राजमहाँ थिएन हक क्यै * भन्ने कुरा जान्दछन् ।
'मेरो राज्य' सुयोधनादि अहिले * के हेतुले भन्दछन् ?
पाएथे अघि राज्य जो यि कुरुले * आधा लिनू लौ भनी ।
अर्काको बलले मिल्यो नियमले * मिल्दैनथ्यो त्यो पनि॥१०
भीष्म, द्रोण र कर्ण आदि भवका * विख्यात योद्धा सब ।
छन् जस्का वशमा ति हीन कसरी * ठान्छन् स्वयं कौरव ॥
जो सक्छन् यमलाइ बाँध्न सहजै * इच्छा गरेका घरी ।
अर्काको वशमा परें म अहिले * भन्छन् तिनी के गरी ॥११
हाम्रो भाग सबै लिने निहुँ गरी * लाजै नमानी कन ।
गर्दैछन् धृतराष्ट्र जाल यसरी * ऐले वृथामा किन ?
आफ्नू धर्म बुझेर भाग जति हो * हाम्रो फिराई दिउन् ।
आपुस्को ननिको कचिङ्गल वृथा * जानेर छाड़ी दिउन् ॥१२
हाम्रो भाग लिनानिमित्त रणमा * सर्छैनन् अगाड़ी तिनी ।
दिन्छन् दोष ति हामिलाइ कसरी * यी लड्न खोज्छन् भनी ॥

के होला रणमा भनेर अहिल्ये * मानी रहेछन् डर ।
पाए भाग लड़ाइँ गर्नु छ वृथा * के कामका खातिर ॥१३
हाम्रो भाग लिनानिमित्त यसरी * ती जाल गर्छन् किन ?
हामी क्षत्रिय वीरले कसरि यो * अन्याय खप्ने भन ?
आफ्नू भाग लिनानिमित्त बलले * लड्दैन जो युद्धमा ।
अंशै छाड्नु परेर दास बनि त्यो * पर्ला ठुलो कष्टमा ॥१४
मैले धर्म-विरुद्ध विश्वभरिको * सम्पत्ति पाए पनी ।
कैह्ले त्यागिदनँ धर्मको पथ बुझे * कर्तव्य आफ्नू भनी ॥
मेरा रक्षक विप्र-भक्त सबका * मालीक श्री कृष्णले ।
जो बक्सिन्छ हुकुम् म गर्दछु त्यही * श्रद्धा तथा भक्तिले ॥१५
हे राजन् ! हरिलाइ यो किसिमले * मध्यस्थ राखीकन ।
बस्नूभो अनि श्री युधिष्ठिर त्यहाँ * केही नबोली कन ॥
हेर्दै संजयतर्फ मन्द स्वरले * गम्भीर वाणी गरी ।
सम्झाइ दुइतर्फको हित कुरा * बोल्नू भयो श्रीहरि ॥१६॥
ज्ञानी, संजय ! यी दुवै तरफको * कल्याणका खातिर ।
ठान्छु मेल गरी बसुन् यिनिहरू * आनन्द मानी, तर ॥
मान्छन् मिल्न कहाँ सुयोधन बरू * श्री पाण्डुका पुत्रको ।
खोज्छन् भाग लिएर मालिक बनी * बस्ने ति साम्राज्यको ॥१७
लाहाको घरलाइ पोल्नु, विषका * लड्डू लगी ख्वाउनू ।
कृष्णालाइ लगी सभाबिच महाँ * चुल्ठो समाई लिनू ॥
जूवामा छलले जितेर वनमा * नांगै धपाई दिनू ।
पापी कौरवको अनीति कसरी * यी वीरले बिर्सनू ॥१८॥
सोही कारणले लड़ाइँ नहुँदै * आई यहाँ कौरव ।
सन्धी पाण्डव वीरका सँग गरुन् * फिर्ता दिई वैभव ॥

मान्दैनन् यदि वीर कौरव भने * काटी सबैको शिर ।
पहेको बदला लिएर मनको * सम्पूर्ण पोख्नन् पिर॥१९॥
लड्नेछन् बुझि धर्म आफ्नू हकका* खातीरमा पाण्डव ।
दिन्छन् दोष अनेक कौरवहरू * के हुन्छ त्यस्ले अब ॥
यिन्को भाग जती सहर्ष नदिए * टर्दैन संग्राम यो ।
मान्दैनन् डर पाण्डु-पुत्रहरुले * आए पनी लड्न जो ॥२०
आई मेल गरुन् दिई हक सबै * इच्छा भए ती लडुन् ।
यस्मा पाण्डु-कुमारलाइ मनमा * दोषी नठानी रहुन् ।
भन्नू संजयजी ! गएर तिमिले * मैले भनेको जति ।
गर्नू यत्न मिलाउने पनि सके * फिर्ता दिई सम्पति ॥२१॥
ऐल्हे जाउ तिमी म आउँछु पछी * मौका मिलेका घरी ।
जो अन्याय गरे अघी ति कुरुले * भन्छु म राम्रो गरी ॥
आज्ञा श्री हरिबाट फर्कन भनी * पाई सकेथे जब ।
ढोगी सादर हस्तिनापुर महाँ * फिर्दा भए संजय ॥२२॥
रात्रीमा धृतराष्ट्रका भवनमा * भेट्ने इरादा गरी ।
पौंची संजयले भने कुशलको * सम्चार सोही घरी ॥
हे राजन् ! म त्यहाँ पुगेर पहिले * भेटें मुरारी कन ।
देखें ती दुइको मिलाप प्रभुका * साथै थिए अर्जुन ॥२३॥
गर्थिन् चाकरि द्रौपदी चरणमा * पक्रेर श्रीकृष्णको ।
गर्नी रुक्मिणि गर्दथिन् खुशि भई* सेवा त्यहाँ पार्थको ॥
जस्को जुन् सुमुखी प्रसन्न मनले* गर्थें बसी चाकरी ।
उन्कै हुन् महिषी कि भैं मनमहाँ* लाग्थ्यो त्यहाँ त्यो घरी २४
तिन्को श्रेष्ठ मिलाप देखि मनमा * लागेर लज्जा अति ।
पार्नें भेद कुरा गरीनँ प्रभुले * आज्ञा भएको जति ॥

बाँकीको जति बात हो हजुरको * बिन्ती चढाई दिएँ ।
त्यस्को उत्तर कृष्णबाट त्यहि नै * सम्पूर्ण सुन्दो भए ॥२५॥
सोधें सञ्च बिसञ्च-धर्म सुतको * ठूलो सभामा गई ।
सोधेथें अरुको पनी कुशल ता * क्यै दीन जस्तो भई ॥
सोध्नूभो जति जे युधिष्ठिरजिले * राजन् ! मलाई त्यहाँ ।
त्यस्को उत्तर नम्रतासित दिएँ * सब्का अगाड़ी महाँ ॥२६
ज्ञानी संजय शूर वीर भवमा * विख्यात सत्यव्रती ।
अर्काको उपकारमा रत भई * बस्ने सदा सद्मति ॥
सोच्ने मङ्गल शत्रुको पनि भलो * राम्रो हवस् लौ भनी ।
छैनन् धर्मकुमार झैं पृथिविमा * भूपाल कोही पनि ॥२७
त्यस्ताको कुभलो चिताउनु पनि * हो पाप ठूलो तर ।
मान्नुहुन्न, हजुरलाइ पछिको * लाग्दैन मन्मा डर ॥
पापी दुष्ट मदान्ध व्यर्थ अरुको * छन् द्रोह गर्ने जति ।
मन्त्री छन् अहिले सुयोधनजिका * शिक्षा दिने दुर्मति ॥२८॥
त्यस्ता क्षुद्र कुपुत्रलाइ प्रभुले * त्याग्नै नसक्ता महाँ ।
होला वंश विनाश निश्चय छिटै * यो राज्य टिक्ला कहाँ ॥
आएँ खूब गरी धपेड़ि [अहिले * थाकी रहेंछु अति ।
भोली भन्छु सभा हुँदा अरु कुरा * बाँकी बचेको जति ॥२९॥
हे राजन् ! मनको कुतर्क जति हो * सम्पूर्ण त्यागी दिनोस् ।
रात्री धेर बित्यो म जान्छु घरमा * सानन्द सुत्नु हवस् ॥
यस्तो संजयको कुरा सुनिसकी * चिन्ता परे तापनि ।
भन्नूभो धृतराष्ट्रले दिइ बिदा * लौ जाउ ऐले भनी॥३०॥
चिन्ता धेर बढेर त्यै बखतमा * यौटा पठाई चर ।
डाके श्री धृतराष्ट्रले विदुरजी * -लाई त्यहाँ सादर ॥

आधा रातमहाँ उठी विदुरजी * आई पुगेथे जब ।
लागे भूपति भन्न—तर्क मनमा * चिन्ता उठेको सब ॥३१॥
हे भाई ! म निदाउने घरि-घरी * यत्नादि गर्छु जति ।
निद्राचाहिं बढेर तर्क मनमा * भाग्दैछ टाढा उति ॥
नीतीको उपदेश झट्ट तिमिले * देऊ मलाई अब ।
मेरो ताप, कुतर्क दुःख मनको * चाँडो हटाऊ सब ॥३२॥
यस्तो श्री धृतराष्ट्रले विनयले * आज्ञा भएको सुनी ।
सारा बात बुझाउने असल यो * मौका छ ऐल्हे भनी ॥
केही बेर गरी विचार मनमा * आनन्द मानी कन ।
लागे भन्न बुझाउँदै विदुरजी * ती भूपतीको मन ॥३३॥

विदुरको नीतियुक्त उपदेश :—

निर्धो भै बलवान व्यक्तिसँग जो * व्यर्थै निहूँ खोज्दछ ।
आफ्नी रूपवती त्यजेर अरुकी * स्त्रीलाइ जो ताक्दछ ॥
गर्छन् यत्न बिगार गर्न अरुको * व्यर्थै पनी जो यहाँ ।
सक्तैनन् निशिमा निदाउन तिनै * चिंता बढी मन्महाँ ॥३४
निन्दामा नरिसाइ आदर हुँदा * मान्दैन जस्ले खुशी ।
आफ्नू वृत्ति बुझेर उत्तम सदा * जो गर्छ घर्मा बसी ॥
पर्दा कष्ट हुँदैन क्षोभ मनमा * जस्लाइ कैल्हे पनि ।
त्यस्ता जन् कन भन्छन् सकलले * ज्ञानी यिनै हुन् भनी ॥३५

विद्या समस्त नपढीकन गर्व गर्ने ।
ठूलो मनोरथ दरिद्र भएर धर्ने ॥
केही उपाय नगरी धन पाउनाको ।
जो राख्छ आश मनमा बुझ मूर्ख त्यो हो ॥३६॥

आफ्नू वृत्ति त्यजेर नीच जनको * जो गर्दछन् चाकरी ।
जो चिन्दैन कुमित्र, मित्र गुणले * संसारमा राम्ररी ॥

विदुरले धृतराष्ट्रलाई नीतिको उपदेश दिएका

अर्काको शुभ काममा पनि सदा * छन् दोष देख्ने जति ।
त्यस्तालाई नलागि नींद निशिमा* हुन्छन् दुखी भूपति ॥३७
आफ्नू दोषहरू नदेखि अरूको * छन् दोष देख्ने जति ।
जस्को छैन प्रसङ्ग गर्दछ कुरा * जान्ने बनी जो अति ॥
अर्काको बिचमा नसोधिकन जो * काटी कुरा गर्दछ ।
त्यस्तो व्यक्ति नलागि नींद निशिमा* संतापमा पर्दछ ॥३८॥
अर्कोको घरमा नडाकिकन जो * जान्छन् अगाड़ी सरी ।
बर्ता बोल्दछ जो नसोधि ननिको * माने पनी बेसरी ॥
विश्वासी जनका चिन्ही गुणहरू * मान्दैन विश्वास जो ।
त्यस्तालाई गुणी र सज्नहरू * भन्छन् यही मूढ़ हो॥३९॥
दिन्नन् दान धनी भए पनि सदा * राख्छन् लुकाई धन ।
सक्तैनन् दुख खप्न धैर्य गरि जो * आपत्तिमा निर्धन ॥

त्यस्तालाई शहर्ष पत्थर ठुलो * बाँधेर घाँटी सित ।
फ्याँक्नु हुन्छ लगेर बीच नदिमा * हो शास्त्रको यो मत ॥४०
इच्छा साधन मुख्य हुन्छ नदिमा * तर्नू परेका घरी ।
त्यस्तै साधन सत्य मात्र छ ठुलो * संसार तर्नं मरी ॥
गर्नोस् सत्य, क्षमा, दया, त्रिगुणको * आनन्दले पालन ।
गर्नू हुन्छ विचार यो अबुझ झैं * सतमा हजुर्ले किन ॥४१
जस्ले गर्दछ धैर्य धारण ठुलो * आपद् परेका घरी ।
चिन्ता जुन् जनलाइ हुन्छ अरुले* सर्वस्व लाँदा हरी ॥
मर्यादा सब थाम्छ शास्त्रहरुको * जुन् व्यक्तिले लोकमा ।
त्यस्तै व्यक्ति गुणी कहिन्छ र ठुलो * मानिन्छ संसारमा ॥४२॥
आफ्नू साथमहाँ कसैसँग कुरा * केही चलेका घरी ।
जस्ले बात नकाटि तन्मय भई * सुन्ला सबै राम्ररी ॥
देला बात बुझेर योग्य नचुकी * जुन् व्यक्तिले उत्तर ।
त्यस्तालाइ विचारवान् भनि सबै * गर्न ठुलो आदर ॥४३॥
ठूलो शक्ति भए पनी बखतमा * जो गर्न सक्छन् क्षमा ।
हुन्छन् पूज्य तिनै सदा नरपते ! * संपूर्ण संसारमा ॥
जस्ले शान्ति-स्वरूप शस्त्र करमा * गर्छन् सदा धारण ।
सक्छन् जित्न समस्त शत्रु तिनिले* त्यो शस्त्रको कारण ॥४४
राजन् ! केवल धर्म मात्र छ ठुलो * कल्याण गर्ने सदा ।
शान्तीको छ उपाय सादर क्षमा * गर्नू सदा सर्वदा ॥
विद्याले जनलाइ मिल्छ मनमा * सन्तोष खोजे जति ।
हिंसा त्याग्न सके सबै तरहले * हुन्छन् सुखी भूपति ॥४५॥
जस्ले दान दिदैन योग्य जनमा * सम्पत्ति राखी कन ।
जस्ले त्याग्छ विशुद्ध आचरण नै * ठानी, बनी निर्धन ॥

त्याग्ने धर्म गृहस्थ नै, यति भई * जो गर्छ निन्दा स्तुति ।
जान्छन् भोग्न यिनैहरू नरकमा * दुष्कर्म हे भूपति ॥४६॥
निन्दा,क्रोध र दर्प,शोक,अभिमान्* निर्लज्ज, उद्दण्डता ।
हर्दैनन् सब यी खराब गुणले * जुन् व्यक्तिको धीरता ॥
जो गर्छन् खुशिले क्षमा बखतमा * कर्तव्य ठूलो भनी ।
भन्छन् पण्डित लोकले, सुख सदा * भोग्छन् अनेकौं तिनी॥४७
योगी भैकन चाकरी गरी सदा * बस्नेछ जो नीचको ।
त्याग्ने धर्म गृहस्थ भैकन छ जो * शास्त्रादिको लोकको ॥
आफ्ना आश्रित व्यक्तिको जतनले* गर्दैन जो पालन ।
त्यस्ताको यश फैलिँदैन कहिल्यै * भन्छन् सबै दुर्जन ॥४८॥
शंका गर्दछ जो कुनै तरहको * सत्कार्य गर्दा पनि ।
आफ्नू गर्छ बढाइँ जो जगतमा * आफैं मपाइँ बनी ॥
चाँडो काम हुने भए पनि ढिलो * जानेर जो गर्दछन् ।
त्यस्तालाई अवश्य विज्ञ जनले * यो मूढ हो भन्दछन्॥४९॥
आफ्ना आश्रितको सुयोग्य रितले* जो गर्दछन् पालन ।
काम, क्रोध र लोभ जित्न सहजै * जो सक्तछन् सज्जन ॥
अर्काको उपकार गर्न जन जो * हुन्छन् सदा तत्पर ।
ती व्यक्तिकन बुद्धिमान् भनि सबै * गर्छन् ठूलो आदर ॥५०॥
अर्काको धन हर्नु पत्नी अरुकी * ताक्ने लुकी दुर्जन ।
तोड्ने मित्र गुणी, यि तीन जनका* हुन् नाशका लक्षण ॥
त्यस्तै क्रोध र लोभ-मोह भवमा * छन् तीन जो दुर्गुण ।
पर्छन् नर्कमहाँ यि दुर्व्यसनले * भन्छन् सदा सज्जन॥५१
जो गर्दैन सहर्ष उद्यम कुनै * कर्तव्य हो यो भनी ।
अर्काको सुख देखि डाह मनमा * जो गर्छ द्रोही बनी ॥

जो सन्तुष्ट हुँदैन वस्तु हकको * आफ्नू मिले तापनि ।
अर्काके भरमा रहन्छ जन जो * त्यै हो दुखी निर्धिनी ॥५२
उत्तम्-मध्यम औ अधम् जनहरू* हुन्छन् सदा लोकमा ।
गर्छन् काम तिनै स्वभाव गुणले * प्रेरेर संसारमा ॥
विद्याभ्यास र चाकरी, कृषि यहाँ * छन् तीन यी कर्म जो ।
आफैं लागि परी डटेर नगरे * हो व्यर्थ नै गर्नु त्यो ॥५३
जो वैरीसित बुद्धिपूर्वक कुरा * गर्नेछ मौका महाँ ।
जो गर्दैन लडाइँ शत्रु बलियो * जानी कुमौका महाँ ॥
निर्धाको अपमान गर्न सहसा * आँटदैन जुन् मानिस ।
भन्छन् त्यस्कन 'धीर' जो अघिसरी* गर्दैन दुस्साहस ॥५४॥
व्यर्थैमा परदेश जान्न जन जो * मिल्दैन पापी सित ।
चोर्नें छैन प्रवृत्ति जो सुजनको * गर्छन्न सकेको हित ॥
पाखण्डी मदिरा पिएर अरुको * चुक्ली नगर्नें जन ।
हुन्छन् लोकमहाँ सुखी र सबले * भन्छन् यि हुन् सज्जन५५
जो बोल्दैन नसोधि बात अरुको * साँचो भए तापनि ।
राजन् ! जस्कन क्रोध हुन्छ मनमा* निन्दा गरेको सुनी ।
जो गर्दैन विवाद दोष अरुको * देखी दयालु बनी ।
त्यस्को हुन्छ सुकीर्ति लोकभरिमा * भन्छन् सबैले गुणी ॥५६
आफ्ना आश्रितलाइ बाँड़ि लघु नै * जो गर्दछन् भोजन ।
माग्ने शत्रु भए पनी बखतमा * जो दिन्छ सित्तौं धन ॥
जो सुन्दैन बढ़ी परिश्रम गरें * मैले असाध्यै भनी ॥
त्यस्ताको मन ता अनर्थहरुले * ढाकिन्न कैल्है पनि ॥५७॥
चेलालाइ बुझाइ योग्य नदिने * शिक्षा गुरू भैकन ।
पत्नी भै पतिलाइ मन्परि कुरा * बोल्ने बनी दुर्जन ॥

राजा शोषणमा डुबीकन प्रजा * -को न्याय गर्दैन जो ।
यी तीनै जनलाइ त्यागि सबले *जान्छन् यही नीति हो॥५८
चाँडै हुन्छ प्रसन्न जो जगतमा * अल्छी छ जो मूर्ख छ ।
अर्कालाइ रिझाउने मन गरी * बर्ता कुरा बोल्दछ ॥
त्यस्ता मानिसको कुनै किसिमले* साथै बसे तापनि ।
लिन्नन सम्मति विज्ञले बखतमा * पर्नेछ धोका भनी ॥५९॥
जूवा खेल्नु, शिकार गर्नु र सदा * आसक्त स्त्रीमा हुनू ।
रक्सी खानु, कठोर दण्ड दिनु औ* ऐश्वर्य नाशी दिनू ॥
वाणी बोल्नु बिझाउने गरि सदा * छन् सात जो लक्षण ।
त्यागछन् भूपतिले यि दुर्गुण बुझी * सन्तापका कारण ॥६०॥
इच्छामाफिक सम्पती हुनु, प्रिया * पत्नी सुशीला हुनू ।
विद्या प्राप्त हुनू र वेग मनको * रोक्नू र ज्ञानी हुनू ॥
आज्ञा मान्न तयार पुत्र घरमा * जस्को छ यी षट् गुण ।
पृथ्वीकै सुख स्वर्गको सरि सदा * भोग्छन् तिनै सज्जन ॥६१
दण्डी, देव-मनुष्य, पितृ अतिथी * यिन्को गरी पूजन ।
गर्छन् प्राप्त सुकीर्ति लोकभरिमा * ज्ञानी तथा सज्जन ॥
साँचो बोल्नु र दान-धर्म र क्षमा * छन् चार जस्मा गुण ।
तिन्को आदर गर्दछन् सकलले * सन्तोष मानीकन ॥६२॥
आरोग्यै रहनू ऋणी नहुनु औ * सत्संग गर्नू सदा ।
आफ्नू वृत्ति बुझेर पालन गरी * बस्नू सदा सर्वदा ।
थामी धर्म रहेर निर्भय सदा * जो बस्छ आपत्तिमा ।
त्यस्तालाइ हुँदैन कष्ट मनको * यो लोकमा स्वर्गमा ॥६३
उत्तम् मध्यम औ अधम् किसिमका * छन् व्यक्ति संसारमा ।
गर्छन् कार्य विभिन्न बुद्धि बलले * औ शक्तिके लोकमा ॥

विद्याभ्यास कृषी र चाकरी यिनै * छन् तीन कार्यादि जो ।
आफैं लागि परेर गर्न नसके * हो व्यर्थ नै गर्नु त्यो ॥६४
यस्ता नीतिहरू सबै विदुरले * भन्दै गएको सुनी ।
सोचे श्री धृतराष्ट्रले मनमहाँ * शंका छ यौटा भनी ॥
हे भाई ! सब नीतिका वचन यी * भन्छौ तिमीले तर ।
यो पापी मनमा टिकेन हुन गो * झन् चित्त यो अस्थिर॥६५
फिर्ता राज्य दिँदैन पाण्डु-सुतको * यो दुष्ट दुर्योधन ।
साह्रै तत्पर पाण्डुका तनय छन् * यो राज्य फिर्ता लिन ॥
भित्री बात सबै ति वीरहरूको * भाई ! तिमी बुझ्दछौ ।
मेरो हालत जो छ त्यो पनि तिमी * राम्रो गरी जान्दछौ ॥६६
मेरा पुत्र र पाण्डु-पुत्रहरूको * कल्याण सोचीकन ।
यो संग्राम नमच्चिँदै यदि भए * युक्ती मलाई भन ॥
देखी श्री धृतराष्ट्रको विकलता * जानी नराम्रो स्थिति ।
लागे भन्न बुझाउँदै विदुरजी * जाने सुनेको जति ॥६७॥
दिन्छन् अर्ति हितैषिले बखतमा * राम्रो नराम्रो सब ।
मोही कारणले दुबै तरफको * कल्याण शोची अब ॥
जे भन्छु सब सुन्नुहोस् हजुरले * त्यागेर चिन्ता जति ।
राख्नुभो मनमा भने सब कुरा * होला भलो भूपति ॥६७
राजन् ! कार्य असत् उपायरुले * छन् सिद्ध गर्ने जति ।
आफ्नू चित्त हटाउनोस् हजुरले * त्यसबाट हे भूपति ! ॥
राम्रो काम सतर्क भैकन सदा * जो गर्दछन् सज्जन ।
त्यस्मा सिद्धि मिलेन क्यै गरि भने * आत्तिन्छ तिनको मन॥६९
केही काम नथालिँदै सुजनले * सोची-विचारी कन ।
के होला परिणाम, निर्णय स्वयं * गर्नू बुझी कारण ॥

त्यस्मा सिद्धि हुँदैन व्यर्थ श्रम त्यो * जाने कुशंका भए ।
शान्ती मिल्दछ धैर्यसाथ पहिल्यै * त्यो काम त्यागीदिए ॥७०॥
हो यो राज्य सबै युधिष्ठिरजिको * त्यो धूर्तताले लिई ।
गर्छु युद्ध म भन्नु के उचित हो * आफैं अगुवा भई ॥
यिन्ले युद्ध गरे पनी नरपते ! * साम्राज्यको लोभले ।
यिन्कै जीत अवश्य हुन्छ रणमा * भन्ने छ कुन् व्यक्तिले ॥७१
सुम्पी पाण्डु-कुमारको हक सबै * दिन्छन् भने कौरव ।
आफै हुन्छ समाप्त जो छ झगडा * ऐल्है उठेको सब ।'
होला नाश भनेर जुन् समरको * शंका छ हे भूपति !
त्यस्ता पाण्डव वीरका संग लड़ी * होवैन के दुर्गति ॥७२॥
सोही कारणले लड़ाइँ नहुँदै * सोची हजुरैं सब ।
गर्नोस् यत्न मिलापको, हक दिए * राजी हुनन् पाण्डव ॥
बाटो यै सजिलो छ शेष कुरुको * कल्याण गर्ने अब ।
मर्नेछन् न त बन्धु पाण्डु-सुतका * द्वारा सबै कौरव ॥७३॥
जस्ले लाभ र हानिको स्थिति स्वयं * जान्दैन राम्रो गरी ।
जो जान्दैन प्रमाण वृद्धि-क्षयको * मौका परेका घरी ॥
आफ्ना बान्धवलाइ दण्ड दिन जो * सक्तैन अन्यायमा ।
त्यस्ले राज्य चलाइ बस्नु छ वृथा * राजा बनी लोकमा ॥७४॥
जस्तै सुन्दरता रहन्न अघि झैं * बूढो भएका घरी ।
त्यस्तै राज्य विनाश हुन्छ नृपते * अन्यायले नै गरी ॥
सोही कारणले दुवै तरफको * कल्याण शोची कन ।
गर्नू पर्दछ न्याय पाण्डु-सुतको * फिर्ता दिलाई धन ॥७५
खानूपर्छ गुणो पदार्थ जनले * खाएर जो पच्दछ ।
जे खाँदा पछि कष्ट हुन्छ जियमा * त्यो खान को मान्दछ ? ॥

चारो खान गएर मत्स्य जसरी * बल्छी महाँ पर्दछन् ।
त्यस्तै कौरव भाग पाण्डु-सुतको * खोस्ता वृथा मर्दछन् ॥७६
जस्ले खुशि भएर क्यै दिन पनि * सक्तैन मौका महाँ ।
त्यस्ले क्रोध गरेर हानि पनि के * गर्ला कुमौका महाँ ॥
त्यस्तालाइ प्रजा कदापि मनले * मान्दैन राजा भनी ।
रोज्दैनन् सुमुखी नपुंसक पती * मूर्खै भए तापनि ॥७७॥
जो छोड्ला अधिकार भूपति भई * चुक्ली अरूको सुनी ।
त्यस्तै शोभित हुन्छ क्लीब जनले* शृङ्गार पारे पनि ।
वाणीले मन-कर्मले नयनले * सन्तान जस्तो गरी ।
रैती पालन गर्नुपर्छ नृपले * आफ्नू सुकीर्ति छरी ॥७८
जस्ले राख्छ कमान न्याय-पथको* आफ्नू दह्रो हातमा ।
मान्नेछन् सबले प्रसन्न मनले * त्यस्को हुकुम् लोकमा ॥
गर्ला रैयतको सदा जतनले * जुन् भूपले पालन ।
त्यस्को थाल्छ सुकीर्ति लोकभरिमा* हे भूपति ! फैलिन ॥७९
राजन् ! मित्र छ बुद्धि नामक ठुलो * त्यस्लाइ रोक्नु सदा ।
सोही बुद्धि हुनेछ शत्रु मनको * स्वच्छन्द छाडी दिंदा ॥
रोक्नूपर्दछ बुद्धिले वशमहाँ * त्यै हेतु आफ्नू मन ।
जे गर्दा हित हुन्छ बुद्धि-बलले * त्यै गर्दछन् सज्जन ॥८०
खोज्छन् थिच्न कुटुम्बलाइ, मन नै* आफ्नू नरोकेर जो ।
तिनको बन्धु-विरोधले नरपते ! * पर्ला विपत्ती ठुलो ॥
आफ्ना बन्धु सबै नपारि वशमा * लड्छु म भन्ने जति ।
सप्रन्नन् कहिले मिली सफलता * होवैन राम्रो गति ॥८१॥
जस्ले यो मन रोक्छ, बन्धु वशमा * हुन्छन् त्यसैका सब ।
जस्का बान्धव छन् प्रशस्त रणमा * त्यो हार्न सक्ला कब ! ॥

आफ्नू शक्ति बढाइ यै किसिमले * मारेर वैरी जति ।
जस्ले राज्य चलाउला नरपते ! * होवैन त्यस्को खति ॥८२
राजन् ! इन्द्रियको परेर वशमा * बुझ्दैन रात्री-दिन ।
पर्दा इन्द्रियको विशाल सुखमा * रोक्नेछ जस्ले मन ॥
जस्ले त्यो सुखलाइ एक छिनको * जान्दैन हे भूपति !
जातीलाइ भनी नजाति पछितो * गर्नेछ त्यो दुर्गति ॥८३॥
पापीले मनलाइ राख्न वशमा * सक्तैन आँटे पनि ।
निन्दा सज्जनको गरीकन वृथा * दुर्वाच्य बोल्छन् तिनी ॥
सोही पाप फली कुनै समयमा * संकष्ट ती भोग्दछन् ।
आफ्नू पाप पखाल्न सज्जनहरू * दुर्वाच्य ती खप्तछन्॥८४॥
राजन् ! कौरवरूप जङ्गल ठुलो * ठान्नू हवस् मन्महाँ ।
योद्धा पाण्डु-कुमार व्याघ्रसरिका * डुल्छन् खुशीले त्यहाँ ॥
नास्ने जङ्गल यो समूल मनमा * इच्छा नगर्नुहवस् ।
सारा भाग हरेर व्याघ्रहरूको * द्रोही नबन्नूहवस् ॥८५॥
सक्तैनन् कहिं बस्न अन्त गइ ती * छाडेर त्यो जङ्गल ।
शोभा त्यो वनको छ श्रेष्ठ अहिले * ती जन्तुले केवल ॥
रक्षा गर्दछ व्याघ्रको वन सदा * फैलेर चारै तिर ।
त्यस्तै रक्षकरूप व्याघ्र वनमा * डुल्छन् नमानी डर ॥८६
सुन्नेलाइ बढेर चाख मनमा * उत्साह वृद्धी दिने ।
गाह्रो पर्दछ सत्य बोल्न, मन नै * सुन्दा उज्यालो हुने ॥
अर्कालाइ हियाइ बात ननिको * जो बोल्दछन् दुर्मति ।
तिन्को सिद्ध हुँदैन कार्य मनको * होला बरु क्यै खति॥८७॥
ठूलो चोट पनि पुरिन्छ शरको * हे भूप ! क्यै कालमा ।
लाग्छन् पात ठुलो हुने गरि सबै * काटे पनी वृक्षमा ॥

वाणीरूप गएर वाण मनमा * वज्रन्छ जुन् व्यक्तिको ।
रात्रीमा निंद हुन्न, भोक दिनमा * सम्झन्छ त्यौ चोट त्यो॥८८
राजन् ! मित्र-मिलाप, खूव धनको* प्राप्ती बखतमा हुनु ।
पत्नीका सँगमा समागम तथा * इच्छित कुरा पाउनु ॥
आलिङ्गन सुतको र बन्धुहरूको * देख्नू सदा उन्नति ।
मीठो बोल्नु समाजमा बनिरहोस् * सम्मान खोजे जति ॥८९
छन् यी हर्ष बढाउने नरपते ! * सारा कुरा लोकमा ।
हुन्छन् व्यक्ति सुखी यि आठ गुणले* संपूर्ण संसारमा ॥
राम्रो बुद्धि, कुलीनता र वशमा * राख्ने सदा इन्द्रिय ।
शास्त्रज्ञान तथा पराक्रमि सदा * बोल्ने मिठो निर्भय ॥९०
हे राजेन्द्र ! कृतज्ञता र खुशिले * जो दान दिन्छन् धन ।
तिन्को ख्याति बढेर जान्छ,तनमा* छन् आठ जस्का गुण ॥
विद्या, स्त्री, कृषि,नीच संगतितथा * गाई र सेवाकन ।
हेर्चाहा नगरे मुहुर्त भरिमै * नाशिन्छ यो षट् गुण ॥९१
राजन् ! श्रेष्ठ सुपात्र पाँच बलिया * छन् पाण्डुका नन्दन ।
सानैदेखि हजूरले जतनले * गर्नू भयो पालन ॥
तिन्को भाग सबै लिने हजुरले * गर्दै नगर्नोस् मन ।
होला नाश अवश्य बन्धुहरूको * संग्रामकै कारण ॥९२॥
राजन् सुन्नुहवस् यसै विषयको * भन्छु म यौटा कथा ।
त्यस्ले शान्ति हुनेछ ताप मनको * जानेछ सारा व्यथा ॥
कन्या रूपवती सुशील गुणकी * खानी थिइन् केशिनी ।
स्वामी रोज्न भनी स्वयंवरमहाँ * सानन्द निस्किन् तिनी॥९३
श्री प्रह्लादजिका विरोचन भनी * छोरा प्रतापी थिए ।
कन्या प्राप्त गरौं भनीकन त्यहीं * आएर बस्ता भए ॥

यौटा विप्र पनि सुशील गुणका * खानी सुधन्वा त्यहाँ ।
इच्छा केशिनिको तिनैसित विहा * गर्ने थियो मन्महाँ ॥९४॥
सोधिन् तैपनि श्री विरोचनजिको * गर्छु परीक्षा भनी ।
ठान्छौ दैत्य र विप्रमा भन तिमी * कस्लाइ बता गुणी ॥
लागे भन्न त्यहाँ विरोचनजिले * हाँसेर हे केशिनि !
हामी भैं अरु कोहि बुद्धि-बलमा * पाइन्न खोजे पनि ॥९५॥
त्यै वेला सहसा स्वयंवरमहाँ * आए सुधन्वा जब ।
तिन्को केशिनिले गरिन् खुशि भई * सम्मान ठूलो तब ॥
आऊ बस्न सँगै विरोचनजिले * तिन्लाइ भन्दा भए ।
यस्तो बात सुनेर उत्तर सफा * ती विप्रले यो दिए ९६॥
गर्छन् आदर विप्रको रहि खडा * तिम्रा पिताले जब ।
भन्छौ बस्न सँगै तिमी मकन लौ * के हेतुले दानव !
बोले दैत्य-कुमार निर्णय गरौं * यस्को प्रतिज्ञा गरी ।
जस्को जीत हुनेछ प्राप्त त्यहि नै * गर्नेछ यी सुन्दरी ॥९७॥
बोले ब्राह्मण–प्राणको दुइ जना * हामी प्रतिज्ञा गरौं ।
यस्को निर्णय गर्नलाइ भरमा * तिम्रै पिताको परौं ॥
यस्तो बात गरी सरोष ति दुवै * प्रह्लादकाहाँ गए ।
आफ्नू त्यो प्रणको कुरा पनि सबै * तत्काल भन्दा भए ॥९८॥
गर्छु पूजन विप्रको भनि त्यहाँ * इच्छा गरेको सुनी ।
पैह्ले निर्णयको कुरा गर भनी * बोले सुधन्वा गुणी ॥
इच्छा छैन मलाइ पूज्य हुनको * प्रह्लादजी ! यो घरी ।
देऊ उत्तर हामिलाइ पहिले * निष्पक्ष राम्रो गरी ॥९९॥
श्रीप्रह्लादजिले भने द्विजपते ! * यौटै छ छोरो पनि ।
आफैं आउनुभो हजूर घरमा * मेरो, दयालु बनी ॥

झूटो न्याय गरेर प्राण सुतको * राख्नू छ एकातिर ।
रक्षा गर्नुछ धर्मको र द्विजको * सम्मान अकोतिर ॥२००॥
गाह्रो पर्न गयो मलाइ अहिले * यो न्याय गर्नाकन ।
कस्तो पाप मलाइ लाग्छ नगरे * यो न्याय हे ब्राह्मण !
बोले, विप्र बुझाइ दैत्यपतिले * बिन्ती गरेको सुनी ।
झूटो निर्णय गर्छ पञ्च बनि जो * ब्रह्मघ्न त्यै हो खुनी ॥१॥
हार्नें संपति द्यूतमा र घरमा * सौता हुने स्त्रीकन ।
जस्तो नींद हुँदैन रात्रिबिचमा * हुन्छन् दुखी दुर्जन ॥
त्यस्तै पञ्च बनेर न्याय नगरे * निष्पक्ष राम्रो गरी ।
भोग्नैपर्छ मरी ठुलो नरकमा * दुष्कर्म त्यो बेसरी ॥२
गाई, अश्व, असत्य भाषण तथा * स्त्री, भूमि, सम्पत्तिको ।
हे प्रह्लाद ! बनेर रक्षक स्वयं * अन्याय गर्नें छ जो ॥
त्यस्को वंश विनाश हुन्छ सहजै * जो पितृ छन् स्वर्गमा ।
तिन्को पुण्य भएर क्षीण सहजै * पर्छन् ठुलो नर्कमा ॥३॥
सोही कारणले कुनै तरहले * सद्धर्म जाने गरी ।
बोल्दैनन् कहिले असत्य जनले * जानन् बरू ती मरी ॥
ज्ञानी धार्मिक छौ तिमी पृथिविमा * विख्यात भन्ने सुनी ।
तिम्रो पुत्र लिएर, निर्णय यहाँ * आएँ म गर्थौं भनी ॥४॥
गाई, भूमि, सुवर्ण, रत्न र अरू * चाहिन्न क्यै वैभव ।
गर्नैपर्दछ योग्य न्याय तिमिले * निष्पक्ष राम्रो अब ॥
यस्तो बात सुनीसकेर द्विजको * प्रह्लादले सादर ।
लागे भन्न बुझाइ निर्णय गरी * फर्केर छोरातिर ॥५॥
गर्छौं जिद्दी वृथा विरोचन ! तिमी * मैले भनेको सुन ।
यिन्का बाबु मदेखि श्रेष्ठ र ठुला * छन् अङ्गिरा ब्राह्मण ॥

ठूला छन् तिमिदेखि सर्वगुणमा * ज्ञानी सुधन्वा पनी ।
माफी माग समाइ पाउ द्विजको * हारेँ प्रतिज्ञा भनी ॥६॥
छाड्नू, प्राण लिनू दुवै छ अहिले * यी विप्रका हातमा ।
जो गर्छन् यिनिले गरुन् पर तिमी * यिन्का दुवै पाउमा ॥
यस्तो बात सुने विरोचनजिले * आफ्ना पिताको जब ।
आँटें मर्न भनेर खूब मनमा * सन्ताप माने तब ॥७॥
त्यस्तो न्याय सुनेर दैत्यपतिको * भन्छन् सुधन्वा त्यहाँ ।
तिम्रो निर्णयले प्रसन्न म भएँ * प्रह्लादजी खुब् यहाँ ॥
यो संवाद गएर केशिनीकहाँ * आफैं यिनैले भनुन् ।
यिन्को मृत्यु समान हुन्छ त्यहिँने * आएर घर्मा बसुन् ॥८॥
मैले माफ दिनेछु केहि मनमा * शंका नमानुन् यिनी ।
हुन्छिन् प्राप्त मलाइ यो किसिमले * ती सुन्दरी केशिनी ॥
इच्छा ब्राह्मणको सबै बुझिसके * प्रह्लादजीले जब ।
छोरालाइ बुझाइ काम सहजै * पूरा गराए सब ॥९॥
यस्तो न्याय गरेर दैत्यपतिले * संकष्ट टारी दिए ।
पर्दै पालन धर्मको सहजमा * छोरो बचाई लिए ॥
हे राजेन्द्र ! हजूरले पनि भई * प्रह्लाद झैं सुस्थिर ।
गर्नोस् न्याय स्वयं दुवै तरफको * कल्याणका खातिर ॥१०
मान्छन् पाण्डवले हुकुम् हजुरको * मानेर ठूलो भर ।
तिन्को भाग फिराइ बक्सनुहवस् * आफैं भई तत्पर ॥
राजन् ! सुन्नुहवस् उदाहरण लौ * दिन्छु म यो बातमा ।
दत्तात्रेयजिलाइ साध्य गणले * सोधे कुनै कालमा ॥११
तिन्ले जुन् उपदेश त्यो बखतमा * बुद्धी पुऱ्याई दिए ।
त्यो संवाद सुनाउँछु हजुरको * सुन्ने इरादा भए ॥

बोले श्री धृतराष्ट्रजी विदुरले * बिन्ती गरेको सुनी ।
हे भाई ! हितका कुरा भन तिमी * छौ वंशमा सद्गुणी॥ १२॥
नीतीपूर्वका कुरा जति-जती * सुन्छु म तिम्रो यहाँ ।
उल्टो बुद्धि हुँदा अडिन्न स्थिर भै* मेरो दुखी मन्महाँ ॥
तिम्रो अर्ति सहर्ष सुन्नतिर नै * बढ्दो छ मेरो मन ।
शान्ती प्राप्त हुने उपाय छ भने * भाई ! मलाई भन ॥१३॥
यस्तो श्री धृतराष्ट्रको विदुरले * इच्छा बुझेथे जब ।
लागे भन्न बुझाइ साध्यगणले * अर्ति सुनेको सब ॥
प्राणीमात्र समान हुन् पृथिविका * भन्ने विचारीकन ।
जो गर्छन् सबको भलो नरपते ! * हुन् श्रेष्ठ ती सज्जन॥ १४
अर्काको कुभलो चिताउनु ठुलो * हो पाप संसारमा ।
अर्काको हितभैं ठुलो अरु कुरा * क्यै छैन ब्रह्माण्डमा ॥
मित्रद्रोह र नीच व्यक्तिहरुको * गर्दैन जो चाकरी ।
जस्ले सक्तछ क्रोध रोक्न अभिमान्*त्यागेर राम्रो गरी ॥१५॥
वाणी बोल्दछ नम्र भैकन सदा * जो व्यक्ति सानू बनी ।
त्यस्को आदर हुन्छ लोकभरिमा * ज्ञानी यिनै हुन् भनी ॥
अर्काको ननिको कुरा रिस त्यजी * जुन् व्यक्तिले खप्तछन् ।
तिन्को त्यै गुणले गरी पृथिविमा * मानी ठुलो बन्दछन् ॥१६॥
सक्छन् बस्न भने नबोलिकन नै * बस्नू छ राम्रो अति ।
बोल्नै पर्छ भने त सत्य जनले * बोल्नू नढाँटी रती ॥
वाणी सत्य र धर्मसम्मत तथा * सुन्दा नबिझ्ने भए ।
गर्छन् आदर लोकले अझ बढी * गम्भीर बन्दै गए ॥१७॥
जे-जे देखि हटाउँ चित्त म भनी * जुन् व्यक्तिले खोज्दछन् ।
तिन्ले त्यो चिजबाट चित्त सहजै * हे भूपती ! फेर्दछन् ॥

जस्ले सक्छ अधर्मबाट मन यो * आफ्नू फिराई लिन ।
त्यस्ले यी सुख-दुःख पाप भवका * पर्नैछ भोग्नू किन ! ॥१८
शिक्षा धर्म र नीति साध्यगणले * आत्रेयजीको सुनी ।
फर्के आश्रममा प्रसन्न मनले * ढोगेर जान्छौं भनी ॥
यो वार्ता धृतराष्ट्रले विदुरको * सारा सुनेथे जब ।
सोधे फेरि कुरा अशान्ति मनमा * बढ्दै गएको सब ॥१९
नीतीपूर्वकका कुरा विदुरजी ! * ऐले सुनायौ जति ।
साँचा हुन्न ति सबै भनेर मनमा * जान्दैछु हे सद्मति !
के गर्नु ! तर पुत्र-प्रेम बलियो * मन्‌मा गडेको हुँदा ।
त्यो दुर्योधनको कुरा म खुशिले * मान्छु सदासर्वदा ॥२०॥
त्यस्को बात म काटनलाइ सहसा * आँटे पनी सक्तिनँ ।
चिन्ता बढ्न गई रहन्छु म सदा * दुःखी त्यसै कारण ॥
साह्रै वृद्ध भएँ म भोग अब के * गर्नैछु बाँकी कति ।
व्यर्थै ठान्छु विरोध गर्नु सुतकै * हो राज्य यो सम्पति ॥२१
मान्न बालक छैन जान्दछ सबै * राम्रो नराम्रो अब ।
मान्दैनन् हितका कुरा अब भने * मर्छन् सबै कौरव ॥
ठूलो कुन् कुललाइ लोकहरूले * वा वेदले भन्छदन् ।
कस्तालाइ घृणा गरेर जनले * पापीमहाँ गन्दछन् ॥२२॥
हे भाई ! कुलको बताउ तिमिले * राम्रो गरी लक्षण ।
इच्छा बढ्न गयो म सुन्दछ यही * सन्तोष मानी कन ॥
यस्तो श्री धृतराष्ट्रको विदुरले * इच्छा बुझेथे जब ।
जानेको जति वंश लक्षणहरू * ती भन्न लागे सब ॥२३॥
राजन् चल्दछ होम-दान, तप औ * यज्ञादि जुन् वंशमा ।
ज्ञानी धार्मिक औ जितेन्द्रियहरू * छन् धेर जुन् अंशमा ॥

जस्ले गर्छ विवाह वेदहरुको * आचार मानी कन ।
राजन् ! जान्नुहवस् कुलीन जनका* हुन् सात यी लक्षण ॥२४
छैनन् जुन् कुलमा खराब र झुटो * बोल्ने कुनै मानिस ।
अर्काको धन खोस्न जुन् कुल कहीं * गर्दैन दुःसाहस ॥
श्रद्धापूर्वक धर्ममा रत हुनन् * जुन् वंशका बान्धव ।
त्यस्को उन्नति हुन्छ सोहि कुल नै* हो श्रेष्ठ भन्छन् सब ॥२५
गर्छन् आदर वृद्धको, अतिथिको * जुन् वंशमा भूपति ।
छन् जस्का पतिभक्तिमा रत हुने* नारी सुशीला सती ॥
शिक्षा बालक, बालिकाकन दिई * जुन् वंशमा पाल्दछन् ।
सोही वंश उदार श्रेष्ठ सबले * संसारमा मान्दछन् ॥२६॥
गर्दैनन् तप-दान-धर्म, गुणको * जुन् वंशमा आदर ।
हिंसा गर्न भनेर जुन् कुलमहाँ * हुन्छन् सबै तत्पर ॥
अर्काको धन, दार खोस्न झगड़ा * जुन् वंशमा गर्दछन् ।
त्यै नीचो कुल हो, मरी नरकमा * पापी तिनै पर्दछन् ॥२७॥
ठुलो राज्य जमीन, ग्राम अथवा * संपत्ति होस् तापनि ।
जस्को चाल कुचाल देख्तछ भने * को भन्छ ठूलो भनी ॥
जस्को छैन कुचाल संपति बरू * थोरै भए तापनि ।
संतोषी र उदारको कुल सदा * मानिन्छ ठूलो भनी॥२८
सम्पत्ति नभए पनी घरमहाँ * संतोष मानी कन ।
राम्रो आसनमा बसालि अतिथी * -लाई दिई भोजन ॥
गर्छन् आदर प्रेमपूर्वक मिठो * बोलेर जो सज्जन ।
ती सक्छन् सबलाइ राख्न वशमा* राजी गराईकन ॥२९॥
जस्को हुन्छ कुचाल यो पृथिविको* राजा भए तापनि ।
त्यो होला असमर्थ मानिसहरू * आफ्ना गराऊँ भनी ॥

त्यस्तै पाण्डवको लिई हक सबै * पापिष्ट दुर्योधन ।
गर्दैछन् जसरी कुचाल त्यसरी * गर्नेछ कुन् सज्जन ॥३०॥
राम्रा मित्रहरू सहाय नभई * क्यै कामना सिद्धिको ।
आशा गर्नु वृथा छ शक्ति सबले * भन्छन् त्यही श्रेष्ठ हो ॥
त्यस्तै पाण्डव बन्धु हुन् हजुरका * तिन्को विरोधी बनी ।
हाँस्नन् शत्रु जती सबै सफलता * मिल्दैन कैल्है पनि ॥३१॥
हुन्छन् वृक्षहरू बली नजिकमै * प्रत्येकको आडले ।
हे राजेन्द्र ! उखेलिंदैन सहसा * चर्कों ठुलो वायुले ॥
त्यस्तै पाण्डुकुमारका सँग मिली * ऐल्है वसे कौरव ।
सक्तैनन् यिनिलाइ जित्न सहसा * द्यौता तथा दानव॥३२॥
आशा सम्पतिको गरेर अथवा * मानी कसैको डर ।
जस्ले गर्दछ मित्रता विपतिमा * मानिन्न तिन्को भर ॥
मैत्री गर्छ सदैव शुद्ध मनले * जो शान्तिका खातिर ।
गर्छन् मित्र भनेर सज्जनहरू * त्यै व्यक्तिको आदर ॥३३॥
क्रोधी, नास्तिक, भीरु, लम्पट तथा * पापी, कृतघ्नीसित ।
मैत्री गर्नु हुँदैन दुष्ट जनले * गर्दैन कैल्है हित ॥
गर्नोस् प्रेम सहर्ष पाण्डुसुतको * जो भाग हो सो दिई ।
गर्नन् आदर ती सदा हजुरको * अत्यन्त सानू भई ॥३४॥
बोल्ले श्री धृतराष्ट्र, ती विदुरले * शिक्षा दिएको सुनी ।
हे भाई, तिमिले भने जति कुरा * हुन् सत्य ती तापनि ॥
त्यो दुर्योधनको कुरा म सहसा * सक्तीनँ काटी दिन ।
माया-मोह हटाउने यदि भए * युक्ती मलाई भन ॥३५॥
जो-जो गर्छु विचार भाइ, मनमा * कल्याण होला भनी ।
बढ्दै जान्छ अशान्ति झन् मनमहाँ * सन्ताप दाता बनी ॥

मर्छन् मानिस लोकमा थरिथरी * वेला नपुग्दै किन ?
ठान्दैछु पुरुषार्थ व्यर्थ जनको * मैले त्यसै कारण ॥३६
माया मोह र दुःख-शोक भवका * छन् जो कड़ा बन्धन ।
तिन्को नाश हुने उपाय छ भने * भाई, मलाई भन ॥
यस्तो श्री धृतराष्ट्रको विदुरले * आज्ञा सुनेथे जब ।
लागे भन्न बुझाइ बात हितको * जाने सुनेको सब ॥३७॥
छोरालाइ गरेर स्नेह घरमा * मानीसले पाल्दछन् ।
सोही पुत्र मर्‍यो भने सब रुँदै * बाहीर ती फाल्दछन् ॥
पोल्छन् काठ समान बन्धुहरूले * राखी चितामा जब ।
त्यस्को हुन्छ शरीर भस्म, अरुले * नै भोग्दछन् वैभव ॥३८॥
जान्छन् पुण्य र पाप मात्र सँगमा * ती व्यक्तिको भूपति !
भोग्नूपर्दछ कर्म त्यै पुरुषले * आफ्नू गरेको जति ॥
सोही कारणले लगाउनु सदा * सत्कर्ममा नै मन ।
तोड़ी दिन्छ सुकर्मले बखतमा * मोहादिको बन्धन ॥३९॥
मैले ज्ञान बुझाइ भन्न श्रुतिको * बाधा हुनाले गरी ।
सुन्नूहोस् उपदेश ब्राह्मण गुणी * डाकी सबै राम्ररी ॥
ज्ञानी श्रेष्ठ सनत्सुजात ऋषि छन् * सत्पुत्र ब्रह्माजिका ।
दिन्छन् ती उपदेश योग्य रितले * ज्ञाता हुँदा वेदका ॥४०॥
यस्तो बात सुनेर श्री विदुरको * झन् चाख मानीकन ।
सोधे श्री धृतराष्ट्र ती ऋषिजिको * होला कहाँ दर्शन ?
जे सक्छौ उपदेश देउ तिमी नै * भाई ! मलाई यहाँ ।
जाऊँ खोज्न म रातका बिचमहाँ * ती विप्रलाई कहाँ ? ॥४१॥
यस्तो श्री धृतराष्ट्रको विदुरले * इच्छा बुझी राम्ररी ।
थाले झट्ट सनत्सुजात गुरुको * आराधना त्यै घरी ॥

तिन्को प्रेम बुझी ऋषीश्वर त्यहीं * आई दिए दर्शन ।
पाद्यार्घादि गरी भने विदुरले * पाऊ समाईकन ॥४२॥
शंका श्री धृतराष्ट्रजीकन गुरो ! * केही कुरामा भयो ।
त्यस्को नाश गरी दिए हजुरले * अज्ञान जाने थियो ॥
मैले ज्ञान बुझाइ भन्न नहुने * बाधा हुनाले गरी ।
ठूलो कष्ट दिएँ हजूरकन लौ * डाली यहाँ यो घरी ॥४३
काम-क्रोध र लाभ-हानि, प्रिय औ* छन् वस्तु जो अप्रिय ।
भोक-प्यास र मर्नु-जन्मनु तथा * आलस्य, चिन्ता, जय ॥
गिर्नू उन्नतिको पुगी शिखरमा * इत्यादि केही पनि ।
बाधा भूपतिलाइ गर्न नसकुन् *शिक्षा दिनोस् यै मुनि ॥४४
यस्तो विन्ति गरी बसे विदुरजी * त्यै ठाउँमा क्यै पर ।
सोधे श्री धृतराष्ट्रले ति ऋषिको * गर्दै ठूलो आदर ॥
मैले सुन्दछु मृत्यु छैन जनको * संसारमा हे मुनि !
माया मोह महाँ डुबेर दुनियाँ * देख्छु मरेको पनि ॥४५॥
सोही मृत्यु गरौं निवारण भनी * द्योता तथा दानव ।
गर्छन् पालन ब्रह्मचर्य व्रतको * साना र ठूला सब ॥
यस्मा के छ विचार लौ हजुरको * भन्नोस् बुझाईकन ।
थाले भन्न सनत्सुजात ऋषिले * तिन्को बुझाई मन ॥४६॥
हे राजन् ! ति दुवै कुरा हजुरका * हुन् सत्य नै तापनि ।
मैले ठान्छु प्रमाद व्यक्तिहरूको * हो प्राणहर्ता भनी ॥
गर्दा त्याग प्रमादको अमरले * पर्दैन मर्नू कबै ।
मर्छन् दानव त्यै प्रमाद बिचमा * चुर्लुम्म डुब्दा सबै ॥४७॥
हो यो निश्चय व्याघ्र झैं मरणले* गर्दैन लौ भक्षण ।
त्यस्को रूप कुनै पनी नयनले * देखिन्न त्यै कारण ॥

काम, क्रोध, प्रमाद, लोभहरूमा * राम्रो गरी गाड़िदा ।
जान्दैनन् भगवानलाइ जनले * हुन्छन् दुखी सर्वदा ॥४८॥
जस्ले चिन्दछ ब्रह्मलाइ जन त्यो * संसार पारी भयो ।
जो गर्दैन प्रयत्न मुक्तितिर त्यो * चौरासिमा गाड़ियो ॥
जस्ले रोक्दछ चित्तवृत्ति, मनको * आशक्ति त्यागी कन ।
गर्ला त्यो नडराइ मृत्यु पथको * सानन्द आलिङ्गन ॥४९॥
शुद्ध ब्रह्मस्वरूप उज्वल छ जो * देदीप्य ज्योतिर्मय ।
कीर्ति श्रेष्ठ छ सूर्य झैं जगतमा * मानिन्न जस्को क्षय ॥
त्यस्ता श्री भगवानका चरणमा * आफ्नू लगाई मन ।
साक्षात्कार गरी परंपद महाँ * पुग्छन् ति योगीजन ॥५०
ढाकेको छ दिशा समुद्र पृथिवी * जुन् ब्रह्मको तेजले ।
देखिन्छन् रवि-चन्द्र जुन् पुरुषको * आफ्नो ठुलो शक्तिले ॥
आफू भिन्न रहेर लोकहरूको * जो गर्छ संचालन ।
साक्षातकार गरी तिनै पुरुषको * तर्छन् सुयोगी जन ॥५१
जस्को गर्न सकिन्न तौल, तुलना * आँटे पनी भूपति !
जसले निश्चय बुद्धिले र मनले * चिन्छन् सकेको जति ॥
छालाका दुइ नेत्रले नरपते ! * देखिन्न जुन् चिद्घन ।
तिनूको ध्यान गरी सदा हृदयले * हुन्छन् सुखी सज्जन॥५२
जन्मन्छन् सब यी चराचरहरू * जस्का कृपाले गरी ।
चेष्टा ती सब गर्दछन् जगतमा * क्यै काल नाना थरी ॥
हुन्छन् लीन मरेर क्यै दिनपछी * ब्रह्मज्ञ जुन् ब्रह्ममा ।
साक्षातकार गरी तिनै पुरुषको * बस्छन् गुणी ध्यानमा ॥५३
जस्तै व्याप्त छ भित्र बाहिर सबै * हे भूप ! आकाशले ।
ढाकेको छ सबै त्यही किसिमले * आत्मा सधैं ब्रह्मले ॥

भुल्दा इन्द्रियको झुटो सुखमहाँ * चिन्दैन जो ईश्वर ।
मर्नू जन्मनुरूप कष्ट भवको * भोग्ने त्यही हो नर ॥५४॥
जस्ले चिन्दछ ब्रह्मलाइ मनले * गर्दै रही चिन्तन ।
सोही पुग्छ मरी परमपदमहाँ * तोड़ी सबै बन्धन ॥
जस्ले गर्दछ ब्रह्मचर्य व्रतको * आनन्दले पालन ।
आत्मालाइ चिन्हेर ब्रह्मपदको * गर्नेछ त्यो दर्शन ॥५५॥
जस्ले इन्द्रियका सबै सुखहरू * झूटो भनी ठान्दछन् ।
तिन्ले ईश्वरलाई योगबलले * हे भूपति ! चिन्दछन् ॥
फेर्छन वस्त्र नवीन, जीर्ण तनको * त्यागेर जस्तो गरी ।
त्यस्तै फेर्दछ जीवले शरिर यो * वेला पुगेका घरी ॥५६॥
अज्ञानी जन ठान्दछन् मरण हो * भन्ने त्यही जीवको ।
सोही कारण भोग्दछन् दुखहरू * दुर्बुद्धिले लोकको ।
आफ्नू बान्धव वा अरु जन कहीं * कोही मरे तापनि ।
ज्ञानी जान्दछ नित्यरूप कहिल्यै * मर्दैन आत्मा भनी ॥५७
राजन् ! मुख्य छ ब्रह्मचर्य व्रत नै * गर्नू सदा पालन ।
त्यस्ले देवहरू मिली अमरता * बस्छन् सुखी भैकन ॥
मर्छन् दानव ब्रह्मचर्य व्रत नै * त्याग्दा दुखी भैकन ।
त्यस्को गर्न सकिन्न योग्य रितले* आँटे पनी वर्णन ॥५८॥
आर्काको उपकारमा मन दिनू * गर्नू प्रजा पालन ।
गर्नू आदर प्रेमले अतिथिको * श्रद्धा बढ़ाई कन ॥
इच्छा पूर्ण हुने गरी बखतमा * बाँड्नू खुशीले धन ।
यस्ले सिद्ध हुनेछ कार्य, नृपका * हुन् श्रेष्ठ यी लक्षण॥५९॥
ब्रह्मज्ञान हुने र धर्म-पथको * शिक्षा दिई राम्ररी ।
अन्तर्धान भई ऋषीश्वर भए * मागी बिदा त्यै घरी ॥

त्यो रात्री नृपलाइ नींद निशिमा * लाग्दै नलागी कन।
प्रातःकाल भई उदाउनु भयो * श्री सूर्यनारायण ॥६०॥

सञ्जयले पाण्डवहरूको समाचार सुनाएपछि कौरवको विवाद :—

भोलीपल्ट सभा भएपछि सबै * जम्मा भए कौरव।
ल्याएको समचार सञ्जय पुगी * बिन्ती चढाए सब॥
हे राजेन्द्र! समस्त कौरवहरू * जम्मा भएका घरी।
भन्नूभो जति बात धर्मसुतले * भन्छू म वर्णन् गरी॥६१॥
राजा शान्तनुका कुमारहरूमा * श्री भीष्म जेठा भए।
कान्छा भाइ दुवै जनाकन स्वयं * साम्राज्य तिन्ले दिए॥
दोटै भाइ मरेपछी ति दुइका * छोराहरू जो थिए।
तिन्मा पाण्डुजिलाइ लायक बुझी * साम्राज्य यो सुम्पिए॥६२
सोही भीष्म छँदै कचिङ्गल झिकी * ऐह्ले विना कारण।
मेरो राज्य भनी घमण्ड यसरी * गर्छन् वृथामा किन॥
यो साम्राज्यमहाँ छुटचो हक अघी * तिन्को पिताकै जब।
बाबूकै हक सिद्धिएपछी, अनी * यिन्को रहन्थ्यो कब॥६३
हाम्रो राज्यमहाँ दया गरि ठुलो * आधा दिंदा भीष्मले।
बन्छन् मालिक राज्यका कुरुहरू * मेरो भनी द्वेषले॥
आधा राज्य स्वयं पितामहजिले * सुम्पी दिए तापनि।
आधा राज्य दिउन् प्रसन्न मनले * हामीहरूको तिनी॥६४
यस्ले मेल रहन्छ हामिहरूको * पैह्ले भएकै सरी।
ठूलो नाश हुनेछ नत्र, हकको * तिम्ती लड़ाई परी॥
हाम्रो भागसमेत् छलेर कुरुले * आफ्नू तुल्याई लिनू।
हामीले निज-राज्य क्षत्रिय भई * के हेतु छाड़ीदिनू॥६५॥

हामीलाइ अनीतिपूर्वक अघी * जस्तो बिइज्जत् गरे ।
जूवा खेल्न भनेर डाकि छलले * सम्पत्ति हाम्रो हरे ॥
जान्नूहुन्छ सबै जना गरूँ कति * त्यो बातको वर्णन ।
त्यस्को न्याय गरुन् उपस्थित त्यहाँ * होलान् जति सज्जन ॥६६
सामुन्ने धृतराष्ट्र, भीष्म दुइ छन् * मालीक ज्यू दै जब ।
त्यो दुर्योधनले म गर्दछु यसै * नै भन्न सक्ला कब ?
मान्ने ती दुइले दुवै तरफको * कल्याण सोचीकन ।
जे गर्दा हित हुन्छ त्यै गरिदिउन् * चाँड़ो लगाई मन ॥६७
यो संवाद समस्त सञ्जयजिले * पैह्ले गरी वर्णन ।
माद्रीका दुइ पुत्र, अर्जुन तथा * श्री भीमको गर्जन ॥
ज्ञानी सञ्जयले पराक्रम सहित् * सारा सुनाए जब ।
आज्ञा गर्नुभयो पितामहजिले * नीती बुझाई सब ॥६८॥
जो सम्चार भने यि सञ्जयजिले * ती पाण्डुका पुत्रको ।
जानून् कौरवका सभासद सबै * सारा कुरा सत्य हो ॥
सक्थे पाण्डवले लड़ेर अघि नै * यो राज्य खोसी लिन ।
काटे जङ्गलका सबै दुखहरू * सम्झी प्रतिज्ञाकन ॥६९॥
आफ्नू संझि कबोललाई कुरुले * पैह्ले गरेको अब ।
फिर्ता पाण्डु-कुमारको गरिदिउन् * जो भाग हो त्यो सब ॥
श्री दुर्योधनले प्रसन्न मनले * यो राज दिन्नन् भने ।
गर्छन् पाण्डव युद्ध, कौरवहरु * छन् व्यर्थमा मारिने ॥७०॥
जित्ने पाण्डवलाइ वीर रणमा * क्वै छैन हामीतिर ।
तिन्ले गर्नु लडाइँ योग्य पनि हो * साम्राज्यका खातिर ॥
गर्नू कौरवले लड़ाइँ अनुचित् * ठान्छु अनीती पनि ।
जिद्दी त्याग गरुन् सुयोधनजिले * कल्याण होला अनि ॥७१

यस्तो बात त्यहाँ पितामहजिले * आज्ञा भएको सुनी ।
बोले कर्ण रिसाइ खूब मनमा * हेलाँ गरे यो भनी ॥
गर्नूहुन्छ सदा अनादर बृथा * हे भीष्म ! मेरो किन ?
मैले के अपराध वीर कुरुको * कैह्ले गरें लौ भन ॥७२॥
कस्तै श्रेष्ठ भए पनि यि कुरुका * हुन् शत्रु ती पाण्डव ।
तिन्को भाग दिएर मेल गरि के * कल्याण होला अब ? ॥
आफ्ना बान्धव हुन् तथापि खुशिले* साम्राज्य सुम्पी दिनू ।
श्री दुर्योधनले स्वयं अघिसरी * हो काल डाकी लिनू ॥७३
एक्लै युद्ध गरेर पाण्डवहरू * -लाई म मार्छु भनी ।
आँटेकै छु मलाइ मद्दत दिने * चाहिन्न कोही पनि ॥
श्री दुर्योधनले बृथा मनमहाँ * पर्दैन चिन्ता लिन ।
बारंबार मलाइ भीष्म यसरी *होच्याइ भन्छन् किन ॥७४
राधाका सुतको कुरा सुनिसकी * श्री द्रोण आचार्यले ।
शेखी तोड्न भनेर क्रोधित भई * बोल्दा भए रोषले ॥
बोल्छौ व्यर्थ बढी सभाबिच तिमी * हे कर्ण ! धेरै किन ।
एक्लै पूर्ण गऱ्यौ कहाँ कति कुरा * श्रीपार्थ भैं लौ भन !॥७५
यी दुर्योधनलाइ चित्ररथले * बाँधी लछार्दै थिए ।
भाग्यौ प्राण बचाइ अर्जुन गई * मुक्ती दिलाई दिए ॥
पैह्ले द्रौपदिको स्वयंवर हुँदा * लड्छु भनेका थियौ ।
पाई चोट ठुलो त्यहाँ पनि तिमी * भागेर बाँची गयौ ॥७६॥
तिम्रै सम्मतिले विराट नृपको * गाई हरेका घरी ।
एक्लै अर्जुनले जिते कुरुहरू * -लाई लड़ाईं गरी ॥
भाग्यौ प्राण लिएर लड्न नसकी * भाई मराई कन ।
भन्छौ पाण्डवलाइ मार्दछु तिमी * त्यागेर लज्जा किन ?७७

जे जे काम गरे खराब कुरुले * तिम्रै लिई सम्मति ।
जाहेरै छ सबै सभासदहरू * -लाई बताऊँ कति ?
श्री दुर्योधनले विचार नगरी * गर्छन् लड़ाइँ भने ।
होला हार अवश्य बान्धव सबै * छन् व्यर्थमा मरिने ॥७८
द्रोणाचार्यजिको कुरा सुनिसकी * देखी नराम्रो स्थिति ।
राधाका सुतलाइ श्री विदुरले * आफ्नू दिए सम्मति ॥
एक्लैले लड मर्नको मन भए * हे कर्ण ! संग्राममा ।
सारा कौरव वीर मार्न किन यो * खोज्छौ निहुँ व्यर्थमा ॥७९
पौलोमादि अनेक दानव जिते * जस्ले लड़ाइँ गरी ।
पोले खाण्डवलाइ देवगणको * सम्पूर्ण शेखी हरि ॥
त्यस्ता अर्जुनका लड़ेर सँगमा * कल्याण होला भनी ।
शेखी गर्नु वृथा छ, आश मनको* पुग्दैन कैल्है पनि ॥८०॥
शिक्षा यैं रितको दिए विदुरले * श्री कर्णलाई जब ।
सारा सज्जनले समर्थन गरे * हो योग्य भन्दै सब ॥
संध्याकाल भयो विवाद कुरुको * सारा अपूरो रह्यो ।
पालैं साथ उठी सबै सुजनको * घर्मा सवारी भयो ॥८१
पाल्नूभो धृतराष्ट्रजी महलमा * केही नबोली कन ।
श्री दुर्योधनलाइ डाकि निशिमै * भन्छन् दुखाई मन ॥
बाबू ! पाण्डवको सबै हक तथा * देऊ फिराई धन ।
तिन्का साथ गरी लड़ाइँ म भलो * हाम्रो हुने देख्दिनँ॥८२॥
यो शिक्षा, हितको कुरा अरु सुने * आफ्ना पिताको जब ।
श्री दुर्योधनले भने—नरपते ! * चिन्ता छ केको अब ॥
योद्धा कर्ण, विकर्ण, द्रोण, शकुनी* छन् भीष्म हाम्रातिर ।
लड्छन् पाण्डवले भनेर मनमा * के हेतु मान्ने डर ? ॥८३

छोराको धृतराष्ट्रले जब सुने * त्यो मूर्ख झैं उत्तर ।
लागे भन्न बुझाइ फेरि अघि झैं * क्यै शान्तिका खातिर ॥
मान्दैछौ जति वीरको समरमा * साहाय गर्ने भर ।
गर्छन् बात मिलापको, अघिसरी * को लड्न सक्नेछर ?८४

श्री दुर्योधन कालका वश परी * शिक्षा पिताको सुनी ।
भन्छन् मद्दत हे पिता ! म अरुको* मान्दीनँ कैह्लै पनि ॥
भीष्म, द्रोण तथा अरू पनि सबै * योद्धाहरू छन् जति ।
इच्छा छैन भने लड़ाइँ नगरुन् * शंका नमानी रती ॥८५

राधाका सुत कर्णका सँग गई * एक्लै लड़ाइँ गरी ।
मार्छु पाण्डव वीरलाइ सहजै * संपूर्ण शेखी हरी ॥
भूमी पाण्डवलाइ दिन्नँ खुशिले * सीयो गड़ाए जति ।
तिन्का साथ मिलेर बस्न म कवै * सक्तीनँ हे भूपति ! ॥८६॥

मार्छन् पाण्डवले मलाइ कि भने * तिन्लाइ मार्छु भनी ।
त्याहाँबाट हिंड़े सुयोधन उठी * क्रोधित् र दुःखी बनी ॥
होला मेल भनेर आफ्नु मनमा * जो भूपतीको थियो ।
छोराको सुनि बात क्षीण भइ त्यो* सारा हराई गयो ॥८७॥

श्रीकृष्ण-दूतः—

डाकी बन्धु समस्त धर्मसुतले * ठूलो तयारी गरी ।
राखी श्री हरिलाई सादर गरे * यौटा सभा त्यो घरी ॥
मारी बान्धवलाइ राज्य कसरी * मैले लिने हे हरि !
बाँच्ने हो कसरी विपत्ति खनियो * सार्है नराम्रो गरी ॥८८

गाऊँ पाँच मलाई बस्न कुरुले * आजै खुशीले दिए ।
मेरा भाइहरू मिलेर त्यहिं नै * सानन्द बस्ने थिए ॥

दिन्नन् ग्राम मलाई बस्न कुरुले * राजी खुशीले भने ।
बाटो युद्धसिवाय देख्दिनँ अरू * आजीविका पाइने ॥८९॥
मछंन् युद्ध भयो भने नजिकका * आफ्ना सबै बान्धव ।
केही युक्ति भए बताउनुहवस् * तत्काल हे माधव ! ॥
दुःखी भैकन श्री युधिष्ठिरजिले * बिन्ती गरेको सुनी ।
आज्ञा भो हरिले मिलाउन त्यहाँ * जान्छु म आफैं पनि ॥९०
गर्छु यत्न मिलापको गरि कुरा * मैले सकेको जति ।
माने बात भने कुनै तरहको * होवैन तिन्को खति ॥
मेरो अर्ति सबै सुयोधन अघी * मान्थे भनेको जति ।
मानेनन् अहिले कुरा यदि भने * होला ठुलो दुर्गति ॥९१॥
जाने दूत भएर निश्चय भयो * श्री कृष्णजीको जब ।
बोले भीम असाध्य दुःख मनमा * मानेर हे माधव ! ॥
हाम्रो मेल गराउनाकन त्यहाँ * जानोस् खुशीले तर ।
गर्दैनन् कुरु-वीरले हजुरको * वार्ता सुनी आदर ॥९२॥
गाऊँ पाँच दिलाइ मेल प्रभुले * हाम्रो गराई दिए ।
लिन्नौं वैभव राज्य, बान्धवहरू * सम्पूर्ण बाँच्ने थिए ॥
यस्तो साहस-हीन बात हरिले * सुन्नुभथ्यो जब ।
तिन्को साहस वृद्धि गर्न अघि भैं * आज्ञा भयो यो तब ॥९३
खोज्छौ मिल्न दबेर हीनसरि भैं * हे भीम योद्धा ! किन ?
लाग्यो की डर क्यै सुनी समरको * वार्ता मलाई भन ।
जस्ले मार्न भनी तयार विषका * लड्डु खुवाई कन ।
आँटेथ्यो सबलाइ जुन् पुरुषले * पोलेर मारी दिन ॥९४॥
जस्ले द्यूतमहाँ छली हक लियो * हे वीर ! तिम्रो धन ।
जस्ले वस्त्र धरी बिइज्जत गऱ्यो * श्री द्रौपदीजी कन ॥

त्यो दुर्योधनलाइ माफ कसरी * सक्छौ र दिन्छौ भन।
बिर्सेछौ बुझियो गरे जति सबै * त्यसलाइ मार्ने प्रण ॥९५
यस्तो श्री हरिको कुरा सुनी भए * श्री भीम उत्तेजित।
गाना नेत्र गराइ क्रोधित हुँदै * बोले मुरारीसित ॥
मेरो शक्ति तथा पराक्रम सबै * जानेर राम्रोसित।
बिर्सेछौ प्रण' त्यो भनेर कसरी * आज्ञा भयो अच्युत ॥९६
गर्नू बान्धवको विनाश रणमा * हो पाप ठूलो भनी।
इच्छा राखि मिलापको गरिदिएँ * प्रस्ताव मैले पनि ॥
आफैं गर्नु बढाइँ आफ्नु मुखले * हो मूर्खता हे हरि!
भन्नूभो अहिले मलाइ प्रभुले * अत्यन्त बिझ्ने गरी ॥९७
सोही कारणले म भन्दछु त्यहाँ * छन् शत्रु मेरा जति।
एक्लै मार्न म सक्तछु समरमा * बाँकी नराखी रती ॥
जानेको छ मलाइ जुन् पुरुषले * छन् भीम यस्ता भनी।
त्यसले 'कायर भीम हुन्' हजुर झैं* भन्दैन कैल्हे पनि ॥९८॥
भीष्म, द्रोण र कर्ण, दुष्ट शकुनी * छन् जो अरू कौरव।
सबलाइ म मार्न सक्छु रणमा * एक्लै डटी माधव!
ब्रह्मा, शम्भु,फणीन्द्र, इन्द्र, यमले* मद्दत दिए तापनि ॥
पक्का भन्दछु दुष्ट कौरवहरू * सम्पूर्ण मर्छन् भनी ॥९९॥
देख्नूहुन्छ हजूरले समरमा * मेरो पराक्रम जब।
फर्सां गर्नु त्यहाँ स्वयं हजुरले * मेरो प्रशंसा तब ॥
गर्थ्यो केवल ख्याल बन्धुहरूको * दुष्कर्मको यो घरी।
मिल्ने आपुसमा कुराहरु गरें * मैले यहाँ हे हरि ॥२००
सक्नू हुन्छ भने दुवै तरफको * कल्याणका खातिर।
हाम्रो मेल गराउनोस् हजुरले * आफैं भई तत्पर ॥

सुन्नुभो जब यो यथोचित कुरा * श्री भीमको कृष्णले ।
आज्ञा गर्नुभयो प्रसन्न म भएँ * यो श्रेष्ठ उत्साहले ॥१॥
तिम्रो साहस वृद्धि गर्न अघि जो * मैले सुशिक्षा दिएँ ।
त्यसको पाइ सुयोग्य उत्तरहरू * अत्यन्त खुशी भएँ ॥
दैवाधीन भएर कर्म गर्ने * मानिन्छ त्यो कायर ।
तिम्रो नै सब मान्दछन् समरमा * हे भीम ! ठूलो भर ॥२॥
गर्नू कर्म भनी सहर्ष हरिले * शिक्षा दिएको सुनी ।
लागे भन्न झुकी विनम्र स्वरमा * श्री पार्थजीले पनि ॥
हे दामोदर ! श्री युधिष्ठिरजिले * आज्ञा भयो जे जति ।
मैले गर्छु कुरा समर्थन त्यही * आनन्द मानी अति ॥३॥
मान्नेछैन हजूरको सुनि कुरा * कुन् व्यक्ति ब्रह्माण्डमा ।
कस्ले गर्छ विरोध भाइहरूको * कल्याणको बातमा ॥
हाम्रो मेल गराइबक्सनुहवस् * चाँडै सकेको जति ।
बस्छौं दास भई सदा हजुरकै * देख्दीनँ अर्को गति ॥४॥
तिन्को चित्त बुझाउँदै दिनुभयो * श्री कृष्णले उत्तर ।
बोले त्यै बिचमा उठी नकुलजी * हेर्दै मुरारी तिर ॥
मान्दैनन् कहिल्यै मिलापतिरको * प्रस्ताव दुर्योधन ।
गर्नू पर्छ लडाइँ निश्चय यही * भन्दैछ मेरो मन ॥५॥
मान्दैनन् कुरुवीर क्यै गरि भने * भन्नू हजुर्ले त्यहाँ ।
साटो फेर्न तयार पाण्डवहरू * छन् युद्धभूमि महाँ ॥
हाम्रा खूब अपार सैनिकहरू * जम्मा भएका सुनी ।
हे श्रीकृष्ण ! अवश्य मेल डरले * गर्लान् कि भन्छ तिनी ॥६
बोले श्री सहदेवजी नकुलले * बिन्ती गरेको सुनी ।
हाम्रा दाजुहरू मिलापतिरको * गर्छन् कुरा के भनी ॥

सम्झन्छु सब कष्ट दुष्टहरूले * पैह्ले दिएका जति ।
गर्दा बात मिलापको म मनमा * सन्ताप मान्छु अति ॥७॥
त्यो पापी शकुनी, सुयोधन तथा * त्यो कर्ण, दुःशासन ।
यिन्को शोणितले भिजाइ पृथिवी * होला खुशी यो मन ॥
मिल्ने बात गरे पनी हजुरले * मान्दै नमानी कन ।
गर्नोस् यत्न लड़ाइँकै तरफको * हे नन्दका नन्दन ॥८॥
यस्तो श्री सहदेवको सुनि कुरा * श्री सात्यकीले भने ।
दिन्नन् कौरवले सहर्ष, हक हो * संग्रामले पाइने ॥
भन्नूभो सहदेवले जति कुरा * हामीहरूले पनि ।
गर्दैछौं खुशिले समर्थन यही * हो श्रेष्ठ बाटो भनी ॥९॥
यस्तो सात्यकिको कुरा सुनिसकी * श्री द्रौपदी सुन्दरी ।
सम्झी कौरवको अनीति मनमा * दुःखी भई बेसरी ॥
बाहू जोरी दुवै विनीत स्वरले * बिन्ती गरिन हे हरि !
मेरा यी पति चारको म कसरी * निन्दा गरूँ यो घरी ॥१०॥
जस्तो दीन बनी दिए मन स्वयं * सम्पूर्ण सुन्नुभयो ।
वार्ताले सहदेवको अलिकती * शान्ती मलाई दियो ॥
चुल्ठो पक्रि मलाइ सामु सबका * जस्ले लछार्दै लग्यो ।
'जाओ जङ्गलमा छिटै पशु' भनी * जस्ले लखेटी दियो ॥११
त्यस्तालाइ क्षमा गरेर खुशिले * मिल्ने कुरा गर्दछन् ।
स्वामीका सुनि बात नाथ ! मन यो* त्यै पीरले रुन्छ झन् ॥
पैह्ले पाण्डवलाइ दुष्ट कुरुले * सन्ताप जस्तो दिए ।
आफ्नू धर्म-कबोल संझि सब त्यो * संकष्ट खप्तै गए ॥१२॥
स्वामीको सब त्यो कबोल पनि ता* हे नाथ ! पूरा भयो ।
व्यर्थै कौरवदेखि पाण्डु-सुतले * दब्ने कुरा के रह्यो ! ॥

अत्याचार अरू ति दुष्ट कुरुको * मेरा पती नैं खपुन् ।
खप्तैनन् अरुको अनीति बलियो * मेरा यी जो पुत्र छन्॥१३
योद्धा श्री अभिमन्युका सँगमहाँ * मेरा यी दाज्यू पनि ।
सक्छन् कौरवलाइ मार्न रणमा * हुन् शत्रु मेरा भनी ॥
न्यूही मिल्न भनेर पाण्डवहरू * जान्छन् भने हे हरि !
दिन्छन् कष्ट अनेक फेरि कुरुले * अत्यन्त हेलाँ गरी ॥१४
तिन्को त्यो अपमान खप्नु त बरू* मर्नु निको ठान्दछु ।
सोही कारण नाथलाइ म रूँदै * बिन्ती यहाँ गर्दछु ॥
मेरो केश खुला छ आज तक यो * गोविन्द ! हेर्नू हवस् ।
मर्दैनन् जबसम्म कौरवहरू * बाँधिन्न जानी लिनोस्१५
पाई रक्षक नाथ झैं कति सहूँ * आपत्ति धेरै अब ।
गर्नोस् केहि प्रत्यत्न हामिहरुको * उद्धारको केशव ! ॥
देखाइन् हरिलाइ केश करले * पक्रेर आफ्नू जब ।
तिन्को चित्त बुझाउनाकन स्वयं * बोल्नूभयो माधव ॥१६॥
चिन्ता व्यर्थ नमान कष्ट मनमा * हे द्रौपदी ! सुन्दरी !
गर्नेछैनँ मिलाप पाण्डु-सुतले * दब्नू परेका घरी ॥
गर्छन् मेल भने लिए जति सबै * संपत्ति फिर्ता गरुन् ।
इच्छा छैन भने सहर्ष रणका * निम्ती अगाड़ी सरुन् १७
फिर्ता राज्य लिनेछु पाण्डु-सुतको* संपूर्ण मैले कि त ।
मर्छन् कौरव वीर घोर रणमा * हो यो कुरा निश्चित ॥
कृष्णालाइ दिएर अर्ति यसरी * तिन्को बुझाई मन ।
पाल्नूभो बनि दूत पाण्डु-सुतको * श्री नन्दका नन्दन ॥१८

कुन्ती, विदुर र दुर्योधनसित कृष्णको भेट—

पाल्नूभो जब हस्तिनापुरमहाँ * जान्छु भनी श्री हरि ।
भेटेथे पथमा मुनी र ऋषिले * आएर श्रद्धा गरी ॥
देखिन्थे हरिका सबै शुभ हुने * बाटो भरी लक्षण ।
उल्टो लक्षण हस्तिनापुरमहाँ * देखा परे त्यै क्षण ॥१९॥
भेट्नूभो पहिले पुगेर हरिले * सानन्द कुन्ती सित ।
सोधिन् सञ्च-बिसञ्च पुत्रहरुको * तिन्ले मुरारी सित ॥
मेरा ती बलवान पुत्रहरू के * गर्छन् दुखी झैं बसी ।
आफ्नू राज्य लडेर नै लिनसके * हुन्थ्यो मलाई खुशी ॥२०
पापी कौरवको सहेर रहनू * अन्याय नाना थरी ।
तिन्को त्यो पुरुषार्थलाइ म सधैं * धिक्कार भन्छु हरि ॥
कृष्णालाइ लछारि जुन् किसिमले * दुर्मत् सभामा लियो ।
खोसी राज्य र सम्पती वनमहाँ * जस्ले लघारी दियो ॥२१
त्यस्तालाइ क्षमा गरेर कसरी * मिल्ने कुरा गर्दछन् ।
पापी कौरवका रही अधिनमा * के गर्न ती सक्तछन् ॥
फिर्ला पाण्डु-कुमारका दिन भनी * आशा मलाई हुँदा ।
बाँचेकी छु हजुरलाइ मनले * सम्झी सदासर्वदा ॥२२॥
पाई रक्षक नाथलाइ दुख ती * भोगी रहेछन् किन ?
रक्षा गर्नुहवस् प्रभो ! हजुरले * राखी दयालु मन ॥
कुन्तीको सुनि बात आदर गरी * आज्ञा भयो कृष्णले ।
खप्नूपर्छ अनेक आपदहरू * मौकामहाँ श्रेष्ठले ॥२३॥
ऐले कष्ट पर्‍यो भनी हजुरले * के पुग्छ चिन्ता लिई ।
बस्नू योग्य ठहर्छ ताप मनको * सम्पूर्ण त्यागी दिई ॥

दिन्नन् राज्य फिराइ कौरवहरू * आफ्नू खुशीले भने ।
गर्छन् पाण्डवले प्रयत्न हक त्यो * संग्रामद्वारा लिने ॥२४॥
चिन्ता त्याग गरेर स्वस्थ मनले * बस्नूहवस् हे सति !
आएको छु म काम खातिर यही * गर्छ सकेको जति ॥
तिन्को चित्त बुझाउनाकन दिई * शिक्षा अनेकौं थरी ।
श्री दुर्योधनलाई भेट्दछु भनी * पाल्नूभयो श्री हरि ॥२५
देख्दै शादर कृष्णजीकन उठे * तत्काल दुर्योधन ।
वार्तालाप सकी भने विनयले * गर्नूहवस् भोजन ॥
आज्ञा भो हरिले प्रसन्न मनले * खान्थें म ऐह्ले तर ।
आएको छु भएर दूत म यहाँ * जुन कामका खातिर ॥२६
त्यस्को निर्णयको विचार नगरी * हे वीर दुर्योधन !
ऐह्ले गर्नु अयोग्य ठान्दछु यहाँ * मैले बसी भोजन ॥
भोली एक सभा गरी हजुरले * डाक्नोस् सबै सज्जन ।
सिद्धि मिल्दछ काममा अनि स्वयं * खानेछु म मागीकन ॥२७॥
बोलेनन् हरिको कुरा सुनि भए * क्यै खिन्न दुर्योधन ।
पाल्नूभो घरमा स्वयं विदुरको * श्रीकृष्ण सोही क्षण ॥
राखी आसनमा गरे विदुरले * खुशी भई स्वागत ।
खानूभो फल-मूल वर्णन गरी * अत्यन्त राम्रोसित ॥२८
पाऊमा हरिको परी विदुरले * बिन्ती गरे सादर ।
पाई दर्शन यो कृतार्थ म भएँ * हे कृष्ण ! दामोदर !
पाल्नूभो अहिले यहाँ हजुरको * दिन्छन् सुशिक्षा भनी ।
मान्दैनन् कुरुवीरले शुभ हुने * वार्ता कसैको पनि ॥२९॥
व्यर्थै पाल्नुभयो कुरा हजुरको * मान्दैन दुर्योधन ।
गर्ला की बरु क्यै अनादर भनी * आत्तिन्छ मेरो मन ॥

पापी कौरव कालका वशमहाँ * छन् यी परेका सब ।
यिन्लाई हितको बुझाउनु कुरा * ठान्छु वृथा हो अब ॥३०॥

श्रीकृष्णले विदुरको घरमा भोजन गरेको :

शङ्कायुक्त कुरा सुनी विदुरको * भन्नूभयो कृष्णले ।
हानी-लाभ मलाइ के छ कुरुको * सम्मान वा द्वेषले ॥
गर्छन् बात निहुँ झिकीकन कुनै * तिन्ले वृथामा भने ।
जो सर्छन् अघि ती मबाट सहजै * छन् युद्धमा मारिने ॥३१
बाँचुन् पाण्डवतर्फका र कुरुका * मानीस सारा भनी ।
गर्नू मेल हुने कुरा उचित हो * तत्काल मैले पनि ॥
मेरो अर्ति सुनी प्रसन्न मनले * माने दुवै पक्षले ।
मान्दैनन् कुरु वीरले यदि भने * छन् युद्धमा मारिने ॥३२

गर्दा कुरा विदुरका सँगमा बसेर ।
वेला विती भइसकेछ निकै अबेर ॥

सेवा गरे विदुरले खुशिले हरीको।
क्यै बेर खातिर भयो सुकला प्रभूको ॥३३॥

कौरव-सभामा कृष्णले सबैलाई सम्झाउनु—

प्रातः श्री धृतराष्ट्रका हुकुमले * सेना तयारी गरी।
आए डाक्न भनी सुयोधन स्वयं * आफैं अगाड़ी सरी॥
राखे सादर एक श्रेष्ठ रथमा * श्रीकृष्णलाई जब।
बाजा मंगलका बजे, जनहरू * लागे पछाड़ी सब ॥३४॥
योद्धा सात्यकि आदि वीर हरिका * साथै अरू जो थिए।
हात्तीमा, रथ, अश्वमा चढि सबै * तत्काल साथै गए॥
लावा पुष्प लिई अबीर पथमा * पानी परे झैं झरी।
जै जैकार गरे सहर्ष जनले * सम्पूर्ण बाटोभरी ॥३५॥
कौशी, झ्याल, अटालिमा थरिथरी* -का षोडशी सुन्दरी।
गर्थे दर्शन बाल-वृद्ध, शिशुले * श्रीकृष्णको त्यो घरी॥
पुग्नूभो हरि त्यो सभाबिच जसै * यो राजसी चालले।
ठूलो स्वागत झन् उठीकन गरे * सम्पूर्ण भूपालले ॥३६॥
तारा-मण्डलमा उदाइ शशिले * शोभा फिंजे झैं गरी।
शोभा सूर्य समान फैलिन गयो * पुग्दा त्यहाँ श्री हरी॥
राजा श्री धृतराष्ट्र ठिंग उभिए * त्यागेर सिंहासन।
गर्थे आदर भूपतीहरू सबै * सामु खड़ा भैकन ॥३७॥
सोधी सञ्च-बिसञ्च आदि सबको * राजी गराई मन।
बस्नूभो गइ श्रेष्ठ आसनमहाँ * श्री नन्दका नन्दन॥
मन्त्री वर्ग समेत भूपतिहरू * आनन्द मानी कन।
आफ़ाफ्ना गइ दिव्य आसनमहाँ * बस्ता भए त्यै क्षण ॥३८

योद्धा कौरवको सभा-भवनको * हेरौं तमाशा भनी।
आए नारद औ ऋषी परशुराम् * ज्ञानी तपस्वी मुनी॥
तिन्को आदरसाथ वीर कुरुले * गर्दा भए पूजन।
के भन्छन् हरिले भनी सब बसे * केही नबोलीकन॥३९॥
सोही औसरमा सुनुन् सब जना * भन्ने इरादा गरी।
भन्नूभो धृतराष्ट्रलाइ हरिले * शिक्षा दिई राम्ररी॥
राजन्! कौरवको र पाण्डु-सुतको * सारा अरूको पनि।
आए मेल गराउनाकन यहाँ * कल्याण होला भनी॥४०
शास्त्रज्ञान विशुद्ध आचरण औ * सद्धर्म कर्मादिमा।
छैनन् कौरव झैं उदार कुलका * मानीस संसारमा॥
यस्तो उत्तम वंशमा कुरुहरू * हे भूप! जन्मीकन।
गर्छन् दिन्दित काम, खोस्न हक यी * भाईहरूको किन?॥४१॥
गर्दैछन् जति काम तुच्छ धनको * इच्छा गरी कौरव।
रोक्नुहुन्न हजूरले पनि भने * संहार होला अब॥
योद्धा पाण्डवलाइ शान्त गरुँला * मैले सकेको जति।
रोक्नूपर्छ हजूरले सुतहरू * -लाई स्वयं भूपति!॥४२॥
बाटो मेल हुने दुवै तरफको * राम्रो यही एक छ।
गर्नूपर्छ प्रयत्न नै हजुरले * मौका अझै शेष छ॥
तिन्ले आपुसमा मिलीकन गरे * यो राज्य संचालन।
बस्नेछन् स्थिर रूपले, वश गरी * सम्पूर्ण राजाकन॥४३॥
द्योता, दानव, यक्ष राक्षस तथा * गन्धर्व विद्याधर।
यिनका साथ लडाइँ गर्न मनमा * मानी लिनेछन् डर॥
सोही कारण पाण्डुका तनयको * जो भाग हो सो दिई।
गर्नोस् यत्न छिटै स्वयं हजुरले * मिल्ने इरादा लिई॥४४॥

आफ्नै पुत्र समान पाण्डु-सुतको * पैह्ले गरी पालन ।
ऐह्ले भाग लिने प्रयास, सुतकै * द्वारा गरेको किन ?
तिन्को द्रोह गरेर व्यर्थ कुरुले * युद्धै गरे तापनि ।
मैले देख्दिनँ स्वार्थ सिद्ध कुरुको * होला पछी क्यै भनी ॥४५
मर्नन् पाण्डव वा स्वयं हजुरका * छोरा लड़ाइँ गरी ।
निन्दा दुष्ट भनेर लोकहरुले * गर्छन् पछी बेसरी ॥
जम्मा त्यो रणमा सबै हजुरका * होलान् स्वयं भूपति ।
तिन्को मृत्यु हुनेछ निश्चय त्यहाँ* बाँकी नराखी कति ॥४६॥
हे राजेन्द्र ! लडाइँ यो हजुरले * रोक्ने इरादा लिए ।
आफ्ना बन्धु अकालबाट नमरी * सम्पूर्ण बाँच्ने थिए ॥
यस्तो श्री धृतराष्ट्रलाइ पहिले * शिक्षा दिई कृष्णले ।
आज्ञा भो समचार पाण्डु-सुतको * सम्पूर्ण विस्तारले ॥४७॥
राजन् ! पाण्डवले विनीत स्वरमा * भन्नू भनेको जति ।
भन्छु बात सुनुन्, उपस्थित यहाँ * जो छन् सबै भूपति ॥
सेवा विन्ति गरी भने-शिशु छँदा * हाम्रो गरी पालन ।
हाम्रो भाग लिएर त्याग्न अहिले * आँट्नूभएको किन॥४८॥
बस्छौं कष्ट खपी सदा हजुरको * आशा भरोसा गरी ।
केही गर्नुभयो दया यदि भने * जाला विपत्ती टरी ॥
हाम्रो कौरवले छलेर जसरी * खोसी लिए वैभव ।
जस्तो कष्ट दिए अनादर गरी * सम्झीरहेछौं सब ॥४९॥
तानी वस्त्र गरे बिइज्जत जति * श्री द्रौपदको त्यहाँ ।
बोलेथे अघि जो कुवाच्य कुरुले * त्यो भुल्न सक्छौं कहाँ ?
वन्मा गैकन तेह्र वर्षतकका * जस्ता बितायौं दिन ।
सारा खप्नुपर्‍यो विपत्ति अधिको * संझेर आफ्नू प्रण ॥५०॥

हामीले जसरी भए पनि गऱ्यौं * पूरा प्रतिज्ञा सब।
सझन्नन् किन ती कबोल अघिको * आफ्नू स्वयं कौरव॥
हाम्रो राज्य दिलाउने हजुरको * आशा छ हे भूपति !
दिन्नन् राज भने फिराद प्रभुमै * गर्छौं सकेको जति॥५१॥
गर्नुपर्दछ न्याय भूपति भई * हो धर्म ठूलो भनी।
माग्छौं न्याय हजुरका सँगमहाँ * त्यै हेतु हामी पनी॥
आफ्ना बालक हुन् भनी हजुरले * सुम्पेर हाम्रो हक।
थामी धर्म र राज्यको, विभवको * बस्नोस् बनी मालिक॥५२
यो बिन्ती धृतराष्ट्रका हजुरमा * पैह्ले भनी कृष्णले।
आज्ञा गर्नुभयो सभासदतरफ् * हेरेर गोविन्दले॥
हे राजन्हरू हो ! तपाईहरुको * आशा भरोसा गरी।
जो सम्चार दिए ति पाण्डु-सुतले * भन्छु सबै यो घरी॥५३॥
राजाका सँगमा सभासद भई * हुन्छन् बसेका जति।
तिनको धर्म ठहर्छ न्याय-पथमा * चल्ने दिउन् सम्मति॥
माग्दा न्याय, भयो कुनै किसिमले* अन्याय कैह्ले भने।
जस्ले सम्मति दिन्छ, त्यो नरकमा* हो पापले गाडिने॥५४॥
सोही कारणले उपस्थित यहाँ * राजाहरू छन् जति।
योग्यायोग्य गरी विचार मनमा* आफ्नू दिउन् सम्मति॥
हामीलाइ दिए समस्त कुरुले * सन्ताप पैह्लु जति।
जान्नूहुन्छ सबै जना थरि-थरी * मैले बताऊ कति ? ॥५५
पैह्ले यो समचार पाण्डु-सुतको * सारा सुनाईकन।
आज्ञा गर्नुभयो स्वयं प्रभुजिले * भुन्नोस् सबै सज्जन !
गर्छन् पाण्डवले सदा दृढ भई * सद्धर्मको पालन।
सोही कारण पापतर्फ कहिल्यै * लाग्दैन तिन्को मन॥५६

तिन्को शुद्ध विचारलाइ सबले * राम्रो गरी जान्दछन् ।
जानी-जानि विरोध खातिर यहाँ * के बोल्न को सक्छन् ? ॥
जो छन् पाण्डवका र वीर कुरुका * द्रोही-हितैषी यहाँ ।
नीती धर्म विरुद्ध बोल्न सहसा * ती आँट्न सक्छन् कहाँ ॥ ५७
यस्तो गर्नु हुँदैन, धर्म यसरी * नाशिन्छ जो भन्दछन् ।
श्री दुर्योधन काम गर्न त्यहि नै * चाँडो अघी सर्दछन् ॥
जे सल्लाह ठहर्छ पक्ष दुइको * कल्याणका खातिर ।
सोही श्री धृतराष्ट्रले गरिलिनू * आफैं भई तत्पर ॥ ५८ ॥
यै सल्लाह म दिन्छु श्रेष्ठ हितको * निम्ती दुवै पक्षको ।
माने भूपतिले हुनेछ सहजै * कल्याण संसारको ॥
दोषी पाण्डवलाइ भन्न सहसा * सक्तैन कोही पनि ।
पाए मिल्न खुशी भई सँगमहाँ * आएर बस्छन् तिनी ॥ ५९
मिल्नू-लड्नु दुवै छ वीर कुरुकै * इच्छा महाँ निर्भर ।
मैले भन्नु जती सबै भनिसकें * कल्याणका खातिर ॥
यो आज्ञा हरिको सुनी नृपहरू * अत्यन्त खुशी भए ।
शिक्षा हो हितको भनी मनमनै * जाने बुझेकै थिए ॥ ६०
श्री दुर्योधनको अघिल्तिर ठुलो * उद्दण्डताले गरी ।
सामू बोल्न सकेन भूपति त्यहाँ * कोही अगाड़ी सरी ॥
शिक्षा धर्म र नीतिको बखतमा * मान्दैन दुर्योधन ।
आफ्नू मान घटाउनाकन त्यहाँ * को बोल्दथे सज्जन ॥ ६१

गालव दम्भोद्भव र ययातिको उदाहण दिई परशुराम र ऋषिहरुले कौरवलाई अर्ति दिनु—

कोही बोल्न सकेन भूपतिहरू * त्याहाँ बसेका जब ।
लामा बाहु उठाउँदै परशुराम् * बोल्नूभएथ्यो तब ॥

राजन् ! दिन्छु ठुलो उदाहरण लौ * यस्को म सुन्नोस् अब ।
यौटा भूप थिए सबै तरहले * सम्पन्न 'दम्भोद्भव' ॥६२॥
तिन्ले युद्ध गरी त्रिलोक वशमा * पारी सकेका थिए ।
आफूलाइ अजेय ठानि मनमा * अत्यन्त खूशी भए ॥
श्री नारायणको सुआश्रममहाँ * पौंचेर कोही दिन ।
आऊ युद्ध गरौं भनी नृपतिले * भन्दा बुझाईकन ॥६३॥
गर्नू हुन्न लड़ाइँ व्यर्थ जनले * आज्ञा भयो तापनि ।
मानेनन् नृपले र लड्दछु भनी * आए अगाड़ी तिनी ॥
तिन्को भाव बुझी स्वरूप लिनुभो * मानीसको विष्णुले ।
टुक्रा हातमहाँ लिएर कुशको * छाड्नूभयो वेगले ॥६४॥
राजाका सब फौजको हुन गयो * संहार त्यै शक्तिले ।
जिद्दी गर्न हुँदैन विज्ञजनको * शिक्षा महाँ व्यक्तिले ॥
श्री दम्भोद्भव भूपती पनि मरे * त्यो दम्भको कारण ।
सोही हुन नररूप अर्जुन यिनै * हुन् कृष्ण नारायण ॥६५॥
यिन्का साथ लडी हुँदैन विजयी * कोही तिनै लोकमा ।
सोही कारणले मिलुन् कुरुहरू * तिन्का गई साथमा ॥
आफ्नू निर्मल वंशको नरपते * कल्याण सोची कन ।
बस्नोस् मेल गरेर पाण्डुतको * सुम्पेर सारा धन ॥६६॥
बोलेनन् जमदग्निका सुत यती * शिक्षा सुनाई जब ।
लागे भन्न प्रताप श्रेष्ठ हरिको * श्री कण्व ज्ञानी तब ॥
कन्या श्री गुणकेशि मातलिजिकी * यौटी स्वरूपा थिइन् ।
तिनले नाग-कुमार श्री सुमुखजी * लाई खुशीले वरिन् ॥६७॥
ज्वाइँ सारथिको भनीकन दिए * श्री इन्द्रजीले वर ।
मर्दैनौ कहिल्यै तथा गरुड़को * होवैन केही डर ॥

तिन्को शुद्ध विचारलाइ सबले * राम्रो गरी जान्दछन् ।
जानी-जानि विरोध खातिर यहाँ * के बोल्न को सक्तछन् ? ॥
जो छन् पाण्डवका र वीर कुरुका * द्रोही-हितैषी यहाँ ।
नीती धर्म विरुद्ध बोल्न सहसा *ती आँट्न सक्छन् कहाँ॥५७
यस्तो गर्नु हुँदैन, धर्म यसरी * नाशिन्छ जो भन्दछन् ।
श्री दुर्योधन काम गर्न त्यहि नै * चाँडो अघी सर्दछन् ॥
जे सल्लाह ठहर्छ पक्ष दुइको * कल्याणका खातिर ।
सोही श्री धृतराष्ट्रले गरिलिनू * आफैं भई तत्पर ॥५८॥
ये सल्लाह म दिन्छु श्रेष्ठ हितको * निम्ती दुवै पक्षको ।
माने भूपतिले हुनेछ सहजै * कल्याण संसारको ॥
दोषी पाण्डवलाइ भन्न सहसा * सक्तैन कोही पनि ।
पाए मिल्न खुशी भई सँगमहाँ * आएर बस्छन् तिनी ॥५९
मिल्नू-लड्नु दुवै छ वीर कुरुकै * इच्छा महाँ निर्भर ।
मैले भन्नु जती सबै भनिसकें * कल्याणका खातिर ॥
यो आज्ञा हरिको सुनी नृपहरू * अत्यन्त खूशी भए ।
शिक्षा हो हितको भनी मनमनै * जाने बुझेकै थिए ॥६०
श्री दुर्योधनको अघिल्तिर ठुलो * उद्दण्डताले गरी ।
साम्ने बोल्न सकेन भूपति त्यहाँ * कोही अगाड़ी सरी ॥
शिक्षा धर्म र नीतिको बखतमा * मान्दैन दुर्योधन ।
आफ्नू मान घटाउनाकन त्यहाँ * को बोल्दथे सज्जन ॥६१

गालव दम्भोद्भव र ययातिको उदाहरण दिई परशुराम र ऋषिहरुले कौरवलाई अर्ति दिनु—

कोही बोल्न सकेन भूपतिहरू * त्याहाँ बसेका जब ।
लामा बाहु उठाउँदै परशुराम् * बोल्नूभएथ्यो तब ॥

राजन् ! दिन्छु ठुलो उदाहरण लौ * यस्को म सुन्नोस् अब ।
यौटा भूप थिए सबै तरहले * सम्पन्न 'दम्भोद्भव' ॥६२॥
तिन्ले युद्ध गरी त्रिलोक वशमा * पारी सकेका थिए ।
आफूलाइ अजेय ठानि मनमा * अत्यन्त खूशी भए ॥
श्री नारायणको सुआश्रममहाँ * पौंचेर कोही दिन ।
आऊ युद्ध गरौं भनी नृपतिले * भन्दा बुझाईकन ॥६३॥
गर्नू हुन्न लड़ाइँ व्यर्थ जनले * आज्ञा भयो तापनि ।
मानेनन् नृपले र लड्दछु भनी * आए अगाड़ी तिनी ॥
तिन्को भाव बुझी स्वरूप लिनुभो * मानीसको विष्णुले ।
टुक्रा हातमहाँ लिएर कुशको * छाड्नूभयो वेगले ॥६४॥
राजाका सब फौजको हुन गयो * संहार त्यै शक्तिले ।
जिद्दी गर्न हुँदैन विज्ञजनको * शिक्षा महाँ व्यक्तिले ॥
श्री दम्भोद्भव भूपती पनि मरे * त्यो दम्भको कारण ।
सोही हुन नररूप अर्जुन यिनै * हुन् कृष्ण नारायण ॥६५॥
यिन्का साथ लडी हुँदैन विजयी * कोही तिनै लोकमा ।
सोही कारणले मिलुन् कुरुहरू * तिन्का गई साथमा ॥
आफ्नू निर्मल वंशको नरपते * कल्याण सोची कन ।
बस्नोस् मेल गरेर पाण्डुतको * सुम्पेर सारा धन ॥६६॥
बोलेनन् जमदग्निका सुत यती * शिक्षा सुनाई जब ।
लागे भन्न प्रताप श्रेष्ठ हरिको * श्री कण्व ज्ञानी तब ॥
कन्या श्री गुणकेशि मातलिजिको * यौटी स्वरूपा थिइन् ।
तिन्ले नाग-कुमार श्री सुमुखजी * लाई खुशीले वरिन् ॥६७॥
ज्वाइँ सारथिको भनीकन दिए * श्री इन्द्रजीले वर ।
मर्दैनौ कहिल्यै तथा गरुड़को * होवैन केही डर ॥

खोसे भक्ष्य भनेर श्री गरुड़जी * अत्यन्त क्रोधित् भए ।
शेखी तोड्छु महेन्द्रको अब भनी * ती स्वर्गमा गैगए ॥६८॥
रक्षा गर्न भनेर स्वर्ग-पतिको * चौधै भुवन्का धनी ।
पाल्नूभो हरि स्वर्गमा ति दुइको * हेरौं तमाशा भनी ॥
देखे श्री हरिलाइ सामु तपनी * क्रोधित् हुनाले गरी ।
हेर्दै इन्द्रतरफ् भने गरुड़ले * शेखी गरी बेसरी ॥६९॥
मर्दैनौ कहिल्यै भनी सुमुखजी * -लाई दिनुभो वर ।
मेरो भोजन खोस्नलाइ हुनुभो * के हेतुले आतुर ?
मान्नू हुन्छ हजूरले मनमहाँ * गोविन्दको जुन् भर ।
तिन्लाइ पनि बोक्तछु म तिल झैं * मान्दीनँ केही डर ॥७०
शेखीयुक्त कुरा निकै गरुड़को * सुन्नूभएथ्यो जब ।
तिन्को तोड्न भनी घमण्ड सहजै* बोल्नूभयो माधव ॥
गर्दैछौ अभिमान हे गरुड़जी ! * धेरै वृथामा किन ?
सक्छौ बोक्न तिमी, स्वयं भइदिंदा * मैंले हलुंगो सुन ॥७१॥
मेरो भार उचाल्न लोकभरिमा * सक्तैन कोही पनि ।
योटा हात उचाल हुन्छ बलको * तिम्रो परीक्षा अनि ॥
येती बात भनीसकी अलि गह्रौं * पारेर बाहू कन ।
राख्नूभो जब पीठमा गरुड़को * लागे तिनी आत्तिन॥७२॥
केही बेर भई अचेतन तिनी * पल्टी रहेथे जब ।
तिन्को चेत फिराइबक्सनुभयो * श्री विष्णुजीले तब ॥
माफी त्यो अपराधको गरुड़ले * मागे मुरारी सित ।
माफी बक्सनुभो तुरुन्त हरिले * तिन्को चिताई हित ॥७३
सोही विष्णु भएर कृष्ण अहिले * पाल्नूभयो लोकमा ।
तिन्का साथ गरी विरोध विजयी* को हुन्छ संसारमा ॥

यस्तो अति दिएर मौन हुनुभो * श्री कण्व ज्ञानी जब ।
श्री दुर्योधनलाइ नारदजिले * सम्झाउनुभो तब ॥७४॥
आफ्ना बान्धव औ हितेच्छु जनले* दिन्छन् सुशिक्षा जति ।
सोही माफिकको सुआचरणले * पाइन्छ राम्रो गति ॥
भन्छु एक कथा उदाहरणका * निम्ती म दुर्योधन !
यौटा गालव नामका ऋषि थिए * अत्यन्त नै सज्जन ॥१५
विश्वामित्रजिको परिश्रम गरी * तिन्ले गरे चाकरी ।
विद्या प्राप्त भयो समस्त गुरुको * ठूलो कृपाले गरी ॥
विश्वामित्रजिले बिदा दिनु भयो * तिन्लाइ 'जाऊ' भनी ।
'के ल्याऊँ गुरुदक्षिणा अब गुरो !' * भन्दा भए ती मुनी ॥७६
तिन्को चाकरिले प्रसन्न गुरुजी * पैह्ले भएकै थिए ।
हे बाबू ! गुरुदक्षिणा मकन क्यै * चाहिन्न भन्दा भए ॥
जिद्दी गालवले गरे घरि-घरी * 'माग्नोस् गुरो क्यै' भनी !
तिन्को भाव बुझेर क्रोधित भई * मागे गुरुले पनि ॥७७॥
'ल्याऊ गालव ! श्यामकर्ण हयलौ* खोजेर आठै सय' ।
यो आज्ञा गुरुको सुनेर मनमा * तिन्लाई लाग्यो भय ॥
यौटा वृक्षमनी बसेर मनमा * गुन्दै थिए गालव ।
घोडा आठ्सय श्यामकर्ण कसरी * खोजेर ल्याऊँ अब ॥७८
कस्ले मद्दत दिन्छ पूर्ण कसरी * पारूँ म आफ्नो प्रण ।
प्राणै त्याग्नुपरे पनि त गुरुको * पर्नेछ तिनूं ऋण ॥
विद्या वा धनले, कुनै तरहको * गर्नेछ जस्ले हित ।
त्यस्को प्रत्युपकार गर्नु जनले * हो योग्य, राम्रोसित ॥७९
पूरा गर्न समर्थ हुन्न जन जो * आफै प्रतिज्ञा गरी ।
भन्छन् त्यस्कन लोकले, नरकमा* यो दुष्ट पर्ला मरी ॥

बाँच्नूचाहिं मरे निको, हुन गयो * मेरो यनी यै स्थिति ।
पूरा त्यो प्रणलाइ पार्न नसके * होला ठुलो दुर्गति ॥८०॥
चिन्ताग्रस्त भएर तर्क यसरी * गर्दै थिए गालव ।
लागे भन्न त्यहीं पुगी गरुड़ले * नीती बुझाई सब ॥
ज्ञानी गालव ! जो विपत्ति जसरी * आई परे तापनि ।
जस्तो मिल्छ प्रयत्न गर्नु जनले * कर्तव्य मेरो भनी ॥८१॥
त्यागी उद्यम औ उपाय नगरी * सन्ताप जो गर्दछन् ।
त्यस्ता दुर्जनलाइ लोकहरूले * हो क्षुद्र यो भन्दछन् ॥
मेरो काँधमहाँ प्रसन्न मनले * सन्ताप त्यागी बस ।
जाऊँ झट्ट ययाति भूपतिकहाँ * तिन्को छ ठुलो यश ॥८२
ज्ञानी, धार्मिक छन् प्रशस्त धनका * मालीक ती भूपति ।
दिन्छन् दान स्वयं सुपात्रहरूले * आएर मागे जति ॥
शिक्षा यै रितको दिए गरुडले * नीती बुझाई जब ।
तिन्कै पीठमहाँ चढीकन पुगे * राजाकहाँ गालव ॥८३॥
राजालाइ भने विपत्ति तिनिले * आफ्नू बुझाई कन ।
लागे भन्न ययाति–विप्रहरूमा * बाँडें भएको धन ॥
मेरी एक सुपुत्रि मात्र घरमा * बाँकी छ ऐह्ले मुनी !
सुम्पीदिन्छु तपाईंलाई खुशिले * छन् रूपकी ती धनी ॥८४
जो देला हय श्यामकर्ण खुशिले * तत्काल आठै सय ।
बस्ने छन् महिषी बनेर त्यहिं नै * यी 'माधवी' निर्भय ॥
कन्यालाइ लिएर गालव मुनी * पैह्ले अयोध्या गए ।
आफ्नू आपदका कुराहरू सबै * हर्यश्वलाई कहे ॥८५॥
बिन्ती गालवको सुनी नृपतिले * भन्दा भए सादर ।
त्यस्ता अश्वहरू फगत् सय दुई * छन् अश्वशाला भए ॥

राजाको सुनि बात गालव ऋषी * बोल्ले विचारी कन ।
दिन्छौ अश्व भने दुवै सय तिमी * पुत्री छ यौटी सुन ॥८६॥
तिम्रो पुत्र हुँदैन एक जबतक् * रानी बनी बस्तछिन् ।
छोरो एक भए पछी नरपते ! * त्यागेर यी हिंड्दछिन् ॥
बाँकी अश्व दिनेछ जुन् पुरुषले * त्यस्लाइ मानी पति ।
बस्नेछन् गइ माधवी पनि त्यहीं* शंका नमानी रती ॥८७॥
यस्तो गालवको कुरा सुनिसकी * हर्यश्व भूपालले ।
राखे माधविलाइ स्त्री स्वरुपमा * सत्पुत्रको आशले ॥
केही काल बितेपछी नृपतिको * श्री इन्द्र जस्तै सुत ।
जन्म्यो श्री वसुमान नामक गुणी* गर्ने सबैको हित ॥८८॥
राखी अश्व त्यहीं, लिएर सँगमा * श्री माधवी सुन्दरी ।
केही कालपछी ति गालव पुगे * विख्यात काशीपुरी ॥
इच्छा गालवको बुझे जब सबै * राजा दिवोदासले ।
छन् मेरा पनि अश्व ता सय दुई * मात्रै भने प्रेमले ॥८९॥
यौटा पुत्र निमित्त गालवजिले * सुम्पे तिनै सुन्दरी ।
राखे भूपतिले प्रसन्न मनले * तिन्लाइ माया गरी ॥
यौटा पुत्र भए 'प्रतर्दन' गुणी * ती भूपतीका पनि ।
कन्यालाइ लिएर फेरि सँगमा * डुल्दै हिंडे ती मुनि ॥९०॥
केही कालपछी 'उशीनर' कहाँ * पौंचेर कन्या दिए ।
तिन्को माधवितर्फ एक बढिया * छोरा 'शिवी' जन्मिए ॥
तीनै ठाउँ मिलाइ अश्वहरु ती * पूरा भएनन् जब ।
बाँकी अश्व म पाउँ के गरि भनी * चिंतित् थिए गालव ॥९१
लागे भन्न बुझाइ श्री गरुडले * तिन्लाइ सोही घरी ।
केही दुःख नमान हे मुनि ! तिमी * जाला विपत्ती टरी ॥

यस्ता अश्वहरू त आठ सय नै * पैदा भइका थिए ।
त्यस्माका हयमेधमा सय दुई * घोडाहरू मारिए ॥९२॥
सोही कारणले लगी छ सय यी * घोड़ा गुरूजी कन ।
देऊ माधवि सुन्दरीकन पनी * तत्काल हे सज्जन !
यौटा पुत्र भएपछी सय दुई * बाँकी रहेका हय ।
पूरा हुन्छ कबोल, जान्छ मनको * तिम्रो सबै संशय ॥९३॥
यस्तो गालवले सुने गरुडले * शिक्षा दिएको जब ।
विश्वामित्रजिलाई त्यै किसिमले * राजी गराए तब ॥
तिन्को माधवितर्फ एक सुगुणी * छोरा भए अष्टक ।
कीर्ति अष्टकको छ लोकभरिमा * विख्यात ऐले तक ॥९४॥
कन्या माधविलाइ गालवजिले * सुम्पी ययाती कन ।
आफू जंगलमा गएर हरिको * गर्दा भए चिन्तन ॥
त्यागी वैभव राज्यका सुखहरू * आफ्ना पिताको त्यहाँ ।
पौंची माधविले गरिन् तप ठुलो * श्री विष्णुको वन्महाँ॥९५
गर्ने मंगल कामना गुरुजिको * शिक्षा नमान्दा महाँ ।
व्यर्थै गालवले सहे दुखहरू * चिन्ता परी मन्महाँ ॥
त्यस्तै जिद्दि गरी सुयोधन पनी * गर्छन् लडाइँ भने ।
भोग्नन् कष्ट अनेक कौरवहरू * छन् व्यर्थमा मारिने ॥९६
ज्ञानी नारदले उदाहरण क्वै * यौटा दिई सादर ।
अर्को एक कथा सुनाउनुभयो * हेर्दै सुयोधन् तिर ।
हे दुर्योधन ! श्री ययाति नृपले * जिद्दी गरी व्यर्थमा ।
धेरै कष्टहरू खपे सुन तिमी * यो लोकमा स्वर्गमा ॥९७
आफ्नू पूर्ण गरेर जीवन मरे * राजा ययाती जब ।
गर्थे ती सुख भोग स्वर्गपुरिको * श्री इन्द्र जस्तै सब ॥

तिन्ले सज्जनको, मुनी र ऋषिको* निन्दा गरी व्यर्थमा ।
मान्ने छैन म भैं ठुलो जन अरू * कोही कुनै लोकमा ॥९८॥
तिन्को देखि घमण्ड देवगण जो * तिन्का हितैषी थिए ।
साराले नृपलाइ भेट्न नगई * तत्काल त्यागी दिए ॥
सोधे क्यै दिन भूपलाइ सहसा * को हुन् भनी इन्द्रले ।
बोल्नेनन् जन कोहि चिह्न नसकी * ती भूपको द्रोहले ९९
पुण्य क्षीण भएर स्वर्ग-पतिको * आज्ञा हुनाले गरी ।
फ्याँके भूपतिलाइ भूमि-तलमा * गिर्दा भए त्यै घरी ॥
छोरा माधविका बसीकन जहाँ * यज्ञादि गर्दै थिए ।
सोही स्थानमहाँ ययाति सहसा * आएर गिर्दा भए ॥४००
हेर्थे छक्क परेर चिह्न नसकी * ती चार भाई जब ।
सोही स्थानमहाँ उपस्थित भए * संयोगले गालव ॥
तिन्ले भूप भनी चिन्हेर अघिको * सम्झेर ठूलो गुन ।
आठौं भाग म दिन्छु आफ्नु तपको * शंका नमानीकन ॥१॥
फर्की स्वर्गमहाँ गएर अघि झैं * त्यो पुण्यको शक्तिले ।
गर्नोस् भोगहरू महेन्द्रसरिकै * हे भूप ! आनन्दले ॥
यस्तो गालवको ययाति नृपले * वार्ता सुनेथे जब ।
लागे भन्न भएर दिक्क मनको * इच्छा बुझाई सब ॥२॥
क्षत्री हूँ, द्विजको म लिन्नँ तपको * यो दान हे ब्राह्मण !
फिर्ता दिन्छु तपाईंलाइ खुशिले * राख्नोस साँची कन ॥
यस्तो गालवलाइ उत्तर दिए * ती भूपतीले जब ।
लागे भन्न सुपुत्र माधविजिका * ती चार भाई तब ॥३॥
हामी क्षत्रिय हौं सबै नरपते ! * छौं चार भाई यहाँ ।
हाम्रो पुण्य चतुर्थ भाग लिनुहोस् * खुशी भई मन्महाँ ॥

बस्नोस् स्वर्गमहाँ गएर अघि भैं * त्यै पुण्यको शक्तिले ।
यस्तो बात सुनी कुमारहरुको * भन्दा भए भूपले ॥४॥
थाप्ने दान कसोरि क्षत्रिय भई * हे बाबुहो ! लौ भन ।
लेओ पुण्य फिराई बस्तछु यहीं * दुष्कर्म भोगी कन ॥
कन्या माधविले त्यसै बखतमा * आएर बिन्ती गरिन् ।
मेरा पुत्रहरू तथा हजुरका * नाती यिनै चार हुन् ॥५॥
यिन्को पुण्य लिएर स्वर्गपुरिमा * फर्कर जानू हवस् ।
शंका त्याग गरी महेन्द्र सरिको * आनन्द भोगी लिनोस् ॥
यस्तो बात सुनी ययाति नृपती * तत्काल राजी भए ।
नातीको लिइ पुण्य स्वर्गपुरिमा * सानन्द फर्की गए ॥६॥
पुण्य क्षीण हुँदा असाध्य मनमा * दुःखी भई भूपले ।
ब्रह्मालाइ भने—विधे ! हुन गएँ * यस्तो म कुन् हेतुले ॥
भन्नूभो विधिले ययाति नृपले * बिन्ती गरेको सुनी ।
शेखी गर्न हुँदैन हे नरपते ! * सर्वज्ञ आफैं बनी ॥७॥
राजन् ! मध्यम, उच्च, नीच अथवा * जस्तो भए तापनि ।
ज्ञानी, सज्जनले अनादर कवै * गर्दैन ठूलो बनी ॥
त्यस्को ख्याल नराखि व्यर्थ तिमिले * शेखी गऱ्यौ भूपति !
त्यसले पुण्य भएर नाश सहजै * तिम्रो भयो त्यो स्थिति॥८
ब्रह्माको सुनि यो कुरा नृपतिको * शेखी र शंका गयो ।
पैह्लै झैं गरि श्री ययाति नृपको * कीर्ति ठुलो फैलियो ॥
त्यस्तै त्याग गरी घमण्ड मनको * हे वीर दुर्योधन !
फिर्ता पाण्डवको स्वयं गरिदिनू * हो योग्य सारा धन ॥९॥

दुर्योधनको गर्जना सुनी धृतराष्ट्रले बुझाउनु :—

सम्झाए यसरी सबै तरहले * ज्ञानीहरूले तर ।
के गर्थे कुरुराजले हित हुने * ती अर्तिको आदर ॥
उल्टो ती ऋषिलाइ पाण्डुसुतका * हुन् पक्षपाती भनी ।
लागे भन्न सबै सभासदहरू * लाई सुनाई तिनी ॥१०॥
ज्ञानी-सज्जन यी ऋषीश्वर यहाँ * आई रहेछन् जति ।
सेवा पाण्डवले छँदा वन महाँ * तिन्को गरेछन् अति ॥
सोही कारणले सबै ऋषिहरू * यी भाट जस्तै भई ।
गर्दैछन् गुणगान पाण्डुसुतको * शिक्षा मलाई दिई ॥११॥
जस्को वस्त्र हरेर राज्य, पशु झैं * वन्मा लघारी दियौं ।
भार्यालाइ लछारि जुन् पुरुषको * शेखी र इज्जत् लियौं ॥
जस्को शक्ति पुगेन लड्न सहसा * त्यस्तो हुँदामा पनि ।
त्यस्तालाइ भनौं म वीर कसरी * भन्छन् सबैले भनी ॥१२
जेठाकै हक हुन्छ शास्त्र-मतले * साम्राज्यमा सर्वदा ।
बाँड्ने काम थिएन तापनि दियौं * आफ्ना ति भाई हुँदा ॥
जूवामा धन-राज्य धर्म-सुतले * हारे खुशीले जब ।
'त्यो फिर्ता दिनुपर्छ' सज्जनहरू * के हेतु भन्छन् अब ॥१३॥
बाबा श्री धृतराष्ट्र जीवित छँदै * यो राज्य बाँड्ने किन ?
तिन्कै वस्तु अधीनमा सकलले * हो योग्य जानीकन ॥
दोषी ठानि पिताजिलाइ, रणको * शेखी ति गर्छन् भने ।
आशा गर्नु वृथा छ पाण्डु-सुतले * यो राज्य फिर्ता लिने ॥१४
यस्तो बात भने, सबैकन गरी * प्रत्यक्ष सम्बोधन ।
आफ्नू आसनमा गईकन बसे * तत्काल दुर्योधन ॥

छोराको सुनि यो कुरा मनमहाँ * सन्ताप मानीकन ।
लागे श्री धृतराष्ट्र भन्न सुतको * कल्याण सोचीकन ॥१५
बाबू ! अर्ति दिनूभयो हित हुने * श्री कृष्णजीले जति ।
सोही माफिक चल्नुपर्दछ अनी * बिग्रन्न हाम्रो स्थिति ॥
हाम्रो पाण्डवले बिगार कहिले * गद गरेनन् जब ।
तिन्को गर्नु विरोध हामिहरुले * ठान्छु वृथा हो अब ॥१६॥
फिर्ता राज्य दिएर सन्धि तिमिले * हे बाबू ! चाँडै गर ।
भोग्नू राज्य बसी अकण्टक, अनी* होवैन केही डर ॥
फिर्ता राज्य दिने कबोल वनमा * जाँदा गरेकै थियौ ।
ऐहले दिन्नँ भनी कचिङ्गल तिमी * के हेतुले गर्दछौ ? ॥१७॥
ज्ञानी सज्जन नारदादि ऋषिले * शिक्षा दिएको पनि ।
व्यर्थैमा तिमिले अनादर गऱ्यौ * हुन् शत्रु-पक्षी भनी ॥
माफी माग तिमी सबै सुजनको * पाऊ समाई कन ।
गर्नेछन् अपराध माफ खुशिले * सम्पूर्ण यी सज्जन ॥१८॥
जेठाकै कुल राज्य गर्दछ भन्यौ * साँचो कुरा हो तर ।
मेरो नै हक हुन्नथ्यो बुझ तिमी * यो राज्यका खातिर ॥
अन्धो छु म भनेर राज्य सबले * श्री पाण्डुलाइ दिए ।
उन्को मृत्युपछी पितामहजिले * आफैं मलाई दिए ॥१९॥
सारा भाइमहाँ युधिष्ठिर गुणी * जेठा हुनाले गरी ।
तिन्लाई युवराजको पद दिएँ * मैले अगाड़ी सरी ॥
मेरो नै हक हुन्न ता भन स्वयं * तिम्रो भयो के गरी ?
तिम्रो राज्य भनेर भन्न सहसा * को सक्तछन् यो घरी ॥२०॥
इच्छा मात्र गरे तिनै भुवनको * जो सक्छ स्वामी हुन ।
त्यस्ता नारदले तिमीकन भने * दोषी सभामा किन ? ॥

छन् जो व्यापक प्राणिमात्र सबमा * श्री कृष्ण योगेश्वर ।
तिम्रो दोष सबै बताउनुभयो * कल्याणका खातिर ॥२१॥
आफ्नो दोष तिमी नमान तपनी * निर्दोष छैनौ सुन ।
भेटी पाण्डवलाइ सादर तिमी * तिन्को फिराऊ धन ॥
ज्ञानी, सज्जनको, मुनी र ऋषिको* शिक्षा नमानी कन ।
गर्छौ युद्ध भने तिमी हठ गरी * हे बाबु दुर्योधन ! ॥ २॥
हाम्रा बान्धव औ अनेक नृपती * छन् जो डटेका यहाँ ।
तिन्को नाश हुनेछ निश्चय छ त्यो * संग्राम भूमी महाँ ॥
आफ्नू दोष तिमि विचार गरिल्यौ * पैह्ले गरेको जति ।
गर्दा पाण्डवको विरोध पछितो * होला, नराम्रो स्थिति॥२३

धृतराष्ट्रको आग्रहले श्रीकृष्ण, भीष्म, द्रोण आदिले दुर्योधनलाई बुझाउनु—

यस्तो श्री धृतराष्ट्रले हित हुने * शिक्षा दिएको सुनी ।
आफ्नू स्थाननहाँ सुयोधन बसे * अत्यन्त क्रोधित् बनी ॥
तिन्को क्रोधित भावलाइ सबले * देखेर जाने जब ।
लागे गर्न विचार बोल्न नसकी * त्याहाँ भएका सब ॥२४॥
के भन्छन् अब को भनी नृपतिले * क्यै बेर पर्खीकन ।
बोले चित्त दुखाइ हे हरि ! सबै * देख्नूभयो लक्षण ॥
यो दुर्योधनलाइ अर्ति दिन के * बाँकी रह्यो लौ अब ।
शिक्षा, दुष्टमती लिई सुजनको * मान्दैन हे माधव ॥२५॥
सम्झाईकन भन्नुहोस् हजुरले * यस्लाई राम्रो गरी ।
मर्नेछन् न त व्यर्थ बान्धवहरू * ठूलो लड़ाईं परी ॥
यो विन्ती धृतराष्ट्रको सुनिसकी * कल्याणका खातिर ।
श्री दुर्योधनतर्फ हेरि हरिले * आज्ञा भयो सादर ॥२६॥

ज्ञाता छौ तिमी धर्म-शास्त्रहरूको * हे वीर दुर्योधन !
गर्दैछौ हठले अधर्म पथको * के हेतुले पालन ?
गर्दा पाण्डवको विरोध तिमिले * के मिल्छ सिद्धि भन !
गर्नू बन्धु विनाश बाहिक अरू *कल्याण क्यै देख्दिनँ २७
भाईका संगमा मिलाप खुशिले * गर्नूभए यो घरी।
होला कीर्ति ठूलो तिनै भुवनमा * विख्यात राम्रो गरी ॥
यौटा मात्र तपाईंले हठ त्यजी * शान्ती गरे धारण।
रक्षा हुन्छ विनाशबाट सबको * हे वीर दुर्योधन ! ॥२८
आज्ञा मानि पिताजिको वन गए * श्री राम जुन् चालले।
जस्ता कष्टहरू खपे वनमहाँ *त्यो जान्दछन् लोकले ॥
मर्यादा सब धर्म - शास्त्रहरूको * जाने बुझे तापनि।
मान्नू हुन्न पिताजिको कुन कुरा *हो योग्य शिक्षा भनी २९
गर्दैनन् शुभ काम जो, बखतमा * बुद्धी पुऱ्याई कन।
शिक्षा सज्जनको र मान्य जनको * मान्दैन जो दुर्जन ॥
त्यस्तालाइ हितू र बन्धुहरूले * पापी भनी त्याग्दछन्।
शान्ती औ सुखको अभाव भइ ती * आपत्तिमा गड्दछन्३०
जस्ले सम्पत्ति लिन्छ नीच जनको * मानेर ठूलो भर।
गर्ला जो बलवान बन्धुहरूको * ईर्ष्या नमानी डर ॥
त्यस्ताको हित गर्न नीच जनले * सक्तैन आँटे पनि।
त्याग्छन् दुर्जनलाइ विज्ञ जनले *हो यो कुकर्मी भनी॥३१॥
गर्नूहुन्छ विरोध पाण्डु सुतको * मानेर जस्को भर।
तिन्माको छ प्रताप बुद्धि बलमा * ती भैं तपाईंतिर
जस्ले देव, मनुष्य, राक्षस जिते * एक्लै लडाइँ गरी ॥
तिन्का शौर्यहरु म वर्णन गरौं * धेरै कती यो घरी॥३२॥

योद्धा छन् अहिले तपाईंतिर जो * विख्यात संग्राममा ॥
तिन्मा अर्जुनका अघिल्तिर डटी * टिक्नेछ को युद्धमा ॥
यस्ले जित्छ भनी अठोट मनमा * गर्नू भएको भए ।
डाके त्यस्कन यी सबै सुजनले * चिन्ने र देख्ने थिए ॥३३॥
त्यस्तो व्यक्ति कुनै सशक्त संगमा * छैनन् प्रतापी भने ।
व्यर्थै भाइ र बन्धुको वध गरी * देख्दीनँ सिद्धि हुने ॥
सिद्धी हुन्छ कुनै प्रयोजन भने * यो युद्धको कारण ।
मर्नेछन् कति वीर बान्धवहरू * तिन्का हितैषी जन ॥३४॥
आफ्ना बन्धु विनाशको दुख सही * सन्ताप मानी कन ।
देलान् दोष तपाईंलाइ दिनहूँ * हे वीर दुर्योधन !
होला कष्ट तपाईंको सकलले * निन्दा गरेको सुनी ।
निन्दाको पथलाइ त्यागिदिनुहोस् * हो यो कुबाटो भनी ३५॥
यस्तो अर्ति सुनीसकेर हरिको * साह्रै रिसाई कन ।
बोले हात उचालि ठिङ्ग उभिई * गर्जेर दुर्योधन ॥
हे योगेश्वर ! पाण्डुपुत्रहरूको * धेरै प्रशंसा गरी ॥
मेरो गर्नुभयो अनादर ठूलो * के हेतुले यो घरी ॥३६॥
जूवा खेल्न अघी सरे शकुनिले * तिन्को जिते वैभव ।
व्यर्थै दोष मलाइ केहि नदिनोस् * त्यो बातमा माधव !
मैले पाण्डवको कुनै हक कहीं * खोसीनँ कैल्हे पनि ।
गर्छन् युद्ध भने म लड्छु खुशिले * कर्तव्य हो यो भनी ॥३७
मेरो राज्य लिने विचार गरि ती * गर्छन् लडाइँ भने ।
आफ्नू राज्य बचाउने हित कुरा * गर्दा म दोषी हुने ॥
गर्छन् युद्ध भने तिनीहरू निहुँ * खोजेर हे माधव !
कम्ती छन् कति बातमा र नलड़ी * बस्छन् सबै कौरव ! ॥३८

होला नाश ठुलो भनेर मनमा * तिम्रो दया क्यै भए ।
रोक्नू पाण्डवलाइ पर्छ रण यो * थामिन्छ शान्ति लिए ॥
दिन्छौ पाण्डवलाइ शक्ति तिमि नै * संग्रामका खातिर ।
दिन्छौ दोष मलाइ व्यर्थ रणको * देखाइ ठुलो डर ॥३९॥
गर्छौ वर्णन पाण्डुका तनयको * धेरै तिमीले तर ।
तिम्रा ती गुण गानको सुन यहाँ * को गर्दछन् आदर ?
योद्धा भीष्म र द्रोण,कर्ण जति छन्* मेरा हितैषी यता ।
को छन् वीर बताउ कृष्ण तिमि नै* यी झैं प्रतापी उता ॥४०
आउन् शक्ति भए लडुन् नत त्यजुन्* आशा ति यो राज्यको ।
घुर्की सुन्न तयाय छैन म कुनै * ती पाण्डुका पुत्रको ।
शेखीयुक्त कुरा सुयोधनजिको * सुन्नूभएथ्यो जब ।
सम्बोधन् सब भूपतीकन गरी * बोल्नूभयो माधव ॥४१
जूवामा छलले जिती हक लिनू * दाजू तथा भाइको ।
ल्याई द्रौपदिलाइ तान्नु फरिया * भन्नेछ हो योग्य को ?
आफ्ना बान्धवलाइ दुर्वचनले * घोच्नू नराम्रो गरी ।
श्री दुर्योधनका सुनीति यहि हुन् * सुन्नोस् सबै राम्ररी ॥४२
धोका दीकन लाहका घरमहाँ * तिन्लाई राखी दिनू ।
आफ्नो दूत पठाइ घोर निशिमा * आगो लगाई दिनू ॥
पाशा कप्टि बनाइ फेरि छलले * सर्वस्व खोसी लिनू ।
व्यर्थैं खोजि निहूँ झुटो प्रण गरी * वन्मा लघारी दिनू ॥४३
खवाई चीज विषालु घोर जलमा * तिन्लाइ फाली दिनू ।
साध्वी द्रौपदिको सभाबिच लगी * इज्जत् उतारी लिनू ॥
यो दुर्योधनका सुकर्महरू हुन् * गर्नें कती वर्णन ?
योभन्दा बढि क्यै अधर्म छ अरू* भन्नोस् सबै सज्जन ॥४४

दोषीलाइ दिलाइ दण्ड, हित जो * गर्दैन सत्पात्रको ।
त्यस्ले वीर भनी घमण्ड मनमा * राखी लिन् मात्र हो ॥
जानी-जानि कुपात्र व्यक्तिकन जो* उत्साह दिन्छन् जन ।
त्योभन्दा बढि हुन्छ, हे सुजनहो ! * दोषी त्यही दुर्जन ॥४५
सोही कारणले यि दुष्टहरूको * उत्साह वृद्धि गरी ।
रोक्नू पाण्डवलाइ पाप कसरी * मैले गरूँ यो घरी ॥
अर्कालाइ खसाल्न खन्छ जन जो* खाल्डो अगाड़ी सरी ।
त्योभन्दा अघिबाट पर्दछ स्वयं * आफैं त्यसैमा परी ॥४६॥
यी दुर्योधनले घमण्ड अहिले * धेरै गरे तापनि ।
साम्रू अर्जुनका डटेर रणमा * के टिक्न सक्छन् यिनी ॥
द्यौता, दानव, यक्ष, राक्षस सँगै * आए पनी युद्धमा ।
एक्लै अर्जुनले जिती विजयको * लिन्छन् ध्वजा हातमा ४७
सुन्नोस् भूप ! तथा सभासद ! सबै * छन् जो यहाँ कौरव ।
आटे सक्तछु मार्नलाई म स्वयं * बाँकी नराखी सब ॥
आएँ दूत भएर धर्म-सुतको * आज्ञा हुनाले गरी ।
होला मेल भनेर पक्ष दुइको * आशा गरी यो घरी ॥४८
सोही कारणले म मार्न अहिले * सक्तीनँ आँटे पनि ।
गर्दैछन् किन व्यर्थ कौरवहरू * शेखी, घमण्डी बनी ॥
जो गर्छन् अभिमान धर्म-पथको * गर्छू भनी पालन ।
सोही धर्म निमित्त क्षत्रिय भई * बोल्दैन कोही किन ? ॥४९
मार्ने सैनिक देशका नरपती * छन् बन्धु आफ्ना जति ।
श्री दुर्योधन, झैं भएछ बुझियो * ज्ञानीहरूको मति ॥
यस्तो वक्र कुरा सुनेर हरिको * लज्जित् हुनाले गरी ।
बोले भीष्म र द्रोण औ विदुरजी * शिक्षा दिंदै बेसरी ॥५०॥

हे दुर्योधन ! नारदादि ऋषिले * भन्नूभयो जे जति ।
आज्ञा भो धृतराष्ट्रले र हरिले * राम्रो दिई सम्मति ॥
सारा सत्य कुरा बुझेर हितको * मान्छौ तिमीले भने ।
मिल्ने पाण्डवको र वीर कुरुको * मौका छ राम्रो हुने ॥५१
एक्लै खाण्डव दाहमा जिति लिए * जस्ले सबै देवता ।
देखाए शिवलाइ जुन् पुरुषले * संग्रामको योग्यता ॥
पाए पाशुपतास्त्र आशिष स्वयं * जुन् व्यक्तिले शम्भुको ।
त्यस्ता अर्जुनलाइ जित्न रणमा * शक्तिछकुन्व्यक्तिको?॥५२
कृष्णाको पहिले स्वयंवर हुँदा * योद्धा मिलेकै थियो ।
सारा शस्त्र गरी प्रहार रणमा * तिन्को परीक्षा लियो ॥
जस्तो गाइहरू विराट नृपका * सारा हरेका थियो ।
हारी अर्जुनबाट गोधन सबै * फिर्ता दिई फर्कियो॥५३॥
शिक्षा सज्जनको नमानि हठले * गर्छौं लड़ाइँ भने ।
लाग्ला पाप अवश्य बान्धवहरू * छन् व्यर्थमा मारिने ॥
मान्दैनौ हितका कुरा यदि भने * होला पछी दुर्गति ।
दिन्नौं पाण्डु-कुमारका सँगमहाँ * संग्रामको संमति ॥५४॥
राम्रा यै रितका सबै सुजनले * शिक्षा दिएको सुनी ।
श्री दुर्योधन कर्णका सँग उठे * जान्छु म ऐह्ले भनी ॥
तिन्का भाईहरू, कुमित्र सँगमा * जो जो बसेका थिए ।
देखी क्रोधित श्री सुयोधनजिका * लागी पछाड़ी गए ॥५५॥

कृष्णलाई पक्रन खोज्दा विराटरूप दर्शन :—

पारी भङ्ग सभा उठी कुरुहरू * सारा गएथे जब ।
सल्लाहा धृतराष्ट्रलाइ दिनुभो * श्री भीष्मजीले तब ॥

हे राजन् ! सबको अनादर गरी * क्रोधित् भई बेसरी ॥
छोराहेरु सबै गए हजुरका * त्यागी सभा यो घरी ॥५६
आफ्नू धर्म र अर्थको मनमहाँ * ख्यालै नराखी कन ।
हिंड्छन्‌ कौरव कालको वश परी * उन्मत्त जस्तो किन ?
यिन्‌को दुर्मतिले विनाश सबको * आँटयो वृथामा हुन ।
गर्नोस् यत्न भए कुनै हित हुने * चाँड़ो विचारीकन ॥५७॥
शिक्षा श्री धृतराष्ट्रले सुनिसके * श्री भीष्मजीको जब ।
लागे भन्न डराउँदै विदुरजी * -लाई बुझाई तब ॥
गान्धारीकन ल्याउ भाइ तिमिले * डाकेर चाँडो गरी ।
सम्झाएर भनुन् कुपुत्रकन ती * राखी दया यो घरी ॥५८
आज्ञाले नृपको उठी विदुरजी * तत्काल जाँदा भए ।
गान्धारीकन जो थियो नृपतिको * आज्ञा सुनाई दिए ॥
त्यो आज्ञा पतिको सुनीकन गइन् * गान्धार-कन्या त्यहाँ ।
राजालाइ भनिन् पुगेर तिनिले * दुःखी भईमन्‌महाँ ॥५९॥
जानी-जानि कुचाल पुत्रहरुको * पैह्ले नरोकी दिंदा ।
गर्दैछन् अहिले अनीति खुशिले * माफी सदा बक्सिंदा ॥
त्यो दुर्योधनलाइ हुन्छ अब के * मैले बुझाई कन ?
बिग्रेको अझ छैन, हुन्छ बढिया * त्यागी दिए त्यस्कन॥६०॥
देखी वैभव पाण्डुका तनयको * त्यो दुष्ट दुर्योधन !
ईर्ष्या गर्छ सदा कुनै तरहले * सर्वस्व तिन्‌को लिन ॥
भाई बान्धव वा सुपुत्र र हितू * कोही भए तापनि ।
सुम्पन्नन् सहसा कुनै नृपतिले * यो राज्य गर्नू भनी॥६१॥
यो विन्ती पतिका गरेर सँगमा * डाकेर यौटा चर ।
त्यो दुर्योधनलाइ ल्याउन भनिन् * सम्झाउना खातिर ॥

आमाको सुनि त्यो हुकुम् कठिनले * आए ति दुर्योधन ।
लागिन् भन्न बुझाइ पुत्रकन ती * साह्रै दुखाई मन ॥६२॥
हे बाबू ! प्रण जो गरे अघि यहाँ * ती पाण्डुका पुत्रले ।
पारे त्यो प्रण पूर्ण संकट खपी * बुद्धी तथा युक्तिले ॥
पैह्ले जो तिमिले पनी प्रण गऱ्यौ * यो राज्य फिर्ता दिन ।
सम्झी आफ्नु कबोल राज्य खुशिले* दिन्नौ फिराई किन ? ६३
राजा श्री धृतराष्ट्र दैवगतिले * जन्मान्ध जन्मे जब ।
राखे भूप बनाइ पाण्डुकन नै * सुम्पी सबै वैभव ॥
सोही कारण राज्यमा हक ठुलो * तिन्को भए तापनि ।
आधा मिल्छ भने पनी बुझ तिमी * हो भाग्य ठूलो भनी ॥६४
जो आधा तिमिलाइ पाण्डवहरू * तैयार छन् सुम्पन ।
सक्थे कोहि अरू भए उनिहरू * संग्रामद्वारा लिन ॥
आधा राज्य दिएर पाण्डवहरू * तत्काल मिल्छन् भने ।
तिन्को वैभवको र धर्म-यशको * मौका छ वृद्धी हुने ॥६५
होला सत्य र धर्म जोतिर ठुलो * मिल्छन् उतै श्रीहरि ।
हुन्छन् कृष्ण जता,त्यता विजयको* के हुन्छ आशा गरी ॥
हुन्छन् पाण्डवतर्फ धार्मिक भनी * श्री कृष्ण योगेश्वर ।
दिन्नौं संमति हामिले अहितको * संग्रामका खातिर ॥६६॥
शिक्षा यै रितका दिएर जननी * सम्झाउँदैथिन् तर ।
श्री दुर्योधनजी गए नदिइ क्यै * त्यो बातको उत्तर ॥
तिन्का भाइ र कर्णका सँग त्यहाँ * जो जो बसेका थिए ।
त्यागी श्रेष्ठ सभा उठीकन सबै * तिन्कै पछाडी गए ॥६७
श्री दुर्योधनका गई नगिचमा * दुष्टात्म दुःशासन ।
लागे भन्न बुझाई बात हितको * क्यै बेर सोची कन ॥

हे राजन् ! धृतराष्ट्र भूप वशमा * श्री कृष्णजीको परे ।
द्रोणाचार्य र भीष्म औ विदुरले * सल्लाह अकै गरे ॥६८॥
मारा कौरवलाइ बन्धन महाँ * पारेर चाँडो गरी ।
जिम्मा पाण्डवको लगाउन भनी * तैयार छन् यो घरी ॥
श्री दुर्योधनले कुरा सुनिसके * यस्तो नराम्रो जब ।
आफ्ना भाइ र कर्णका सँग भने * आफ्नू इरादा सब ।६९॥
हे भाईहरु हो ! प्रधान हरि नै * हाम्रा विरोधी हुँदा ।
हाम्रो सिद्ध हुनेछ कार्य सहजै * यिन्लाइ पक्री लिंदा ॥
सुन्छन् पाण्डवले जसै हुन गए * श्री कृष्ण कैदी भनी ।
शक्ति क्षीण भएर लड्न नसकी * क्यै शान्त होलान्तिनी७०
आँटेको छ लडाइँ जो हुन यहाँ * हामी दुवै पक्षको ।
त्यो थामिन्छ स्वयं र वीरहरुको * होवैन संहार यो ॥
श्री दुर्योधनको कुरा सुनिसकी * उन्मत्त झैं कौरव ।
श्री योगेश्वरलाइ पक्रन भनी * दौड़े सभामा सब ॥७१॥
इच्छा कौरवको बुझेर हरिले * ठट्टा गरे झैं गरी ।
आफ्नू श्रेष्ठ विराटरूप लिनुभो * सातो सबैको हरी ॥
लाखौं नेत्र र हात-पाउ-मुखले * जो छन् स्वयं भूषित ।
जस्को तेज छ अग्नि झैं उदरमा * ब्रह्माण्डनै छन् स्थित॥७२
निल्दैछन् सब वीरलाइ सहजै * जस्ले खेलौंची गरी ।
लागे गर्जन तो तिनै भुवन यो * थर्काउँदै बेसरी ॥
आएथे जति वीर पक्रन भनी * श्री कृष्णलाई त्यहाँ ।
मूर्छा पर्न गएर हेर्न नसकी * लोटे ति पृथ्वीमहाँ ॥७३
आफ्नू मानिसरूप फेरि हरिले * गर्नू भयो धारण ।
आज्ञा भो धृतराष्ट्रलाइ हितको * वार्ता बुझाई कन ॥

सिद्धि प्राप्त हुनेछ धर्म-सुखका * बाटाहरू छन् जति ।
देखाई कुरुराजलाइ हितको * शिक्षा दिएँ भूपति ! ॥७४

श्रीकृष्णको विश्वरूप देखाई प्रस्थान

मेरो आज गरे अनादर यहाँ * जस्तो लिई दुर्मति ।
सारा ज्ञान भयो स्वयं हजुरमा * मैले बताऊँ कति ! ॥
झूठो स्वार्थमहाँ भुलेर दुनियाँ * गर्नै नसक्ने पनि ।
आँट्छन् काम ठुलो विचार नगरी * पूरा गरौंला भनी ॥७५॥
त्यस्तालाइ दिँदैन आप्त भइ जो * सल्लाह राम्रो हुने ।
त्यस्तै मानिस हुन् परी दुख सदा * संतापमा गाड़िने ॥
श्री दुर्योधनलाइ आप्त भनि जो * मैले सुशिक्षा दिएँ ।
गर्नू पर्दछ जो हितैषि जनले * त्यो पूर्ण पारी लिएँ ॥७६
मान्दैनन् हितका कुरा त कसरी * के सिद्धि गर्नन् यिनी ।
हाम्रो दोष रहेन केहि हितको * शिक्षा दिएनन् भनी ॥

यो शिक्षा धृतराष्ट्रजीकन दिई * श्री कृष्ण योगश्वर ।
चढ्नूभो रथमा प्रसन्न मनले * प्रस्थानका खातिर ॥७७

विदुलोपाख्यान—

कुन्तीलाइ गई त्यसै बखतमा * भेट्नूभयो कृष्णले ।
भन्नूभो सब बात दुष्ट कुरुको * तिन्लाइ विस्तारले ॥
कुन्तीलाइ असाध्य ताप मनमा * लागी भनिन् हे हरि !
भन्नू गैकन धर्म-पुत्रकन यो * सम्चार राम्रो गरी ॥७८
गर्नू पर्छ लड़ाइँ क्षत्रिय भई * हेरेर आफ्नो स्थिति ।
माग्नू हुन्न कदापि राज्य द्विज झैं* हो 'वीर भोग्या क्षिति' ॥
सुम्पे राज्य कुबेरले पृथिविको * गर्नू भनी शासन ।
मानेनन् मुचुकुन्द नाम नृपले * बक्सीस जानीकन ॥७९॥
राज्य प्राप्त गरेर बाहु बलले * संग्राम द्वारा जिती ।
पारे तुष्ट कुबेरलाइ र भए * विख्यात ती भूपति ॥
राजा श्री मुचुकुन्द झैं समरको * चाँडै तयारी गरुन् ।
पापी कौरवबाट बाहुबलले * साम्राज्य खोसी लिउन्८०
जस्ले दिन्न सजाय भूपति भई * पापी र दोषीकन ।
त्यागी रैयतले ठूलो नरकमा * पर्छन् तिनै दुर्जन ॥
देख्तैमा अपराध दण्ड बलियो * जो दिन्छ राजा भई ।
गर्दैनन् अपराध दण्ड भयले * त्यस्का प्रजा आत्तिई॥८१
स्वामी रैयतका र चार युगका * उत्पत्तिका कारण ।
हुन्छन् भूपति नै र शास्त्र-मत हो * भन्छन् सबै सज्जन ॥
राजा कारण हुन्छ काल-गतिको * हे कृष्ण ! सुन्नूहवस् ।
तिन्को हेतु हुँदैन काल कहिल्यै * यो बात जानी लिनोस्८२

राजा भैकन दण्ड, धर्महरूको * गर्दैन जो पालन ।
धेरै कष्टहरू परी नरकमा * भोग्नेछ त्यो दुर्जन ॥
जस्ले पालन गर्छ भूपति भई * सत् नीतिको धर्मको ।
चौथो भाग मिलेर पुण्य जनको * भोग्नेछ आनन्द त्यो ॥८३
भिक्षावृत्ति गरे पाण्डवहरू * सद्धर्म त्याग्छन् भने ।
तिन्का पितृ समस्त स्वर्गपुरिका* छन् नर्कमा गाड़िने ॥
देखाउन् पुरुषार्थ क्षत्रिय भई * न्यूही रहेछन् किन ?
मिल्ने बात सुनेर पुत्रहरूको * दुःखी छ मेरो मन ॥८४॥
यौटा सञ्जय नामका नरपती * निक्कै प्रतापी थिए ।
हारी सैन्धववाट घोर रणमा * दुःखी भई फर्किए ॥
तिन्लाई धन-वस्त्र सिन्धुपतिले * दिन्थे खटाई जति ।
कैदी झैं भइ गर्दथे गुजर ती *त्यै वस्तुले भूपति ॥८५॥
आमा सञ्जयकी सुशील विदुला * अत्यन्त बाठी थिइन् ।
देखी दुःखित पुत्रलाइ तिनिले * यो बात भन्दी भइन् ॥
हाम्रो सेवकले पनी हुकुमको * गर्दैन क्यै आदर ।
हामी सैन्धवको पऱ्यौं वश भनी * मान्दैन कोही डर ॥८६॥
अर्काको यसरी परी खटनमा * हे बाबु ! हामीहरू ।
बाँच्नुचाहिं सहेर कष्ट यसरी * मर्नु निको हो बरू ।
आफ्नै सम्पतिमा दिएर अरूले * गुजान जो गर्दछन् ।
तिन्लाइ सब व्यक्ति जीवित छँदै * मुर्दा भनी ठान्दछन्॥८७॥
आफ्नै सम्पतिमा परी खटनमा * खानू तथा लाउनू ।
गर्दैनन् तिमि झैं बरू समरमा * ठान्छन् निको मारिनु ॥
यौटा राजकुमार भै जसरि यो * काटी रहेछौ दिन ।
त्यो देखेर मलाइ पीर मनमा * लागेर थाल्छ रुन ॥८८॥

'हेमाता !'तिमी भन्दछौ खुशि भई* डाकेर व्यर्थै किन !
मैले पुत्र भनेर के गरि गरौं * माया तिमी नै भन ?
पारी ठाँट डटेर हिंड्नु तिमिले * धिक्कार हो भन्दछु !
तिम्रो देह छुँदा पनी मृतक झैं * ठानी घृणा गर्दछु ॥८९॥
जन्मेनौ किन क्लीव भैकन तिमी * बन्ने थियौ निष्क्रिय।
जसले खान दियो त्यही पुरुषको * बस्थ्यौ चिताई जय ॥
गर्छौ भृत्यसमान सिन्धुपतिको * जस्तो तिमी चाकरी।
जानू स्वर्गपुरी छ उत्तम बरू * संग्रामद्वारा मरी ॥९०॥
गर्छन् प्राप्त अवश्य श्रेष्ठ फल नै * सत्कर्मको वीरले।
पूरा त्यो शुभ कर्म हुन्न जबतक् * पर्खन्छ त्यै आशले ॥
तस्मात् निष्क्रिय भै नबस्नु जनले * मिल्नेछ सिद्धि भनी।
त्यै हो मूर्ख ठुलो स्वयं सफलता * मिल्दैन कैल्है पनि ॥९१॥
गर्नू आश सुकर्म सिद्ध नभए * त्यागी कुशंका डर।
भन्छन् त्यस्क्न मूर्ख, मान्छ जन जो*प्रारब्धको नै भर ॥
'यस्तो काम गरें भएन तर त्यो * निर्विघ्न पूरा' भनी।
जो गर्दैन सुकर्म, श्रेष्ठ फल त्यो * पाउन्न कैल्है पनि ॥९२॥
गर्छन् क्षत्रिय वीर बाहुबलले * सम्पत्तिको आर्जन।
मर्छन् मर्नुपरे बरू समरमा * जान्नन् कहीं लत्रन ॥
गर्दैछौ भइ राजपुत्र तिमिले * जुन् काम हे सञ्जय !
यस्ले वृद्धि हुँदैन राज्य-धनको * मेरो छ यो निश्चय ॥९३॥
यस्तै तर्क गरेर नीतिहरूको * शिक्षा दिइथिन् जब।
आमाल्याइ भने ति सञ्जयजिले * आफ्नू इरादा सब ॥
हे माता ! तिमिलाइ स्वर्गपुरिको * पाए पनी वैभव।
के होला सुखशान्ति प्राप्त म मरे * हुन्छन् वृथा ती सब॥९४॥

यो साम्राज्यभरी सबै तरहले * गर्दैछ जो शासन ।
त्यस्तो सैन्धवको विरोध कसरी * मैले गरौं लौ भन ॥
एक्लो छू म लडेर हुन्छु विजयी * कुन् चालले यो घरी ।
मेरो मृत्यु भयो भने तिमि पनी * हुन्छयौ खुशी केगरी?॥९५
मेरा साथ अनेक सिन्धुपतिका * बस्छन् सदा मानिस ।
त्यो देखेर मलाइ मानिस अरू * दिन्नन् कुनै साहस ॥
मेरै मानिसले पनी मकन क्यै * शिक्षा दिंदैनन् भने ।
एक्लै लड्न अघी सरौं यदि भने * छू व्यर्थमा मारिने ॥९६॥
व्यर्थै गर्छ विरोध शत्रु बलवान् * जानेर जो लोकमा ।
हे माता ! सुन मूर्ख हो जन त्यही * मारिन्छ संग्राममा ॥
मेरो मृत्यु गराइ राज्य कसरी * फिर्ता लिनेछौ भन ।
जानी-जानि मलाइ मर्न जननी ! * आज्ञा दिंदैछौ किन ? ॥९७
बस्नूपर्दछ हामिले बखतको * ऐल्हे प्रतीक्षा गरी ।
अर्को युक्ति भए कुनै भन तिमी * गर्छु म त्यो राम्ररी ॥
छोराको सुनि बात दीन विदुला * दुःखी भए तापनि ।
लागिन् भन्न बुझाइ राज्य यसरी * पाइन्छ फिर्ता भनी॥९८॥
ठूला मानिसलाइ यै किसिमको * पर्छन् विपत्ती तर ।
गर्छन् यत्न हटाउने दुख सबै * त्यागेर मर्ने डर ॥
गर्दैछौ तिमि बात क्षुद्रजन झैं * बाबू ! वृथामा किन ?
सक्छौ सैन्धवबाट, साहस गरे * साम्राज्य फिर्ता लिन॥९९॥
आत्मालाइ मलीन पारि यसरी * हारे पछी हिम्मत ।
सक्छौ खोस्न तिमी बताउ कसरी* साम्राज्य पापीसित ॥
आफ्नु बढ्छ प्रभाव जुन् किसिमले* जस्तो जहाँ जो गरी ।
गर्नुपर्छ प्रयत्न त्यै किसिमको * सोचेर नाना थरी ॥५००॥

छन् तिम्रा अहिले वरीपरि जती * यो शत्रुका मानिस ।
खोज्छन् बन्न ठुलो स्वयं बखतमा * देखाइ दुस्साहस ॥
गर्छन् आदर खूब सिन्धुपतिको * लाग्दा असाध्यै डर ।
पाए क्वै अगुवा खड़ा सब हुनन् * संग्रामका खातिर ॥१॥
भित्री जो छ विचार राख्नु मनमा * आफ्नू लुकाई कन ।
मीठो बोल्न सके तिमीतिर स्वयं * मिल्छन् सबै सज्जन ॥
योग्यायोग्य गरी विचार खुशिले * सल्लाह दिन्छौ जब ।
आफ्नू बन्न ठुला स्वयं उनिहरू * तैयार हुन्छन् सब ॥२॥
फिर्ता राज मिले तिमीकन सबै * आनन्द मानी लिउन् ।
खोस्ने राज भनेर सिन्धुपतिको * तत्काल द्रोही बनुन् ॥
तिनका मानिसलाइ आफ्नु वशमा * पार्नु यही युक्तिले ।
भित्री बात लुकाइराख्नु मनमा * आफ्नू ठुलो बुद्धिले ॥३॥
राजाका सँगमा मिली गर कुरा * उनकै हितैषी बनी ।
तिम्रो प्रेम बुझेर सिन्धु-पतिले * ठानुन् हितू हो भनी ॥
कैदी झैं तिमिलाइ राख्नु यसरी * घेरा दिलाई कन ।
मेरै दोष रहेछ यो सब भनी * ठानोस् स्वयं दुर्जन ॥४॥
यस्तो गर्न सक्यौ कुनै तरहले * बाबू ! तिमीले भने ।
हुन्छौ बन्धन मुक्त युक्ति छ यही * तत्काल फुक्का हुने ॥
यस्तो नीतिमहाँ चलीकन पछी * हुन्छौ दह्रो क्यै जब ।
सक्नेछौ तिमिले मिलाउन स्वयं * आफ्ना बिराना सब ॥५॥
मेरो भेद लिने भनेर मनमा * शंका नपर्नै गरी ।
राम्रो भै व्यवहार गर्नु तिमिले * त्यसका अगाडी परी ॥
मेलैको गरि बात शक्ति बलको * गर्नू परीक्षा उता ।
त्यस्का शत्रु मिलाउने गर छिटो * उद्योग ठुलो यता ॥६॥

आफ्नू शक्ति र शत्रुको बल दुवै * पैल्हे विचारी लिनू ।
त्यस्को जुन् बलहीनको स्थल छ सो* जानी चनाखो हुनू ॥
विश्वासी जन, योग्य-उत्तम सखा * भेला भएका घरी ।
गर्नू निश्चय मानंका बखतको * सल्लाह राम्रो गरी ॥७॥
त्यस्का मित्रहरू र सैनिक हितू * हुन्छन् जसै साथमा ।
पापी सैन्धव होस् कुनै व्यसन वा * एकान्तको स्थानमा ॥
शक्तीहीन हुनेछ दुर्व्यसनले * गर्दा स्वयं सैन्धव ।
त्यै वेला खलमाथि आक्रमणको * गर्नू तयारी सब ॥८॥
डाक्नू झट्ट त्यहीं सशस्त्र तिमिले * आफ्ना सबै मानिस ।
तीखा शस्त्रहरू लिएर करमा * देखाउनू साहस ॥
तिम्रो जे मनमा छ बात नसकुन् * त्यो जान्न कोही पनि ।
चारै तर्फ डटेर गर्नु हमला * हो मुख्य वैरी भनी ॥९॥
आफैं डट्नु सशस्त्र सिन्धुपतिको * साम्नू तिमीले अनि ।
त्यस्को परिदिनू तुरन्त टुकुरा * लौ पार हो, जा भनी ॥
त्यस्का मानिस जो हुनन् वरिपरी * तिन्लाइ घेरा दिई ।
पैल्हे बाँधिलिनू ननिस्कन सकुन् * बाहीर बाठो भई ॥१०॥
त्यो वेला अघि सर्छ सिन्धुपतिको * जो शस्त्रधारी जन ।
हो यो शत्रु भनी विलम्ब नगरी * मारी दिनू त्यस्कन ॥
तिम्रो श्रेष्ठ प्रभाव शत्रुहरूले * देखुन् र जानुन् त्यहाँ ।
भाग्नेछन् घरतर्फ टिक्न नसकी * संग्राम भूमीमहाँ ॥११॥
एक्कासी यसरी प्रहार तिमिले * गर्छौं भने सञ्जय !
भाग्छन् शत्रुहरू पराजय भयो * भन्दै डरी निश्चय ॥
भागेका सब शत्रु एक स्थलमा * फेरी नमिल्ने गरी ।
चारै तर्फ पठाइ मानिसहरू * रोकी दिनू राम्ररी ॥१२॥

मेरो अर्ति लिएर यै किसिमले * चल्छौ भने सञ्जय !
हुन्छौ भूप मिती र शत्रु वशमा * होलान् सबै निश्चय ॥
स्यावासी तिमिलाइ लोकहरूले * आएर आफैं दिनन् ।
तिम्रो जीत भएपछी खुशि भई * भूपाल मानी लिनन्॥१३
तिन्लाई धनमानले वचनले * राजी गराई लिनू ।
सारा राज्यभरी सुशान्ति यसरी * तत्काल फैलाउनु ॥
यस्मा चूक गऱ्यौ कुनै यदि भने * मौका महाँ सञ्जय !
तिम्रो मृत्यु हुनेछ सिन्धु-पतिको * होबैन केही क्षय । १४
लैजाऊ तिमिले म दिन्छु खुशिले * आफ्नू सबै संपति ।
छानी-छानी मिलाउनेछु म पनी * आफ्ना हितैषी जति ॥
आफ्नू काम सहर्ष गुप्त रितले * तत्काल गर्दै गर ।
गर्नू हुन्न विलम्ब सञ्जय ! रहू * यो काममा तत्पर ॥१५॥
माताको सुनि बात योग्य मनमा * आफ्नू गरी निश्चय ।
थाले गर्न प्रयत्न योग्य रितले * त्यो काममा सञ्जय ॥
आफ्नू पूर्ण गरेर शक्ति पहिले * देखाउँदै साहस ।
मारी शत्रु बनेर भूप, वशमा * पारे सबै मानिस ॥१६॥
जस्को शक्ति ठुलो छ त्यै पुरुषको* संमान गर्छन् सब ।
को देला खुशिले र राज्य अहिले* माग्छन् वृथा पाण्डव ॥
छाड़ी मेल हुने कुरा तिनिहरू * आई लड़ाई गरुन् ।
फिर्ता राज्य लिई घमण्ड कुरुको * संग्रामद्वारा हरुन् ॥१७॥
जस्तो अर्जुन जन्मदा हुन गयो * आकाशबाणी त्यहाँ ।
हे योगेश्वर ! सुन्नुहोस् सकल त्यो* भन्छु नढाँटी यहाँ ॥
शेखी हर्न समर्थ हुन्छ पछि यो * संसारका वीरको ।
राज्य प्राप्त गरेर कीर्ति भवमा * फैलाउला श्रेष्ठ यो ॥१८॥

यस्को भाग हरेर दुष्ट कुरुले * संग्राम गर्नन् तर ।
फिर्ता राज्य लिनेछ रक्षक हुनन् * श्री कृष्ण योगेश्वर ॥
योद्धा भीम र पार्थले समरमा * मारी सबै कौरव ।
लिन्छन् राज्य फिराई सत्य पनि हो* यो बात हे माधव ! ॥१९॥
सोही कारणले म दिन्छु खुशिले * संग्रामको सम्मति ।
हे गोविन्द ! सबै सुनाइ दिनुहोस् * मैले भनेको जति ॥
पाँचोटा सुतलाइ फेरि क्रमले * शिक्षा दिइन् बेसरी ।
त्यस्मा मुख्य कुरा थियो-समरमा* आउन् अगाड़ी सरी ॥२०

कृष्णले कर्णलाई पाण्डवतर्फ मिलाउन खोज्नु—

कुन्तीको सुनि बात फर्कनुभयो * मागी बिदा श्री हरि ।
राधाका सुत कर्णलाइ रथमा * राखेर सोही घरी ॥
आज्ञा भो हरिले निकै पर पुगी * हे कर्ण ! योद्धा सुन ।
जेठा दाजु भएर धर्म-सुतको * संकष्ट खप्छौ किन ॥२१॥
ज्ञाता छौ तिमि धर्म-शास्त्रहरुको * सम्पूर्ण राम्रो गरी ।
पापी कौरवको रहेर संगमा * गर्छौ वृथा चाकरी ॥
सुम्पन्छन् तिमिलाइ धर्म-सुतले * साम्राज्य दाजू भनी ।
गर्छन् आदर चार भाइ र सबै * राजाहरुले पनि ॥२२॥
गर्नेछौ सुख भोग स्वर्गपति झैं * कीर्ति फिंजाई कन ।
दाजू-भाइ मिलेर योग्य रितले * गर्नू प्रजापालन ॥
शिक्षा यै रितको दिएर हरिले * आज्ञा भएथ्यो जब ।
भन्छन् कर्ण बुझाइ नम्र स्वरले * आफ्नू इरादा सब ॥२३
कुंतीले दिइ जन्म जुन् किसिमले * तत्काल त्याग। दिइन् ।
राधाले जसरी लगेर घरमा * मेरो सुरक्षा गरिन् ॥

तिनको प्रेम समस्त बिर्सन प्रभो ! * आँटे पनी सक्तिनँ ।
मर्छु मर्नुपरे बरू तर उता * मिल्ने कुरा गर्दिनँ ॥२४॥
श्री दुर्योधन, पाण्डुका तनयको * केही नमानी डर ।
गर्छन् बात लड़ाइँमा विजयको * मानेर मेरै भर ॥
भोगी भोग प्रशस्त वीरहरूको * ऐह्ले कृतघ्नी बनी ।
राजा हुन्छु भनेर त्याग्न यसरी * सक्तीनँ आँटे पनि ॥२५॥
यस्तो उत्तर कर्णको सुनिसकी * सम्झाउना खातिर ।
आज्ञा गर्नुभयो प्रसन्न मनले * श्री कृष्णले सादर ॥
जानी-जानि अधर्म वीर कुरुले * हे कर्ण ! धेरै गरे ।
ज्ञानी पाण्डवलाई न्याय-पथमा * धेरै विपत्ती परे ॥२६॥
आफ्नै बान्धव वा विपक्ष र हितू * कोही भए तापनि ।
गर्छन् पालन न्यायकै सुजनले * कर्त्तव्य यो हो भनी ॥
तस्मात् पाण्डव न्यायपूर्वक सधैं * बस्छन् भनी जान्दछौ ।
त्यसैं कौरवतर्फको भइ तिमी * कुन् न्यायले लड्दछौ२७
हामी जाउँ सँगै टुटाइ कुरुको * त्यो मोहको बन्धन ।
सुम्पन्छन् तिमिलाइ पाण्डु-सुतले * साम्राज्यको शासन ॥
गर्छन् आदर पाँच भाइहरूले * तिम्रो खड़ा भैकन ।
गर्नेछौ सुख भोग न्याय-पथको * गर्दै रही पालन ॥२८॥
राधाका सुत कर्णले सुनिसके * शिक्षा हरीको जब ।
जोरी हात दुवै भने विनयले * न्यूहेर हे माधव !
मैले सोख गरें प्रशस्त कुरुको * ठूलो कृपाले गरी !
श्री दुर्योधनको परें म वशमा * त्यै हेतुले हे हरि ! ॥२९॥
चाँड़ै युद्ध हुने कुरा छ कसरी * बिर्सौं म तिनको गुन ।
लड्नू पाण्डवतर्फबाट म गई * राम्रो कुरा होइन ॥

मेरा भाइ भनेर लोकहरूले * पत्याउनन् के गरी ?
'भाग्यो कर्ण डराइ मर्न' सबले * गर्छन् कुरा हे हरि ! ॥३०
मैले पाण्डवतर्फको भइ लड़े * नाशिन्छ कीर्ति सब ।
कीर्ति नाश गराइ बस्नु त बरू * मर्नू निको माधव !
मैले कौरवलाइ दुर्जन भनी * जाने बुझे तापनि ।
पापीतर्फ भएर लड्दछु प्रभो ! * कर्तव्य ठूलो भनी ॥३१॥
योद्धा छन् अहिले अजेय ति दुवै * श्रीभीम औ अर्जुन ।
पाई रक्षक नाथलाइ रणमा * ती हार्न सक्थे किन ?
मार्छन् कौरवलाइ पाण्डु-सुतले * संग्राममा निश्चय ।
खोज्छन् व्यर्थ सहाय शत्रु दलको * ती गर्न सक्छन् क्षय ॥३२
गर्लान् मेल मिलाप खातिर कुरो * धेरै थरीका किन ।
आउन् झट्ट भिरेर शस्त्र रणमा * साम्राज्य फिर्ता लिन ॥
मर्नू निश्चय नै छ कृष्ण ! म पनी * संग्राममै मर्दछु ।
साथी कौरवको भई जति गरें * अन्याय त्यो फाल्दछु॥३३
मेरो जन्म कथा र नाथसँगको * संवाद ऐल्हे जति ।
राख्नू गुप्त सबै युधिष्ठिर सुनी * सन्ताप मान्नन् अति ॥
जेठो दाजु भनेर धर्म-सुतले * जान्नन् मलाई जब ।
सुम्पन्छन् बुझि धर्मपूर्वक स्वयं * साम्राज्य औ वैभव ॥३४
श्री दुर्योधनका सबै गुनहरू * सम्झेर मैले पनी ।
दिन्छु कौरवलाइ राज खुशिले * कर्तव्य आफ्नू भनी ॥
कैल्हे हुन्न भलो दुवै तरफको * यो कामले हे हरी !
डर्लाग्दा सपनाहरू म दिनहूँ * देख्छु सुतेको घरी ॥३५
यस्तो बात भनेर वर्णन गरे * तिनले सबै स्वप्नको ।
फेरी चित्त बुझाइबक्सनुभयो * श्री कृष्णले कर्णको ॥

आयो नाश हुने सबै सुजनको * वेला नराम्रो अब ।
गर्दा न्याय पनी विचार नगरी *अन्याय ठान्छन् सब॥३६॥
यो आज्ञा हरिको सुनेर मनमा * क्यै देर सोचीकन ।
बोले कर्ण भएर नम्र बहुतै * हे नन्दका नन्दन !
बाँच्नेछन् जति व्यक्ति यो प्रलय झैं* संग्राम देखी अब ।
तिन्ले शान्त स्वरूप श्रेष्ठ प्रभुको *देख्नन् अवश्यै तब !॥३७

श्री कृष्णका चरणमा झुकि भक्ति साथ ।
ढोगीदिए विनयपूर्वक राखि माथ ॥
वर्ली तुरुन्त रथबाट बिदा भएर ।
फर्के सहर्ष घरतर्फ ति कर्ण वीर ॥३८॥

कुन्ती-कर्ण सम्वाद—

श्री कृष्ण द्वारा कौरव-सभाको चर्चा

त्याहाँबाट सहर्ष मत्स्यपुरमा * पाल्नूभयो श्री हरि ।
भेटी पाण्डवलाइ दुष्ट कुरुको * इच्छा भनी राम्ररी ॥

यौटा केवल गुप्त कर्णसितको * संवाद राखीकन ।
जस्तो काम भयो सभाबिच सबै * गर्नू भयो वर्णन ॥३९॥
सारा कौरवको विचार मनको * सुन्नू भएथ्यो जब ।
बिन्ती गर्नुभयो युधिष्ठिरजिले * तत्काल हे केशव !
इच्छा जान्नुभयो स्वयं हजुरले * हाम्रो र उनको पनि ।
के गर्दा हित हुन्छ हामिहरूको * भन्नोस् दयालु बनी ॥४०
यस्तो विन्ति सुनेर धर्म-सुतको * कल्याणका खातिर ।
लाग्नूभो हित बात भन्न छिनमा* हाँसेर दामोदर ॥
राजन् ! अर्थ र धर्मको हित कुरा * आज्ञा भएथ्यो जति ।
यौटा श्रेष्ठ सभा गरीकन भनें * बाँकी नराखी रती ॥४१॥
सम्झाएँ भरिसक्य बात हितको * मैले निकै नै तर ।
त्यो दुर्योधनले गरेन खुशिले * त्यस्को कुनै आदर ॥
हाँसी मात्र रह्यो गुणी सुजनको * ठट्टा र हेलाँ गरी ।
हप्काएँ खललाइ खप्न नसकी * मैले स्वयं बेसरी ॥४२॥
ज्ञानी सज्जन औ मुनी, ऋषि त्यहाँ* जम्मा भएथे जति ।
सम्झाए सबले प्रशस्त तर त्यो * के मान्दथ्यो दुर्मति ॥
निन्दा, मान, स्वधर्म, अर्थ सबको* मान्दैन केही डर ।
त्यस्ता मानिसबाट राज्य कसरी * फिर्ता लिने हो, तर ॥४३
आफ्नू राज्य लिने स्वयं हजुरको* इच्छा भए भूपति ।
गर्नू पर्छ लड़ाई कम्मर कसी * चाँडै सकेको जति ॥
श्री योगेश्वरको युधिष्ठिरजिले * आज्ञा सुनेथे जब ।
जो जो व्यक्ति त्यहाँ थिए सकलको* सल्लाह मागे तब ॥४४
योद्धा भीम र पार्थ औ नृपहरू * जो जो बसेका थिए ।
लड्नै पर्छ भनी सबै सुजनले * सल्लाह आफ्नू दिए ॥

त्यो सल्लाह सुनेर धर्म-सुतले * डाकेर सेनापति ।
आज्ञा गर्नुभयो तयार गरिल्यौ * सेना भएका जति ॥४५॥
श्री दुर्योधनतर्फ सैनिक जती * जम्मा भएका थिए ।
आफ्ना अस्त्र भिरेर तत्पर रहू * भन्ने सुनाई दिए ॥
देखी कौरवको तयारि रणको * कुन्ती निकै आत्तिइन् ।
यस्तो तर्क-वितर्क आफ्नु मनमा * ती गर्न लाग्दी भइन् ॥४६
द्रोणाचार्य र भीष्म वीर कृपजी * यी तीन योद्धाहरू ।
गर्छन् पाण्डवको सदा हित कुरा * छैनन् हितैषी अरू ॥
योद्धा कर्ण अजेय वीर रणको * ज्ञाता हुनाले गरी ।
त्यस्ले मद्दत गर्छ पाण्डु-सुतको * मार्ने इरादा धरी ॥४७॥
मेरो पुत्र भनी मिलाउन सके * त्यस्लाइ आफू तिर ।
लड्दा पाण्डवलाई कर्णतिरको * होवैनथ्यो क्यै डर ॥
केही बेर गरेर तर्क मनमा * भेट्छु अहील्यै भनी ।
गर्थे कर्ण बसी सदा तप जहाँ * तत्काल पौंचिन् तिनी ॥४८
कुन्तीलाई विचारमग्न नजिकै * देखे उभेकी जब ।
जोरी हात दुवै ति कर्ण विरले * बिन्ती चढाए तब ॥
राधाको सुत कर्ण हूँ चरणमा * तिम्रो शुभे ! पर्दछु ।
मेरो योग्य सुकाम केहि छ भने * आनन्दले गर्दछु ॥४९॥
कुन्तीले सुनि बात कर्ण विरको * भन्दी भइन् सादर ।
राधाको सुत भन्दछौ किन वृथा * विश्वास मेरो गर ॥
मेरा हौ तिमि जेष्ठ पुत्र र पिता * हुन् सूर्य नारायण ।
गर्दैछौ यसरी विरोध अहिले * भाईहरूको किन ? ॥५०॥
जाऊ मिल्न तिमी प्रसन्न मनले * ती पाँच भाईसित ।
गर्दैनन् कहिले कुनै सुजनले * दुष्टात्मको संगत ॥

सुम्पन्छन् धन राज्य धर्म-सुतले * हुन् ज्येष्ठ भ्राता भनी ।
बस्ता राज्यमहाँ तिमी, सुखि हुनन् * राजा सुयोधन् पनि ॥५१॥

कुन्ती-कर्ण संवाद

यो शिक्षा तिमिले प्रसन्न मनले * स्वीकार गर्छौ भने ।
बाटो पाण्डवको र वीर कुरुको * रोकिन्छ मृत्यु हुने ॥
कुन्तीको सुनि बात दिक्क मनमा * लागे पनि बेसरी ।
भन्छन् कर्ण गरेर छेड़ बहुतै * तिन्लाइ बिझ्नेगरी॥५२॥
जुन् छोरा रविको, विवाह नहुँदै * तिम्रो भएको थियो ।
मार्‍यौ त्यस्कन आफुले र अहिले * अर्को जुनी यो लियो ॥
तिम्रो पुत्र भई कुनै बखतमा * माता ! म जन्मे पनि ।
सम्झी कुन् गुनलाइ भन्नु जननी * मेरी यिनै हुन् भनी ॥५३॥
मेरो ख्याति छ सूत-पुत्र भनि यो * सम्पूर्ण संसारमा ।
बस्ने क्षत्रिय हूँ भनेर कसरी * मैले गई राज्यमा ॥

माता काटिदियौ समूल पहिल्यै * त्यो कर्णरूपी रूख।
छोरो कर्ण भनेर व्यर्थ अहिले * देखाउँछयौ के मुख ! ॥५४
श्री दुर्योधनलाइ रक्षक भनी * गर्छु सदा चाकरी।
सोही कारण लड्नुपर्छ रणमा * मैंले अगाड़ी सरी ॥
जस्को सम्पतिमा अनेक थरिका * भोगें खुशीले सुख।
सक्छु त्यागन कृतघ्न भैं म कसरी * देखेर त्यस्को दुख ॥५५॥
मेरो यो तप-दानको बखतमा * जे माग्छ जस्ले जति।
दिन्छु त्यस्कन वस्तु त्यो म खुशिले* शंका नमानी रति ॥
सोही कारले भन्यौ जति यहाँ * आई तिमीले कुरा।
मैंले गर्नुपर्‍यो सहर्ष जननी ! * क्यै अंशमा त्यो पुरा॥५६॥
यौटा अर्जुनलाइ छाड़ि अरु जो * छन् चार भाई त्यहाँ।
मार्नैछैनँ कदापि चारकन त्यो * संग्राम भूमी महाँ ॥
मर्छन् अर्जुन वा म मर्छु रणमा * आउन्न अर्को स्थिति।
तिम्रा पाँच सुपुत्र बाँचिरहनन् * शंका नमाने रती ॥५७॥
मेरो त्यो व्रत पूर्ण हुन्छ सहजै * माता ! यही युक्तिले।
कुन्तीले सुनि कर्णको यति कुरा * भन्दी भइन् हर्षले ॥
बाबू कर्ण ! भन्यौ प्रसन्न मनले * नीति बुझाई जति।
यस्मा दोष कुनै म देख्दिनँ, भयो * दुर्दैवले यो स्थिति ॥५८॥
तिम्रो यै छ भने विचार रणको * दावाग्नि बल्ने भयो।
धेरै भूपहरू र वीरहरुको * मृत्यु हुने देखियो ॥
आफ्नू यो प्रणको विचार मनमा * गर्नू लड़ाइँ हुँदा।
दिन्छु आशिष दान गर्नु तिमिले * यस्तै सदासर्वदा ॥५९॥

येती कुरा गरिसकी बुझि कष्ट काल।
कुन्ती फिरिन् घममहाँ गरि अंकमाल ॥

श्री कर्णले दिनहुँको व्रत पूर्ण पारे।
बुद्धि पुऱ्याइकन संकट काल टारे ॥६०॥

रुक्मीको तिरस्कार, युद्धको तयारी

साला श्री हरिका थिए नरपती ! * रुक्मी प्रतापी अति।
गर्छु पाण्डवको सहाय म भनी * सेना भएका जति ॥
सारा साथमहाँ लिएर सहसा * आई पुगे ती जब।
रुक्मीको गरि खूब आदर निकै * खूशी भए पाण्डव ॥६१॥
देखी सैनिकको र शस्त्रहरूको * उद्योग संग्रामको।
रुक्मीलाई भई घमण्ड मनमा * भन्दा भए बात यो ॥
योद्धा पाण्डवहो ! प्रयत्न म ठुलो * देख्छु यहाँ युद्धको।
व्यर्थै कष्ट उठाइ यत्न यसरी * गर्नै नपर्ने थियो ॥६२॥
जाबा कौरवको कसैकन पनी * लाग्ने भए क्यै डर।
एक्लै जित्न भनी उपस्थित म छु * संग्रामका खातिर ॥
रुक्मीले यसरी बढेर बहुतै * शेखी गरेको सुनी।
लागे अर्जुन भन्न नम्र स्वरले * केही नजान्ने बनी ॥६३
जस्का रक्षक कृष्ण गाण्डिव धनू * विख्यात छन् लोकमा।
त्यस्तो अर्जुन भीति मान्छ रणका* के हेतु ब्रह्माण्डमा ॥
हाम्रा सामु घमण्डसाथ यसरी * बोल्दै नबोल्ने गर।
इच्छा लाग्छ भने तिमी बस यहाँ * लाग्दैन जाऊ घर ॥६४॥
रुक्मीले जब पार्थको सुनिसके * यस्तो कड़ा उत्तर।
फर्के कौरवलाइ भेट्दछु भनी * मागी बिदा सादर ॥
यस्तै बात उहाँ पनी जब गरे * तिन्ले घमण्डी बनी।
रूखो उत्तर नै मिलेर कुरुको * दुःखी भए झन् तिनी ॥६५

रुक्मी वीर भई तिरस्कृत, सबै * सेना लिई साथमा ॥
फर्कै लाज भएर क्यै दिनपछी * ती भोजकट् देशमा ॥
बाठो छु म भनी घमंड मनमा * जो गर्छ रुक्मी सरी ।
त्यस्को हुन्छ सदा अनादर ठुलो * मौका परेका घरी ॥६६॥
हे राजन् ! पृथिवीभरी जति थिए * राजा, प्रजा, सैनिक ।
कोही पाण्डवका र कोहि कुरुका * बन्दा भए रक्षक ॥
सेना कौरवफर्का हुन गए * एघार अक्षौहिणी ।
एघारै जनलाइ रक्षक स्वयं * छानेर राखे अनि ॥६७॥
रक्षा गर्न समस्त फौजहरुको * सेनापतीको पद ।
श्री दुर्योधनले दिए खुशि भई * श्री भीष्मलाई जब ॥
जो अक्षौहिणि सात पाण्डु-सुतका * सेना डटेका थिए ।
तिन्का रक्षक सात धर्म-सुतले * छानी खटाई दिए ॥६८॥
सेनाका पतिको सँभाल तिमिले * भारा स्वयं अर्जुन !
भन्दै सुम्पनुभो युधिष्ठिजिले * आनन्द मानीकन ॥
पाल्नू भो बलरामजी पनि त्यहाँ * भेट्ने इरादा धरी ।
राखे पाण्डवले सुआसन दिई * श्रद्धा गरी राम्ररी ॥६९॥
आज्ञा भो बलरामले समरको * देख्छु तयारी अति ।
गर्छौ युद्ध भने दुवै तरफको * होला नराम्रो गति ॥
भाईलाइ भनें बुझाइ पहिल्यै * निष्कर्ष संग्रामको ।
यो संग्राम हुँदैनथ्यो तर भयो * इच्छा हुँदा कृष्णको ॥७०॥
शिक्षा पाण्डवलाइ बक्सनुभयो * कल्याण गर्नें अनि ।
पाल्नूभो बलराम तीर्थहरुमा * क्यै काल डुल्छु भनी ॥
सेना पाण्डवको र वीर कुरुका * जम्मा भएथे जति ।
ती सारा कुरुक्षेत्रमा पुगिगए * तत्काल हे भूपति ॥७१॥

दुर्योधनको दूत भई उलूक जानु—

हे राजेन्द्र ! हिरण्वती तटमहाँ * संपूर्ण सेना लिई ।
पौंचे पाण्डवतर्फका सब जना * शस्त्रास्त्र सज्जित भई ॥
टाँगे पाल पुगेर वीर कुरुका * सेनाहरूले पनि ।
राखे शस्त्रहरू लगी शिविरमा * सारा चनाखो बनी ॥७२॥
श्री दुर्योधनले त्यसै बखतमा * सल्लाह पक्का गरी ।
श्री दुःशासन कर्णको मतमहाँ * मिल्ने गरी राम्ररी ॥
सारा बात सिकाइ पाण्डवकहाँ * भेजे उलूकै कन ।
तिन्ले पाण्डवको पुगी शिविरमा * भन्दा भए त्यै क्षण ॥७३॥
राजन् ! दूत म हूँ सुयोधनजिले* भन्नू भनेको जति ।
भन्छु बात मलाइ माफ दिनुहोस् * निर्दोष छु सद्मति ! ॥
ज्ञानी धार्मिक औ सुशील गुणका* खानी स्वयं भैकन ।
गर्दैछौ किन त्यो विड़ालव्रत झैं * दुर्नीतिको पालन ॥७४॥
हे राजन् ! पहिले बिछट्ट चतुरो * यौटा बिरालो थियो ।
हत्या गर्दिनँ लौ भनेर मुनि झैं * त्यस्ले सुबाटो लियो ॥
त्यस्को बात पत्याइ मूषकहरू * गर्थे गई चाकरी ।
खान्थ्यो मूषकत्यो प्रसन्न मनले* एक्लो मिलेका घरी ॥७५॥
जाने त्यो खलको बठ्याइँ सहजे * मूसाहरूले जब ।
त्यागी चाकरी दुष्टको, घर-घरै * तत्काल भागे सब ॥
पैह्ले धार्मिक हूँ भनेर तिमिले * बाठो बिरालो सरि ।
जस्तो धूर्त कुरा गऱ्यौ सुजनले* जानीसके यो घरी ॥७६॥
जस्को धर्म स्वरूप हुन्छ सबको * कल्याण चाहन्छ जो ।
त्यस्ले बान्धवको विनाश तिमि झैं* आँटेर गर्दैन त्यो ॥

भोग्यौ कष्ट अनेक घोर वनमा * मैले धपाई दिंदा ।
काटेथ्यौ लुकि एकवर्ष अधिको * आफ्नू प्रतिज्ञा हुँदा ॥७७॥
लड्ने निश्चय नै थियोयदि भने * भन्नूहवस् सज्जन !
व्यर्थै कष्टहरू अनेक थरिका * खप्नू भएथ्यो किन ?
पाई मद्दत ती विराट नृपको * शेखी गरी बेसरी ।
खोज्छौ कौरवलाइ पार्न वशमा * व्यर्थै तिमि यो घरी ॥७८॥
तिम्रो काल नगीचमा नरपते ! * आएछ भन्ने बुझ ।
आफ्नू बुद्धि सपार योग्य रितले * वेला छ बाँकी अझ ॥
युक्ती यै रितको सुयोधनजिको * पैह्ले भनी बेसरी ।
बोल्यो पार्थ र भीमको मुखमहाँ * हेरेर हेलाँ गरी ॥७९॥
ठूलो धाक लगाउँछौ समरको * हे मूर्ख ! व्यर्थै किन ?
आओ लड्नतुरुन्त शक्ति छ भने * शस्त्रास्त्र बोकीकन ॥
पाल्ने पेट सदैव भाट-नट झैं * त्यो भीम भान्से बनी ।
त्यसले जान्दछ के कुरा समरको * कर्तव्य यस्तो भनी ।८०॥
स्त्रीको रूप धरेर जुन् पुरुषले * आफ्नू गर्‍यो पालन ।
योद्धा कौरवलाइ जित्न रणमा * के सक्छ त्यो अर्जुन ?
पाँचै भाइ र द्रौपदीकन पनी * मौका परेका घरी ।
इच्छामाफिकले नचाइ वनमा * खेदें पशूकै सरी ॥८१॥
त्यस्तो काम गरेर चित्त नबुझी * श्री द्रौपदीको पनि ।
सारी तान्न लगाउने चिह्न म हूँ * राजा सुयोधन् भनी ॥
आएको अझ छैन चेत मनमा * खाएर त्यो ठक्कर ।
गर्दछौ किन व्यर्थ साहस ठूलो * संग्रामका खातिर ॥८२॥
लडने भीष्म र द्रोणका सँगमहाँ * जोड़ी छ को लौ भन ?
जो सर्नेछ अगाड़ि छड्दछु भनी * मारिन्छ त्यो दुर्जन ॥

श्री दुर्योधनको विचार यसरी * धेरै गरी वर्णन ।
बोल्यो श्री हरितर्फ हेरी सहसा * आँखा नचाईकन ॥८३॥
हे ग्वाला ! तँ चराइ गाई वनमा * डुल्ने भिखारी सरी ।
ठान्छु दास म कंसको, छल गरी * मारिस् गयो त्यो मरी ॥
तेरो त्यो छल इन्द्रजाल रणमा * शस्त्रास्त्र वर्षा हुँदा ।
केही काम दिदैन वीरहरुले * शेखी उतारी लिंदा ॥८४॥
देखाइस् निज रूप जो भ्रम हुने * मेरो सभामा बसी ।
त्यस्ले गोप हुनन् प्रसन्न अरुले * मान्दैन त्यस्मा खुशी ॥
भिक्षा वृत्ति लिने र भाट-नटको * हो काम त्यो हे हरि !
त्यस्ले मान हुँदैन वीरहरु झैं * संसारमा बेसरी ॥८५॥
गाई गोप र गोपिका बिचमहाँ * देखाई त्यस्तो छल ।
होला मान अवश्य, हुन्न रणमा * त्यो कामको क्यै फल ॥
निन्दा श्री हरिको गरेर यसरी * बोल्दै थियो त्यो जब ।
दाह्रा कट्ट किटेर क्रोधित भई * जाग्यो सभा नै सब ॥८६
आगो भै सहदेव औ नकुलजी * भन्छन् उलूक् मूर्ख तँ ।
गर्दछस् बकवाद व्यर्थ यसरी * के हेतु हामीसित ?
गर्नू पर्छ कुरा बड़ा सँग बसी * हे नीच ! कुन् चालले ।
थाहा छैन भने नबोल्नु बढिया * ठान्छु तँ झैं मूर्खले ॥८७॥
भोग्यौं कष्टहरू गई वनमहाँ * हामीहरूले जति ।
त्यस्को कारण मान्दछु म शकुनी * नै हो ठुलो दुर्मति ॥
गर्दछस् तँ पनी कुरा बढ़ी-बढ़ी * आफ्ना पिता झैं किन ?
सक्दैनौं अब खप्न बात ननिको * तेरो कुनै दुर्जन ! ॥८८॥
मार्नेछु म तँलाइ दुष्ट शकुनी * भन्दा अगाड़ी जब ।
सक्नेछु पशु झैं घिसार्न रणमा * सन्तोष होला तब ॥

त्यै वेला उठि भीमसेन रिसले * भन्छन् उलूकैसित ।
मैले भन्छु जती सुनाउनु गई * तैंले सुयोधन्सित ॥८९॥
मिथ्या हुन्न कदापि वीरहरूले * गर्छन् विचारी प्रण ।
मार्नेछु सब भाइलाइ रणमा * तेरो म दुर्योधन ॥
हाम्रो राज्य लिइस् छलेर जसरी * पाशा लड़ाईकन ।
साटो फेर्दछु त्यो म, तत्पर रहेस् * संग्राममा मारिन ॥९०
बोल्ने सत्य सदा युधिष्ठिर हुँदा * चिन्लाइ धोका दिइस् ।
हामीलाइ लड़ाइमा अघिसरी * हे दुष्ट ! कैह्ले जितिस् ?
गर्दा सत्य कबोल धर्म-सुतले * त्यस्लाई पूरा गरी ।
आयौं कौरवलाइ मार्न रणमा * हामी अगाड़ी सरी ॥९१
तेरो दुष्ट मती तथा कपट त्यो * चल्दैन पापी अब ।
मारिन्छन् रणभूमिमा नरपती * योद्धा सबै कौरव ॥
तिम्रा भाँचि दुवै तँलाई शिरमा * ठोक्नेछु मैले जब ।
इच्छा पूर्ण भयो भनेर मनमा * सन्तोष होला तब ॥९२॥
शेखी झार्न डटेर भीम यसरी * गर्जेर बोल्दै थिए ।
त्यै वेला रिसलाइ खप्न नसकी * श्री पार्थ भन्दा भए ॥
मैले भन्छु उलूक ! जे जति कुरा * भन्नू बुझाईकन ।
व्यर्थैमा बकवाद गर्छ रणको * के हेतु दुर्योधन ॥९३॥
भीष्म द्रोण र कर्णको शकुनिको * मानेर ठूलो भर ।
अ टेको छ लड़ाइँ गर्न खलले * मेरो नमानी डर ॥
सुत्नेछन् रणमा मरेर सब ती * गाण्डीव द्वारा जब ।
त्यो दुर्योधनलाई पर्छ पछितो * मर्दा सबै कौरव ॥९४॥
भन्थे अर्जुनले कुरा हृदयमा * बिझ्ने नराम्रोसित ।
धृष्टद्युम्न उठेर त्यै बखतमा * बोले उलूकै सित ॥

गर्छन् बात कती सुयोधन वृथा * श्री द्रोणको आड़ले ।
तिन्को काल भई म जन्मन गएँ * जान्दैछ संसारले ॥९५॥
कस्ले सक्छ मलाइ जित्न रणमा * आओस् अगाड़ी सरी ।
सक्छु लड्न महेन्द्रका सँग पनी * मौका परेका घरी ॥
केही बेरपछी विराट नृपती * बोले रिसाईकन ।
होला निर्णय वीरको समरमा * हे दुष्ट, दुर्योधन ॥९६॥
लागे भन्न उठेर त्यै बखतमा * योद्धा शिखण्डी पनि !
मैले मार्दछु भीष्मलाइ रणमा * बैरी पुरानू भनी ॥
तिन्को गर्न विनाश यो पृथिविमा * आएँ म जन्मीकन ।
तैंले पर्छ विपत्ति भोग्न रणमा * हे दुष्ट, दुर्योधन ॥९७॥
बिझ्ने बातहरू भने द्रुपदले * हे दूत ! भन्नू भनी ।
शिक्षा धर्म-कुमारले दिनुभयो * माने नमाने पनि ॥
मेरो बात सबै उलूक ! तँ गई * भन्नू सुयोधन्सित ।
व्यर्थैमा नगरुन् अझै हठ तथा * संग्राम हामीसित ॥९८॥
तिन्ले जो समचार हामीहरूको * निम्ति पठाए यहाँ ।
दिन्छन् पाण्डवले जवाफ बलियो * त्यस्को लड़ाई महाँ ॥
होला मेल भनी सह्यौं दृढ भई * तिन्को अनीति सब ।
फिर्ता राज्य लिने भनेर अब झन् * तैयार छन् पाण्डव ॥९९॥
शिक्षा सज्जनको नमानि रिसले * ती लड्न खोज्छन् भने ।
क्षत्री हूँ कसरी सहौं पथ अरू * देख्दीनँ शान्ती हुने ॥
सोही कारणले उठेर म पनी * गर्छु लड़ाई अब ।
देखाउन् रणमा पराक्रम तिनी * आफ्नू भएको सब ॥६००॥
देख्दा तत्परता बुझिन्छ अब यो * संग्राम पर्ने भयो ।
हाम्रो मेल हुने विचार अघिको * सम्पूर्ण आशा गयो ॥

यौटाले दिनहूँ अनीति पथमा * चल्नू घमण्डी बनी ।
अर्कोले कसरी सहेर रहनू * दुर्भाग्य हो यो भनी ॥१॥
फर्की जाउ कि वा बसीरहु तिमी * उलूक ! ऐहे यहाँ ।
यस्तो बात गरेर धर्म-सुत क्यै * दुःखी भए मन्महाँ ॥
आज्ञा गर्नुभयो जनार्दनजिले * हे दूत ! भन्नू गई ।
त्यो दुर्योधनलाइ हुन्छ पछितो * आपत्तिमा गाडिई ॥२॥
गर्छु सारथि काम श्री विजयको * मैले लड़ाई हुँदा ।
तस्मात् जीत हुनेछ पाण्डु-सुतको* यो युद्धमा सर्वदा ॥
योद्धा हूँ म भनी घमण्ड अहिले* गर्दैछ पापी किन ?
देखाओस् रणमा पराक्रम गरी * तत्काल दुर्योधन ॥३॥
यो आज्ञा हरिको सुनेर सहसा * उलूक फर्की गयो ।
त्यो सम्चार लगी सभाबिच सबै * त्यस्ले सुनाई दियो ॥
पाए सुन्न विचार शत्रुतिरको * उत्साहले पूर्ण त्यो ।
कोही बोल्न सकेन त्यो बखतमा * सारा सभा स्तब्ध भो॥४॥

पितामहद्वारा दुवै पक्षका योद्धाहरूको बल वर्णन—

श्री दुर्योधनले विपक्षतिरको * इच्छा बुझेथे जब ।
उर्दी झट्ट दिए तयार रहनू * सेनाहरूले अब ॥
सोधे भीष्मजिलाइ सादर गई * हाम्रा र उन्का गरी ।
योद्धा वीर कती रथी, अतिरथी * तैयार छन् यो घरी ॥५॥
जान्नूहुन्छ हजूरले स्थिति सबै * हामी दुवै पक्षको ।
गर्नोस् वर्णन त्यो मलाइ मनमा * इच्छा भयो सुन्नको ॥
तिन्को भाव बुझी पितामहजिले * गर्नुभयो वर्णन ।
पैह्ले पाण्डवतर्फको सुन तिमी * हे वीर दुर्योधन ॥६॥

योद्दा मुख्य रथी युधिष्ठिर स्वयं * विख्यात छन् भूपति ।
छन् श्री भीम महारथी र बलमा * हज्जार हात्ती जति ॥
उस्तै श्री सहदेव औ नकुल हुन् * भाई दुवै ती रथी ।
ज्ञाता छन् रथका, विपक्षतिरको * तो गर्न सक्छन् खती ॥७॥
एक्लै अर्जुनले लड़ी समरमा * संहार गर्नँ हुँदा ।
लाखौं श्रेष्ठ महारथीहरु सरी * विख्यात छन् ती सदा ॥
योद्धा श्री अभिमन्यु सात्यकि रथी * छन वीर जो यी दुई ।
सक्छन जित्न समस्त शत्रु रणमा * आँटेर एक्लै गई ॥८॥
धृष्टद्युम्न र द्रौपदी सुतहरु * छन् पाँच विख्यात जो ।
हुन् यी श्रेष्ठ महारथी, गुण सबै * नै जान्दछन् युद्धको ॥
कुन्तीभोज, विराट और द्रुपदजी * श्री उत्तमौजा अनि ।
चेदी, पौण्ड्र र धृष्टकेतु वसुमान् * योद्धा शिखण्डी पनि॥९॥
श्रेणीमान् वसुदान् रथी अतिरथी * छन् यी प्रतापी अति ।
गर्छन् प्राण दिएर मद्दत सदा * यिनूले सकेको जति ॥
योद्धा पांडवतर्फका सकलको * पैह्ले गरी वर्णन ।
गर्छन् कौरवतर्फको पनि सबै * श्रीभीष्मले वर्णन ॥१०॥
तिम्रा जो अहिले हितेच्छुहरु छन् * हे वीर दुर्योधन !
तिन्को वर्णन गर्दछु सुन तिमी * शंका नमानी कन ॥
योद्धामा तिमि नै अजेय द्विरथी* भूपाल विख्यात छौ ।
भाई एक रथी उनान्सय सबै * छन् श्रेष्ठ यो जान्दछौ॥११
योद्धा श्री कृतवर्म हुन् अतिरथी * श्री शल्य राजा पनि ।
जानील्यौ अनुविन्द विन्द द्विरथी * हुन् नील राजा भनी ।
ख्याति प्राप्त बली जयद्रथ रथी * भूरिश्रवा भूपती ।
पाँचै भाइ त्रिगर्त श्रेष्ठ रथि हुन् * योद्धा प्रतापी अति ॥१२

द्रोणाचार्य महारथी र तिमी भैं * छन् वीर द्रौणी पनि ।
पाँचोटा रथिको समान कृपजी * छन् श्रेष्ठ योद्धा अनि ॥
राजा पौरव औ अजेय शकुनी * बाह्लीक ठूला रथी ।
राजन् भूपति छन् अरू पनि यहाँ * धेरै बताऊँ कती ॥१३॥
राधाका सुत कर्ण अर्धरथि हुन् * तिम्रा हितैषी पनि ।
लड्नै पर्छ भनी तिमीकन सदा * उत्साह दिन्छन् तिनी ॥
गर्दैनन् रणमा पराक्रम बरू * भाग्छन् डराई कन ।
यस्ताको भर मान्दछौ किन तिमी* हे बाबु दुर्योधन ! ॥१४
यस्ता बात सुनी पितामहजिको * क्वै बेर सोची कन ।
बोले कर्ण रिसाइ–भीष्म ! यसरी * बोल्छौ वृथामा किन ?
श्री दुर्योधनका पितामह तथा * बूढा हुनाले गरी ।
तिम्रा दुष्ट कुरा सहन्छु म सदा * त्यै हेतुले बेसरी ॥१५॥
तिम्रो बिग्रिसकेछ बुद्धि वयका * साथै भएको जति ।
राख्या किन हो सुयोधनजिले * यिन्लाइ सेनापति ॥
हाम्रो पर्छ विरोध आपुसमहाँ * प्रत्यक्ष जुन् बातले ।
वर्ता पाण्डवको पक्षको हित हुने * गर्छन् कुरा भीष्मले ॥१६
लड्नेछन् जबसम्म भीष्म रणमा * सेनापती भै कन ।
आफ्नु इज्जत फाल्नलाइ म डटी * संग्राममला लड्दिनँ ॥
देखाऊँ रणमा पराक्रम जती * मैंले गरी साहस ।
मेरो कीर्ति हुँदैन, मिल्छ सब त्यो * श्रीभीष्मलाई यश १७॥
यस्तो नीति-विरुद्ध बात रिसले * तिन्ले भनेको सुनी ।
लागे भन्न रिसाइ कर्णसित यो * श्री भीष्मजीले पनि ॥
शेखी गर्नु वृथा छ, कर्ण ! यसरी * दुर्वाच्य बोल्छौ किन ?
मारिन्छौ रणमा तिमी अब छिटै * श्री पार्थद्वारा सुन ॥१८॥

सक्छु मार्न हजार कर्ण सहजै * बूढो भएँ तापनि ।
बाँचेका तिमि छौ समस्त कुरुको * सल्लाहदाता बनी ॥
दिन्छौ दोष मलाइ आपुसमहाँ * हो भेद पार्नें भनी ।
मैंले भेद हुने दुवैतिर कुरा * बोल्दीनँ कैह्ले पनि ॥१९॥
देखी क्रोध ठुलो पितामहजीको * तसैंर दुर्योधन ।
भन्छन् नम्र भएर–'क्रोध यसरी* गर्नुभएको किन ?
योद्धा कर्ण तथा स्वयं हजुरको * मान्छु म ठूलो भर ।
प्रातःकाल हुँदा ठूलो समरको * गर्नू छ लौ तर्खर ॥२०॥
राम्रो गर्नुहवस् विचार बरु क्यै * कल्याणका खातिर ।
व्यर्थैं आपुसमा गरेर झगड़ा * मिल्ने कुरा के छ र !
हाम्रो जीत हुनेछ कुन् किसिमले * संग्राम गर्दा अब ।
आज्ञा गर्नु हवस् प्रसन्न मनले * मेरा अगाडी सब ॥२१॥

शिखण्डीको उपाख्यान—

राजन् ! भीष्मजिलाइ शान्त यसरी* पारेर दुर्योधन ।
लागे सोध्न असाध्य नम्र स्वरमा * क्यै बेर शोचीकन ॥
द्रौणी, द्रोण र भीष्म, कर्ण, कृपजी* ती शत्रुका तर्फको ।
सारा सैनिक मार्नलाइ कति दिन् * लाग्नेछ हे वीर हो !॥२२
आज्ञा गर्नुभयो पितामहजिले * तिन्ले भनेको सुनी ।
नाती पाण्डवलाइ मार्नु कसरी * मैंले कृतघ्नी बनी ॥
मेरो जो छ कबोल लड्दिन भनी * स्त्रीजातिका साथमा ।
नारीरूप शिखण्डिका सँग पनी * लड्दीनँ यो युद्धमा ॥२३
छाड़ी यी छ जना, अरू समरमा * योद्धा डटेका जति ।
मार्नेछु दिनहूँ हजार दश तक तक* एक्लै म हे सद्मति ! ॥

गर्दै पालन युद्धका नियमको * लड्नेछु जैहले तक ।
मैल्ला एक अवश्य लाग्छ यसरी * मार्दा सबै सैनिक ॥२४
यस्ता बात सुनी पितामहजिको * भन्दा भए द्रोणले ।
सेना पाण्डवका म तीस दिनमा * मार्छु सबै युक्तिले ॥
द्रोणाचार्यपछी भने कृपजिले * मैले लडाइँ गरी ।
सेना पाण्डवका त साठि दिनमा * मार्छु अगाडी सरी ॥२५
बोले बात सुनीसकी कृपजिको * द्रौणी उतर्सी कन ।
मैले मार्दछु लौ दसै दिन लडी * हे वीर दुर्योधन ! ॥
आफाफ्ना बलको बयान सबले * गर्दै गएको सुनी ।
लागे भन्न उठेर स्वप्न नसकी * श्रीकर्ण योद्धा अनि ॥२६॥
सारा सैनिक पाँच पाण्डव तथा * योद्धा र सेनापति ।
मार्नेछु म लडेर पाँच दिनमै * बाँकी नराखी रति ॥
व्यर्थै गर्नु विवाद हामिहरुले * पर्दैन यो बातमा ।
बोले भीष्म रिसाइ बात सुनि त्यो * श्रीकर्णका साथमा ॥२७॥
आउन्नन् जबसम्म एक रथमा * श्री कृष्ण औ अर्जुन ।
लाग्दैनन् जबसम्म शस्त्र र धनू * संग्राममा घन्कन ॥
त्यो वेलातक मन्परी जति सक्यो * हे कर्ण ! बोल्दै गर ।
भाग्नेछौ रणबाट, देखि ति दुबै- * लाई डराई घर ॥२८॥
धेरैपल्ट लडेर पार्थसँग नै * भाग्यौ लिई जीवन ।
त्यस्ता अर्जुनलाइ कम्मर कसरी * मार्छु भनेको किन ?
योद्धा हुँ म भनी घमण्ड मनमा * गर्छौ निकै नै तर ।
मान्दैछौ रणमा पराक्रम गरी * देखाउनामा डर ॥२९॥
हे दुर्योधनजी ! यसै विषयको * आख्यान भन्छु अनी ।
मान्नेछौ तिमिले पत्यार सहजे * स्त्री हो शिखण्डी भनी ॥

बाबा मृत्यु भएर स्वर्ग पुरिमा * जानू भएथ्यो जब ।
श्री चित्रांगदलाइ सादर दिएँ * यो राज्य औ वैभव ॥३०॥
केही कालपछी मरेर ती पनी * राजा बनाई कन ।
सुम्पें भाइ विचित्रवीर्यकन यो * साम्राज्यको शासन ॥
त्यै ताका नृपती जितें समरमा * मैले अगाड़ी सरी ।
भाईको म विवाह गर्दछु भनी * इच्छा भयो त्योघरी ॥३१॥
काशीका नृपले स्वयंवर रचे * कन्याहरू तीनको ।
ल्याएथें म गई हरेर बलले * सेखी सबै भूपको ॥
'अम्बा' नाम हुने सुशील सबमा * जेठी र बाठी थिइन् ।
रोजेकी पहिल्यै छु शाल्व नृपती * -लाई खुशीले भनिन् ॥३२॥
त्यहाँबाट गइन् प्रसन्न मनले * पाई मद्धारा विदा ।
राखेनन् नृप शाल्वले घरमहाँ * मैले हरेको हुँदा ॥
अम्बा जंगलमा गइन् तप गरी * काट्छु भनी जीवन ।
पाइन् अर्ति र होत्रवाहनजिको * क्यै शान्त पारी मन ॥३३
पौंचिन् माग्न सहायता परशुराम्-* लाई बताइन् स्थिति ।
आए साथमहाँ स्वयं गुरु पनी * तिन्को सुनि दुर्गति ॥
आज्ञा गर्नुभयो तिमी गर बिहा * अम्बा कुमारीसित ।
आज्ञाले गुरुको परी सकसमा * साह्रै यहाँ दुःखित ॥३४॥
गर्छु पालन ब्रह्मचर्य ब्रतको * भन्नेछ मेरो प्रण ।
अम्बाका संगमा विवाह म गर्दिनँ * यै हेतुले गर्दिनँ ॥
मेरो बात सुनी रिसाइ गुरुले * संग्राम गर्नू भयो ।
हाम्रो घोर लड़ाइँमा सहजमै * तेईस रात्री बित्यो ॥३५॥
संहारास्त्र रिसाइ छाड्दछु भनी * आँटी सकेको थिएँ ।
रोके झट्ट पुगी मुनी र ऋषिले * त्यै हेतुले रोकिएँ ॥

देख्नूभो जब त्यो पराक्रम ठुलो * मैले गरेको त्यहाँ ।
आज्ञा गर्नुभयो मलाइ गुरुले * डाकी अगाडीमहाँ ॥३६॥
रोकीदेउ लडाइँ भीष्म ! तिमिले * चेला-गुरूको अब ।
मेरो हार भयो तथा विजय-श्री * पायौ तिमीले सब ॥
येती बात भनी मलाइ गुरुले * फर्केर अर्को तिर ।
अम्बालाइ भने--प्रसन्न मनले * कल्याणका खातिर ॥३७॥
तिम्रा निम्ति गरें सके जति सबै * उद्योग हे सुन्दरी !
मैले मद्दत गर्न सक्तिनं अरू * आँटे पनी यो घरी ॥
जाऊ शाल्वकहाँ कि भीष्मसित वा * आफ्ना पिताको घर ।
तिम्रो जे छ अठोट शुद्ध मनले * हे सुन्दरी, त्यै गर ॥३८॥
अम्बा श्री गुरुको सुनीकन कुरा * अत्यन्त दुःखी भइन् ।
त्याहाँबाट गई सदाशिवजिको * ठूलो तपस्या गरिन् ॥
अम्बाको तपदेखि श्रीशिवजिले * आई दिनूभो वर ।
'अर्को जन्म लिएर भीष्म बधको * उद्योग पूरा गर' ॥३९॥
यो आज्ञा शिवको सुनेर वनको * जम्मा गरी पत्कर ।
त्यागिन् अग्नि ठुलो जलाइ तन त्यो* अर्को जुनी खातिर ।
त्यै वेला तप गर्दथे द्रुपदले * श्री शम्भुको राम्ररी ।
आज्ञा भो शिवले सहर्ष वर के * माग्छौ भनी त्योघरी॥४०
यो अज्ञा शिवको सुनी द्रुपदले * बिन्ती गरे हे प्रभो !
छोरा-छोरि म पाउँ भीष्म-वधको * सामर्थ्य राख्ने विभो !
आज्ञा भो शिवले सुनी द्रुपदको * इच्छा दयालु बनी ।
छोरा एक हुनेछ भीष्म-वधको * सामर्थ्य राख्ने गुणी ॥४१॥
छोरी सोहि हुनेछ पुंस्त्व गुणले * सम्पन्न क्यै कालमा ।
पाल्नूभो शिवजी दिई वर त्यहाँ * फर्केर कैलाशमा ॥

रानीलाइ भने गएर नृपले * त्यो बात दर्बारमा ।
तिन्कै पुत्री भएर जन्मन गइन् * अम्बा कुनै कालमा ॥४२
स्त्रीको चिन्ह लुकाइ पालन गरे * छोरो 'शिखण्डी' भनी ।
छोरी हो नृपकी भनीकन त्यहाँ * जान्दैनथे क्वै पनि ॥
पुत्री एक थिएन् दशार्ण नृपकी * तिन्को शिखण्डीसित ।
मागी झट्ट बिहा गरी, द्रुपदजी * साह्रै भए हर्षित ॥४३॥
स्त्री जानी पतिलाइ भूप दुहिता * निक्कै भइन् व्याकुल ।
आमालाइ भनेपछी हुन गयो * दर्बारमा खल्बल ॥
राजाले मुनि यो कुरा समरको * आज्ञा, रिसाई दिए ।
त्यो सम्वाद सुनेर श्री द्रुपद झन् * सन्तापले आत्तिए ४४॥
मेरा निम्ति ठुलो वृथा समर यो * पर्ने भयो लौ भनी ।
गर्दै दुःख पुकार घोर वनमा * पौंची शिखण्डी पनि ॥
देखेथ्यो जब 'स्थूलकर्ण' बलियो * यौटा ठूलो यक्षले ।
सारा कष्ट बुझेर आग्रह गरी * त्यस्ले भन्यो प्रेमले॥४५॥
दिन्छु हे सुमुखी ! म चिन्ह नरको * आफ्नू खुशीले तर ।
त्यो फिर्ता दिनुपर्छ वर्ष दिनमा * पक्का प्रतिज्ञा गर ॥
तिन्को बात सुनेर खूब मनमा * खुशी शिखण्डी भए ।
साटा-साट गरेर चिन्ह घरमा * तत्काल फर्की गए ॥४६
पाए श्राप कुबेरबाट सहसा * त्यै हेतु ती यक्षले ।
'त्यो बाँचेतक लोकमा बसिरहेस् * हे यक्ष ! यै रूपले ॥'
नारीका सब चिन्ह साटि अहिले * बन्छन् शिखण्डी नर ।
जानी-जानि लडौं म त्योसित गई * के सिद्धिका खातिर ॥४७
धर्मा-धर्म गरी विचार मनमा * लड्नू शिखण्डीसित ।
मैले ठान्छु अयोग्य काम गरि यो* होवैन हाम्रो हित ॥

यो आख्यान सबै पितामहजिले * आज्ञा भएको सुनी ।
श्री दुर्योधनको गयो विजयको * आशा खरानी बनी ॥४८
पाए पाण्डवले विपक्षतिरको * सम्चार यस्तो जब ।
आज्ञा गर्नुभयो युधिष्ठिरजिले * डाकेर भाई सब ॥
एक्लै युद्ध गरेर कौरव तथा * सेना भएका जति ।
सक्छौ मार्न अवश्य, पार्थ ! रणमा* लाग्नेछ वेला कति ॥४९
लागे अर्जुन भन्न, धर्म-सुतले * आज्ञा भएको सुनी ।
राजन् ! श्रीशिवले मलाइ दिनुभो* जुन् अस्त्र लेऊ भनी ॥
त्यस्ले सक्दछु शत्रु मार्न सहजै * छन् तम्सिएका जति ।
गर्नू हुन्न प्रहार यो समरमा * त्यो अस्त्र हे सद्मति।।५०॥

विदुरले उदाहरण दिएको

गर्नू पर्छ विचार राखि अहिले * संग्राम साधारण ।
सक्नेछु दिन एकमै अरिहरू * सम्पूर्ण मारी दिन ॥

गर्थे ये रितका कुरा समरको * उत्साहले अर्जुन।
शक्तीको सहदेवले, नकुलले * आफ्नो गरे वर्णन ॥५१
भन्थे भीम रिसाई शत्रु दलको * संहार गर्छु सब।
वेला छैन विचारको समरको * जाऊँ छिटो लौ अब॥
योद्धा पाण्डले र वीर कुरुले * पैह्ले गरी तर्खर।
सेना, शस्त्र लिई दुबै थरि डटे * संग्रामका खातिर ॥५२॥

इति उद्योगपर्व समाप्त।

* श्रीः *

महाभारत भीष्मपर्व

प्रारम्भः

व्यासको आगमन र सञ्जयलाई दिव्यदृष्टि—

वन-वन डुलि गोपी-गोपको चित्त हर्नें ।
लुकि-लुकि दधि-नौनी प्रेमले नित्य चोर्नें ॥
अभय वर दिने औ भक्तमा प्रेम गर्नें ।
हरि मक्न सिकाउन् पन्थ यो सिन्धु तर्नें ॥१॥

पक्का निश्चय भैसक्यो जब त्यहाँ * पर्नें महाभारत ।
राजन् ! लड्न भनी दुवै तरफका * सेना भए उद्यत ॥
आए भेट्न भनेर व्यास सहसा * भूपाल अन्धासित ।
सोधे श्री धृतराष्ट्रले विनयले * श्री व्यास ज्ञानीसित ॥२॥

आँटे मर्न भनेर बान्धवहरू * देखी रहेंछु तर ।
छोरोको वशमा परी विवश छु * क्यै गर्नका खातिर ॥
शान्तिको नमिलेर पन्थ बहुतै * आत्तिन्छ मेरो मन ।
यस्को केहि भए उपाय सजिलो * गर्नू हवस् सज्जन ॥३॥

बिन्ती श्री धृतराष्ट्रको सुनिसके * श्री व्यासजीले जब ।
लागे भन्न बुझाइ बात हितको * छर्लङ्ग पारी सब ॥
जो इच्छा हरिको छहुन्छ त्यहि नै * आई परी कारण ।
स्वप्ने पर्दछ कष्ट, चिन्तित भई * के पुग्छ बाबू ! भन ॥४॥